

PŘEKRAČUJEME HRANICE
PRZEKRACZAMY GRANICE
2014–2020

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

Závěrečná zpráva

shrnující kvalitativní a kvantitativní výzkum provedený v rámci projektu „EUREGIO-INFO“:

Dopad přijatých epidemiologických opatření v souvislosti s pandemií COVID-19 na přeshraniční trhy Euroregionu Těšínské Slezsko.

Projekt spolufinancovaný z programu INTERREG V-A Česká republika – Polsko a státního rozpočtu

Zprávu vypracoval:

dr hab. Grzegorz Maciejewski, prof. UE

Katedra trhu a spotřeby

Ekonomická univerzita v Katovicích

ul. 1 maja 50, 40-287 Katowice

grzegorz.maciejewski@ue.katowice.pl

KATOWICE 2023

OBSAH

	strána
Souhrn.....	3
Úvod.....	5
1. Metodologie výzkumného procesu.....	8
2. 2.Analýza výsledků výzkumu.....	21
2.1 Polsko-český přeshraniční trh jako oblast výzkumu.....	21
2.2. Analýza výsledků kvantitativního výzkumu.....	27
2.2.1. Hlavní složky hypoteticko-deduktivního modelu - výsledky faktorové analýzy.....	27
2.2.2. Fungování izolovaných přeshraničních trhů za podmínek pandemie Covid-19 a integrace obyvatel ETS.....	39
2.2.3. Fungování izolovaných přeshraničních trhů za podmínek pandemie Covid-19 a integrace obyvatel ETS.....	49
2.3 Analýza výsledků kvalitativního výzkumu.....	54
2.3.1. Hodnocení fungování izolovaných přeshraničních trhů za podmínek pandemie Covid-19 a jejich význam pro zlepšení kvality života obyvatel ETS.....	56
2.3.2. Diagnostika fází vývoje izolovaných přeshraničních trhů v oblasti ETS po pandemii Covid-19.....	67
2.3.3. Názory obyvatel na integraci a kvalitu života v ETS za podmínek pandemie Covid-19.....	73
3. Závěry a doporučení.....	81
Shrnutí.....	89
Bibliografie.....	92

Shrnutí

Tato zpráva je shrnutím výzkumu provedeného v období 2021-2023 v rámci projektu „EUREGIO-INFO“, který byl financován z programu INTERREG V-A Česká republika – Polsko a ze státního rozpočtu. Na realizaci projektu se podíleli zástupci polské a české strany Euroregionu Śląsk Cieszyński - Těšínské Slezsko (ETS) společně s odbornými pracovníky z Akademii WSB v Těšíně a Slezské univerzity v Opavě.

Hlavním cílem realizovaného výzkumu (empirický cíl) bylo získání informací o dopadu přijatých epidemiologických opatření na každodenní život obyvatel pohraničí, včetně integrace obyvatel polské a české strany Euroregionu Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko. Dalším cílem (utilitární cíl) bylo vypracování doporučení pro další možnosti rozvoje přeshraničního trhu práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobných podnikatelů a volného času v oblasti ETS.

Pro účely realizace projektu „EUREGIO-INFO“ byla provedena třístupňová výzkumná studie v rámci interpretačního metodologického výzkumu. Byla použita obecná metoda neúplné numerické indukce a specifické metody dotazníků a rozhovorů. S cílem získat hloubkové a komplexní výsledky o fungování přeshraničních trhů v oblasti ETS během pandemie COVID-19 byl použit integrovaný výzkumný přístup využívající jak přímé pozitivistické, tak interpretační výzkumné postupy.

V první fázi byl kvalitativní výzkum proveden metodou rozhovoru, a to technikou individuálních hloubkových rozhovorů (IDI) s 10 odborníky přeshraničních trhů působících v oblasti ETS (5 odborníků z polské strany a 5 odborníků z české strany).

Ve druhé fázi byl proveden kvantitativní výzkum na vzorku 2109 obyvatel ETS (1109 osob na polské straně a 1000 osob na české straně). Data na polské straně pod dohledem Akademie WSB sbírala od února do června 2022 nezávislá výzkumná agentura „Konsultant“, která se specializuje na přeshraniční výzkum. Na české straně byl výzkum proveden v období od března do dubna 2022.

Třetí a poslední fázi sběru primárních informací byly rozhovory ve fokusních skupinách (FGI), které byly provedeny na polské (pět rozhovorů) a české (pět rozhovorů) straně ETS s odborníky, kteří se každodenně zabývají problémy identifikovaných přeshraničních trhů (kvalitativní výzkum).

Rozhovory byly provedeny v měsících duben a květen 2023.

Důležitou součástí této fáze bylo poslední (jedenácté) FGI provedené se skupinou polských a českých odborníků (zástupci ETS a vědecko-výzkumní pracovníci Akademie WSB a Slezské univerzity v Opavě). Rozhovor se uskutečnil v Českém Těšíně dne 27. 6. 2023. Hlavním cílem FGI bylo shrnout získané výsledky výzkumu a formulovat doporučení pro další fungování identifikovaných přeshraničních trhů.

Při analýzách získaných výsledků výzkumu byly použity metody statistické inference a metody popisné statistiky (informace kvantitativního charakteru). Dále byl použit přepis nahrávek z hloubkových rozhovorů a obsahová analýza (informace kvalitativního charakteru).

Na základě konečných výsledků statistické analýzy shromážděného kvantitativního materiálu lze konstatovat, že omezení překračování polsko-české hranice v oblasti ETS, zavedená v době pandemie Covid-19, měla negativní (destimulační) dopad na fungování identifikovaných přeshraničních trhů, což se následně projevilo v dezintegraci obyvatel polské a české části ETS, a dále ve zhoršení kvality jejich života.

Na druhou stranu je třeba při analýze obsahu shromážděného kvalitativního materiálu konstatovat, že není možné dát úplnou kladnou odpověď na otázku: Zlepšují fungující přeshraniční trhy v oblasti ETS kvalitu života obyvatel regionu? Mají však potenciál zlepšit kvalitu života obyvatel regionu v budoucnu, pokud budou správně využívány. Analyzované přeshraniční trhy se totiž nacházejí v počátečních fázích svého rozvoje a relativně nejrozvinutějším trhem se zdá být trh drobných podnikatelů. Čeká však na stimulaci a pomoc, aby se mohl zotavit ze stagnace způsobené krizí vyvolanou pandemií Covid-19.

Závěry o identifikovaných přeshraničních trzích vyvozené z kvalitativního výzkumu potvrzují i prohlášení dotázaných obyvatel regionu.

Souhrnná zpráva se skládá ze stručného úvodu, metodické části, analytické části a závěrečné části obsahující doporučení ohledně dalšího fungování identifikovaných přeshraničních trhů. Celek je zakončen shrnutím a seznamem literatury použité při zpracování zprávy.

Úvod

V posledních dvou desetiletích se v evropském pohraničí, včetně česko-polského pohraničí, zintenzivnily různé aktivity spolufinancované Evropskou unií, jejichž cílem je stimulovat přeshraniční spolupráci. Slouží mimo jiné ke stírání hranic a rozdílů mezi příhraničními zeměmi nebo k vytváření jejich nové kvality - měly by se stát místem setkání, nikoliv místem rozdělení. To vedlo mimo jiné ke vzniku společných přeshraničních trhů, které fungují na území příhraničních měst a obcí tvořících euroregiony, jako je například Euroregion Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko (ETS).

Problematika evropských euroregionů je důležitým předmětem výzkumu v různých vědeckých disciplínách. Velmi často se tímto tématem zabývají politologové, kteří se ve svých analýzách zaměřují například na měnící se funkce státních hranic nebo fungování místní samosprávy v éře evropské integrace¹. Sociologové se naproti tomu ve svých výzkumech zaměřují především na proměny sociálních struktur, procesy výměny v oblasti hodnot, zvyků a obyčejů, k nimž dochází v důsledku „stírání“ hranice, která sousední společenství po dlouhou dobu oddělovala². Zástupci věd, jako je sociální psychologie nebo kulturní antropologie se naopak zaměřují na výzkum kolektivní identity komunit žijících v pohraničí. Snaží se mimo jiné najít odpověď na otázku, zda se v přeshraničních oblastech, jako jsou euroregiony, vytváří nový typ kolektivní identity nebo nová kvalita sociálního kapitálu³. Euroregiony jsou konečně důležitým předmětem zájmu zástupců ekonomických věd. Analýza vědeckých článků v databázích Web of Science a Scopus ukazuje, že pozornost ekonomů se soustřeďuje především na fungování přirozených trhů (formování místních přeshraničních trhů), zejména přeshraničních trhů práce nebo služeb v oblasti cestovního ruchu⁴. Zdá se však, že problém

¹ Schulz, K. Stokłosa, D. Jajeśniak-Quast, *Twin Towns on the Border as Laboratories of European Integration*, “FIT Discussion Paper”, 2002, vol. 4; E. Gualini, *Cross-border Governance: Inventing Regions in a Trans-national, Multi-level Polity*, “DISP Working Paper”, 2003, No. 152; H. Heinelt, S. Niederhafner, *Cities and Organized Interest Intermediation in the EU Multi-Level System*, “European Urban and Regional Studies”, 2008, No. 15(2).

² N. Ehlers, J. Buursink, *Binational Cities: People, Institutions, and Structures*, [v:] *Borders, Regions, and People*, M. van der Velde, H. van Houtum (red.), Pion Limited, London 2000; D. Newman, *Theorizing Borders*, “Journal of Borderland Studies”, 2003, No. 18(1); E. Swyngedouw, *Scaled geographies: nature place and the politics of scale*, [v:] *Scale and geographic inquiry*, E. Sheppard, R. McMaster (red.), Blackwell, Oxford 2004.

³ J. Buursink, *The binational reality of border-crossing cities*, “Geojournal”, 2001, No. 54(1), s. 7-19; D.C. Harvey, *Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia* By Jon Calame and Esther Charlesworth, “Societies Without Borders”, 2012, No. 7(3), s. 380-384; P. Joenniemi, A. Sergunin, *When two aspire to become one: City-twinning in Northern Europe*, “DIIS Working Paper”, 2009, Vol. 21, převzato z: http://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/wp2009-21_city-twinning_northern_europe_web.pdf [přístup: 15.05.2023].

⁴ F. Vandamme, *Labour Mobility within the European Union: Findings, Stakes and Prospects*, “International Labour Review”, 2000, No. 139; H. Van Houtum, *Borders of Comfort: Spatial Economic Bordering Processes on and by the European Union*, “Regional and Federal Studies”, 2002, No. 12; A. Strüver, *Significant*

podmínek a příležitostí pro rozvoj přeshraničních trhů v oblasti vzdělávání, zdravotnických služeb, volného času (včetně kultury) nebo místního podnikání je řešen jen velmi zřídka. V této oblasti existuje zjevný nedostatek. Ještě více chybí hloubkový výzkum, který by se zabýval otázkou, jak se fungování těchto přeshraničních trhů promítá do integrace obyvatel nebo kvality života obyvatel určitého euroregionu. To je zvláště důležité v období po pandemii, když bilancujeme škody, které pandemie koronaviru napáchala na obyvatelích pohraničí.

Pandemie COVID-19 se stala jednou z největších překážek polsko-české přeshraniční spolupráce v oblasti ETS ode dne, kdy obě země vstoupily do struktur Evropské unie a schengenského prostoru. Měla významný dopad na mobilitu obyvatel ETS, což se dotklo zejména přeshraničních pracovníků (především Poláků pracujících v České republice).⁵

Zavedená omezení při překračování hranic však omezila přístup obyvatel ETS nejen na trh práce v sousední zemi, ale také na trh zdravotnických služeb, vzdělávání, drobného podnikání nebo volného času. Je proto třeba mít na paměti, že v příhraničních oblastech, jako je ETS, se omezení zavedená (v souvislosti s pandemií COVID-19) projevila mnohem silněji než v jiných regionech státu, a uzavření nebo dočasné omezení překračování státní hranice mělo významný dopad na kvalitu života obyvatel (jak je uvedeno dále ve zprávě). To bylo podnětem k tomu, abychom se blíže podívali na podmínky fungování identifikovaných přeshraničních trhů (práce, zdravotnictví, vzdělávání, drobné podnikání⁶ nebo volnočasové služby⁷) a hlouběji se zamysleli nad dopadem těchto trhů na kvalitu života obyvatel ETS.

S cílem ověřit nejdůležitější vztahy a závislosti, které v uvedené oblasti existují zástupci polské a české strany ETS společně s vědci z Akademie WSB v Těšíně a Slezské univerzity v Opavě realizovali projekt „EUREGIO-INFO”, který byl financován z programu INTERREG V-A Česká republika – Polsko a státního rozpočtu. Tato zpráva obsahuje nejdůležitější výsledky a závěry výzkumu, který byl realizován v oblasti ETS v letech 2021-2023.

Insignificance: Boundaries in a Borderless European Union - Deconstructing the Dutch-German Transnational Labour Market, “Journal of Borderlands Studies”, 2002, No. 17.

⁵ Ł. Wróblewski (red.), *Polsko-czeska współpraca transgraniczna w świetle wyzwań pandemicznych i postpandemicznych*, „TRANSCARPATICA”, Prace EuroInstytutu Polsko-Czesko-Słowackiego, 2022, tom VIII, s. 7.

⁶ Pojem přeshraniční trh malých podnikatelů bude v této práci chápán jako souhrn vztahů mezi nabídkovou stranou trhu, kterou představují malí podnikatelé (sektor malých a středních podniků), a jejich zákazníci, spotřebitelé s dostatečnou kupní silou, kteří představují poptávku.

⁷ V této práci bude pojem přeshraničního trhu volnočasových služeb chápán jako souhrn vztahů mezi poskytovateli volnočasových služeb (zde zejména v oblasti kultury, rekreace a služeb cestovního ruchu) a příjemci služeb, spotřebitelé s kupní silou, kteří představují poptávku po službách.

1. Metodika výzkumného procesu

Pro realizaci projektu „EUREGIO-INFO” byl proveden vlastní výzkum v interpretačním⁸ metodologickém proudu. Za tímto účelem byla použita obecná metoda neúplné numerické indukce a specifické metody - dotazník a rozhovor. S cílem získat hloubkové a komplexní výsledky o fungování přeshraničního trhu práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobných podnikatelů nebo volného času v oblasti ETS v období pandemie COVID-19 byl použit integrovaný výzkumný přístup využívající jak přímé pozitivistické, tak interpretační výzkumné postupy (obr. 1).

Volba až dvou postupů byla vedena především skutečností, že poznatky získané díky triangulačnímu efektu jsou úplnější, než když se použije pouze jeden z výzkumných postupů.

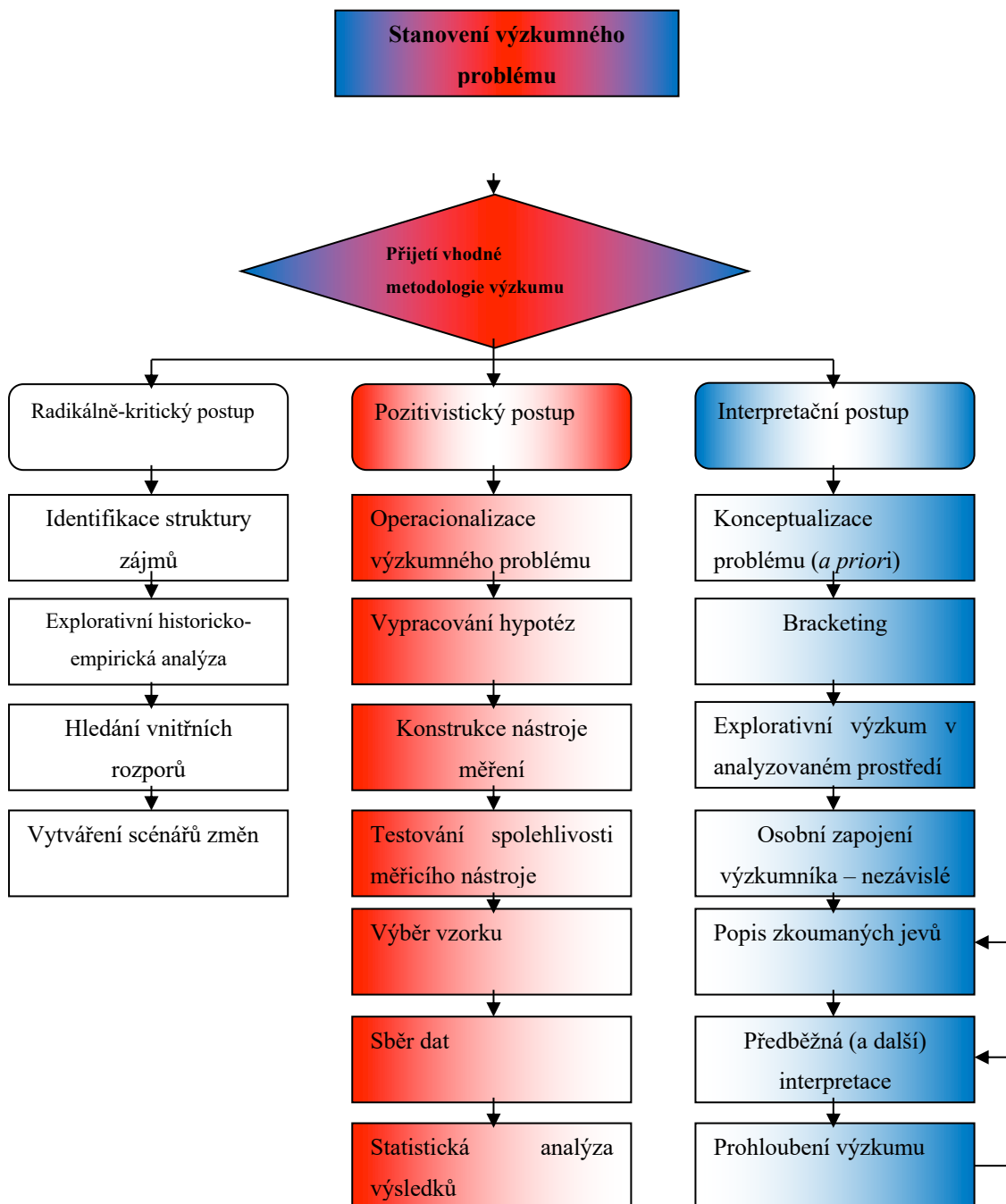
Umožňuje totiž komplexní pohled na výzkumný problém a následně poskytuje ucelený empirický základ pro závěry⁹.

Formulace výzkumného problému je výchozím bodem pro vypracování koncepce výzkumu, tj.: analýza problému ve světle literatury k danému tématu, určení zdrojů potřebných údajů a výzkumných metod a přijetí potřebných předpokladů, hypotéz a tezí. Výzkumný problém v projektu "EUREGIO-INFO" se týkal dopadu zavedených (během pandemie COVID-19) omezení souvisejících s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS na fungování přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobného podnikání a volného času) a v důsledku toho na kvalitu života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu). Hlavní cíl provedeného výzkumu měl proto empirický charakter. Tímto cílem bylo získání informací o vlivu přijatých epidemiologických opatření (nejen) na každodenní

⁸ Při výběru metodologie výzkumu vhodné pro identifikaci vzájemných vztahů, které spojují fungování přeshraničních trhů ETS s integrací obyvatel nebo kvalitou života obyvatel ETS, je nejprve nutné zvolit hlavní metodologický proud, přesněji řečeno zvolit dominantní metodologické paradigma. Komplexní pojednání o různých metodologických paradigmatech věd o řízení lze nalézt v práci *Paradygmaty metodologiczne nauk o zarządzaniu*, M. Lisińského, který rozlišil sedm jejich typů. Podle názoru autora zprávy by mělo být interpretační paradigma (tak jak ho přijal výzkumný tým) základním východiskem, kterým by se mělo řídit výzkumné úsilí zaměřené na identifikaci vztahů, které spojují fungování přeshraničních trhů ETS s integrací obyvatel, resp. kvalitou života obyvatel ETS. Je tomu tak proto, že závěry vyplývající z takto postavených tvrzení budou mít analytický charakter a budou vyžadovat dodržování specifických doporučení a postupů. Proto právě v tomto metodologickém proudu, v souladu se schématem výzkumného postupu charakteristickým pro interpretační metodologické paradigma, probíhal výzkum pro tuto práci. Více o tom viz: M. Lisiński, *Paradygmaty metodologiczne nauk o zarządzaniu*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, č. 421, 2016, s. 380-383.

⁹ Ch. Teddlie, A. Tashakkori, *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*, SAGE, Thousand Oaks 2009, s. 19-38; G. Biesta, *Pragmatism and the Philosophical Foundations of Mixed Methods Research*, [w:] *SAGE Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*, A. Tashakkori, C. Teddlie (red.), SAGE, Thousand Oaks 2010, s. 95-118.

život obyvatel pohraničí, včetně integrace obyvatel z polské a české strany Euroregionu Śląsk Cieszyński - Těšínské Slezsko. Byla také možná identifikace utilitárního cíle, kterým byla formulace doporučení pro další možnosti rozvoje přeshraničního trhu práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobného podnikání a volného času v oblasti ETS.

Obrázek 1: Fáze výzkumného procesu

Zdroj: Vlastní zpracování na základě A. Sagan, *Badania marketingowe. Podstawowe kierunki*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998, s. 17.

Dosažení takto formulovaného hlavního cíle vyžadovalo následující specifické cíle:

- specifikovat, jaký dopad (pozitivní, negativní) a s jakou silou měla zavedená (v době pandemie Covid-19) omezení týkající se překračování polsko-českých hranic v oblasti ETS na fungování přeshraničního trhu práce,
- specifikovat, jaký dopad (pozitivní, negativní) a s jakou silou měla zavedená (v době pandemie Covid-19) omezení týkající se překračování polsko-českých hranic v oblasti ETS na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb,
- specifikovat, jaký dopad (pozitivní, negativní) a s jakou silou měla zavedená (v době pandemie Covid-19) omezení týkající se překračování polsko-českých hranic v oblasti ETS na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb,
- specifikovat, jaký dopad (pozitivní, negativní) a s jakou silou měla zavedená (v době pandemie Covid-19) omezení týkající se překračování polsko-českých hranic v oblasti ETS na fungování přeshraničního trhu s volnočasovými službami (turistické a kulturní služby),
- specifikovat, jaký dopad (pozitivní, negativní) a s jakou silou měla zavedená (v době pandemie Covid-19) omezení týkající se překračování polsko-českých hranic v oblasti ETS na fungování přeshraničních malých podniků,
- specifikovat, jak se fungování přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobných podnikatelů nebo volného času) promítá do integrace obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu).
- specifikovat, jak se fungování přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobných podnikatelů nebo volného času) promítá do kvality života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu).

Vzhledem k takto nastíněné oblasti výzkumu bylo nutné použít vhodná metodologická řešení. Metodologickým cílem proto bylo identifikovat výzkumné metody a techniky, jakož i metody statistické analýzy nejvhodnější pro zjištění významu zavedených (v době pandemie COVID-19) omezení souvisejících s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS na fungování přeshraničních trhů (práce, zdravotnictví, vzdělávání, drobné podnikání nebo

volnočasové služby) a následně na kvalitu života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu).

Na druhé straně bylo utilitárním cílem studie vypracovat doporučení, která mohou být užitečná pro rozhodovací orgány měst a obcí tvořících region ETS při aktivitách podporujících další rozvoj analyzovaných přeshraničních trhů.

Ve studii byly přijaty následující výzkumné okruhy:

- subjektivní rozsah: polské a české subjekty trhu práce, trhu zdravotnických, vzdělávacích a volnočasových služeb, jakož i úředníci místní samosprávy a hospodářské subjekty (drobní podnikatelé) působící na přeshraničním trhu v ETS – nabídková stranka přeshraničního trhu euroregionu. Obyvatelé ETS – poptávková stranka přeshraničního trhu euroregionu;
- předmětný rozsah: vztah mezi zavedenými (v době pandemie Covid-19) omezeními při překračování polsko-českých hranic v oblasti ETS a fungováním identifikovaných přeshraničních trhů. Předmětem studie byl také vztah mezi fungováním izolovaných přeshraničních trhů a integrací a kvalitou života obyvatel polské a české strany ETS;
- časové rozpětí: 2021-2023 (doba primárního výzkumu);
- územní rozsah: území Euroregionu Śląsk Cieszyński-Těšínské Slezsko.

Za účelem ověření nejvýznamnějších vztahů a závislostí, které ve zkoumaném území existují, byly na základě dosavadních výsledků společenských věd prezentovaných v odborné literatuře, formulovány výzkumné hypotézy. Hlavní hypotézou studie byl předpoklad, že zavedená omezení (v průběhu pandemie Covid-19), spojená s překračováním polsko-české hranice v regionu ETS měla negativní (destimulační) vliv na fungování identifikovaných přeshraničních trhů, které se následně projevily v dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS, jakož i ve zhoršení kvality jejich života. Vzhledem ke komplexnosti hlavní hypotézy v souladu s pozitivistickým výzkumným postupem (viz obr. 1) bylo definováno a statisticky testováno také deset specifických hypotéz:

H1: omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) týkající se překračování polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce (H1a "-"), což - následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H1b "+");

- **H2:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb (H2a"-"), což následně podnítilo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H2b "+");
- **H3:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb (H3a"-"), což následně podnítilo dezintegraci obyvatel na polské a české straně ETS (H3b "+");
- **H4:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobných podnikatelů (H4a"-"), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H4b "+");
- **H5:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-českých hranic v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu s volnočasovými službami (H5a"-"), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H5b "+");
- **H6:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce (H6a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS (H6b "+");
- **H7:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-českých hranic v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb (H7a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS (H7b "+");
- **H8:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-českých hranic v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb (H8a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS (H8b "+");

- **H9:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobných podnikatelů (H9a "-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské i české strany ETS (H9b "+");

- **H10:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu služeb pro volný čas (H10a "-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské i české strany ETS (H10b "+").

Kromě toho byly (v souladu s interpretativním výzkumným postupem) formulovány následující výzkumné otázky:

- **O1:** Zvyšuje (a jakým způsobem) fungování samostatných přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, volného času a drobných podnikatelů) v oblasti ETS kvalitu života obyvatel ETS (na polské i české straně euroregionu)?

- **O2:** V jaké fázi vývoje (po pandemii Covid-19) se nacházejí identifikované přeshraniční trhy (práce, zdravotnické služby, vzdělávací služby, drobní podnikatelé a volný čas) v oblasti ETS?

Pro dosažení cílů studie, ověření hypotéz, formulaci odpovědí na položené výzkumné otázky byly využity informace především z primárních zdrojů, které byly získány pomocí kvalitativních (IDI¹⁰, FGI¹¹) a kvantitativní výzkumné metody a techniky (CAWI / online průzkum¹² a PAPI¹³, CAPI¹⁴, CATI¹⁵).

¹⁰ IDI (Individual In-Depth Interview) je kvalitativní technika sběru dat založená na komunikaci tváří v tvář. IDI je cílený rozhovor, což znamená, že konceptualizace výzkumu je již na pokročilé úrovni, protože zkoumaná problematika není „problémovou pouští“, a tudíž není problém položit správné otázky. Výzkumným nástrojem může být seznam tematických okruhů, seznam informací, které mají být během rozhovoru získány, a také dotazník pro rozhovor.

¹¹ FGI (Focus Group Interview) je kvalitativní výzkumná technika, která spočívá v tom, že moderátor vede podle předem stanoveného scénáře diskusi skupiny záměrně předem vybraných respondentů. Předpokládá se, že ohniskovou skupinu tvoří 8 až 12 osob. Předpokladem FGI je, že skupinová diskuse přináší údaje nové kvality, které nejsme schopni získat v případě individuálního rozhovoru. Uplatňují se zde efekty synergie, sněhové koule, stimulace a skupinové bezpečnosti.

¹² CAWI (Computer-Assisted Web Interview – computer-assisted web interviewing) - technika sběru informací v kvantitativním výzkumu trhu a veřejného mínění, při níž výzkumník zaznamenává výpovědi respondenta do elektronického skriptu umístěného na webové stránce. Tato technika je často (nesprávně) ztotožňována s online průzkumem, při němž respondent sám zapisuje své odpovědi.

¹³ PAPI (Paper Assisted Personal Interview) je standardizovaný dotazníkový rozhovor. Výzkumník zaznamenává odpovědi respondenta do papírového dotazníku.

¹⁴ CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing) je kvantitativní výzkumná technika, která zahrnuje vedení rozhovorů tváří v tvář s respondentem s počítačovou podporou. To znamená, že se výzkumník setká s respondentem v jeho bydlišti (in-home) nebo v terénu (in-field) a po získání souhlasu k použití zařízení (notebooku) mu postupně přečte zobrazené otázky z dotazníku uloženého ve formátu ve speciálním systému.

¹⁵ CATI (Computer Assisted Telephone Interview) - Počítačem asistované telefonické dotazování je metoda sběru informací v kvantitativním výzkumu trhu a veřejného mínění. Při CATI průzkumech je respondent dotazován po

Struktura provedeného empirického výzkumu na základě pozitivistického a interpretativního výzkumného postupu je uvedena na obrázku 2 (s. 16).

Nejprve byl výzkum proveden metodou rozhovoru ve formě individuálních hloubkových rozhovorů (IDI) s 10 odborníky na přeshraniční trhy působící v oblasti ETS (5 expertů z polské strany a 5 expertů z české strany) Tabulka 1.

Tabulka č. 1. Odborníci účastníci se individuálních hloubkových rozhovorů

LP.	ODBORNÍCI ÚČASTNÍCI SE průzkumu (IDI - INDIVIDUÁLNÍ HLOUBKOVÉ ROZHOVORY)	
	Odborníci z polské strany	Odborníci z české strany
1	Starosta Těšina	Starostka Českého Těšína
2	Ředitel Okresního úřadu práce v Cieszyň	Člen představenstva, výkonný tajemník Regionální rada rozvoje a spolupráce se sídlem v Trinci, z. s.,
3	Ředitel Kanceláře SRiWR "Olza"	Náměstek primátora města Karviná
4	Ředitel Slezské nemocnice v Cieszyň	Ředitelka Pedagogické centrum pro polské národnostní školství Český Těšín
5	Ředitel Lycea č. I v Cieszyň	Praktický lékař Karviná

Zdroj: Vlastní výzkum.

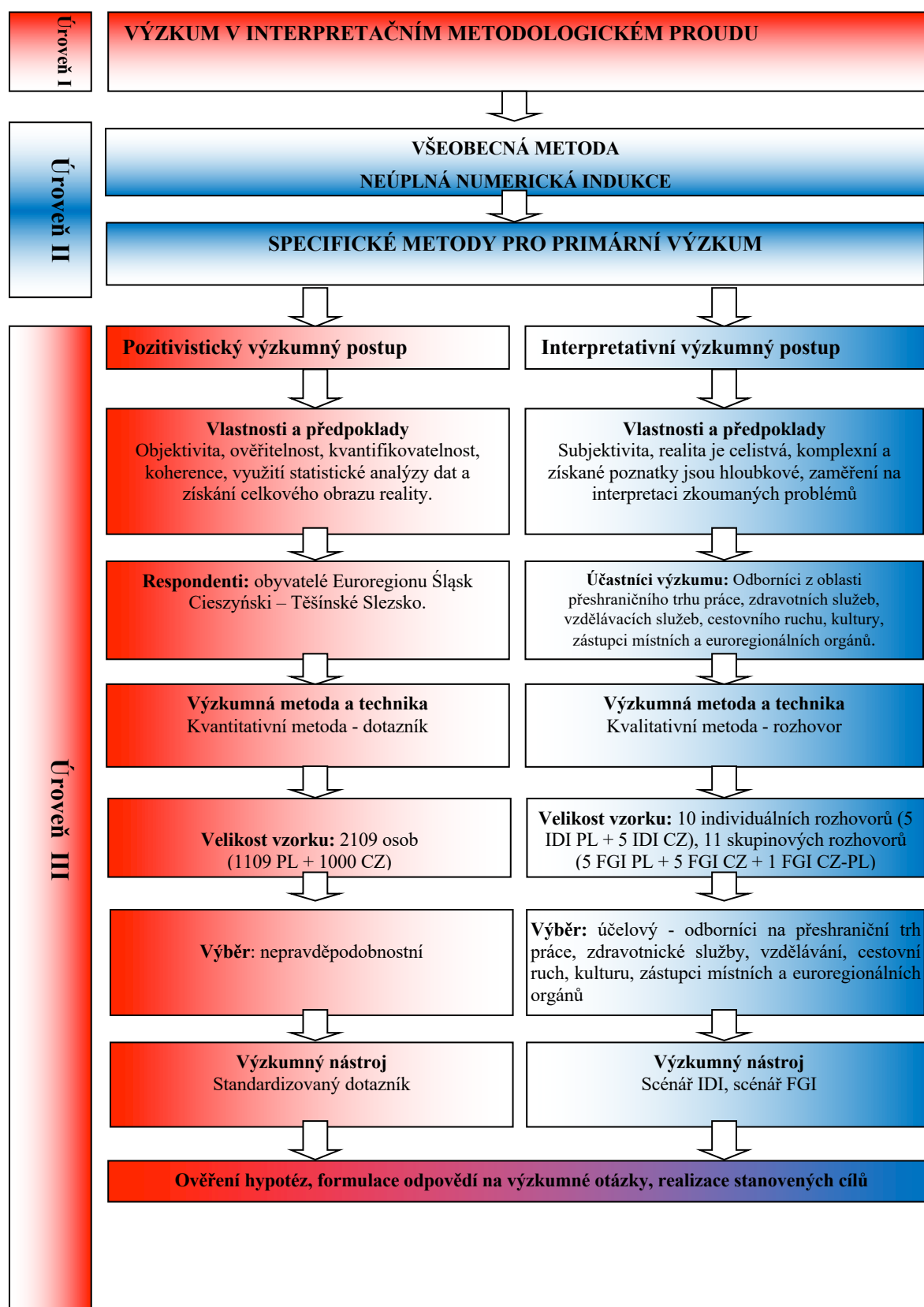
Scénář rozhovoru IDI (v polštině a češtině) se skládal z úvodu, krátké zahřívací části obsahující projektivní otázky založené na asociacích a doplněních, věcné části obsahující otevřené hloubkové otázky, a závěru. Rozhovory (IDI) byly provedeny v období od května do června 2022. Výzkum předcházely konzultace, o které byli požádáni vědečtí a výzkumní pracovníci Akademie WSB, Slezské univerzity v Opavě a zástupci Euroregionu Śląsk Cieszyński-Těšínské Slezsko. Účelem konzultací bylo ověřit správnost výzkumných předpokladů a také otestovat připravený výzkumný nástroj. Diskuse v příslušných skupinách umožnily upřesnit konečnou verzi scénářů rozhovorů, v důsledku čehož mohl být zahájen samotný výzkum. Rozhovory vedli výzkumní pracovníci Akademie WSB a Slezské univerzity v Opavě. Získané informace byly mimo jiné podkladem pro vypracování dotazníku, který se následně použil pro výzkum poptávkové strany přeshraničního trhu (kvantitativní průzkum mezi obyvateli).

telefonu, zatímco výzkumník předčítá otázky z dotazníku a zaznamenává získané odpovědi pomocí speciálního počítačového skriptu. Respondenti ve výzkumech CATI jsou obvykle buď náhodně vybíráni z databáze (např. ve výzkumech spokojenosti zákazníků), nebo jsou vybráni náhodným vytvořením telefonních čísel (RDD- Random Digit Dial).

Dalším krokem bylo provedení kvantitativního výzkumu na vzorku 2109 obyvatel ETS (1109 osob na polské straně a 1000 osob na české straně). Data na polské straně pod dohledem Akademik WSB sbírala od února do června 2022 nezávislá výzkumná agentura „Konsultant“, která se specializuje na přeshraniční výzkum. Na české straně byl výzkum prováděn od března do dubna 2022. Před vlastním výzkumem byl dotazník podroben zkušebnímu výzkumu (pilotáži) s cílem eliminovat případné chyby výzkumného nástroje a posoudit jeho správnost a vhodnost pro dosažení předpokládaných cílů studie. Základní informace o provedeném kvantitativním výzkumu jsou uvedeny v tabulce 2.

Tabulka 2. Základní informace o provedeném kvantitativním výzkumu

Specifikace	Výzkum
Výzkumné metody	Průzkum/interview
Výzkumné nástroje	Standardizovaný dotazník
Volba vzorku	Nepravděpodobnostní výběr vzorku (obyvatelé Euroregionu Śląsk Cieszyński - Těšínské Slezsko)
Velikost vzorku	Celkem 2109 osob (1109 osob jsou obyvatelé polské strany ETS, 1000 osob jsou obyvatelé české strany ETS)
Územní rozsah studie	Euroregion Śląsk Cieszyński –Těšínské Slezsko
Doba průzkumu	únor-červen 2022

Obrázek č. 2: Struktura provedeného empirického výzkumu

Zdroj: Vlastní zpracování na základě odborné literatury.

První část dotazníku obsahovala otázky zaměřené na zjištění frekvence, s jakou dotazovaní obyvatelé ETS překračují polsko-české hranice za určitým účelem (práce, nákupy, zdravotní péče, vzdělávání, kultura, obchodní účely atd.). Druhá část nástroje obsahovala otázky určené ke zjištění názorů respondentů na konkrétní opatření k omezení překračování polsko-české hranice zavedená v oblasti ETS v souvislosti s pandemií COVID-19. Další část dotazníku obsahovala otázky určené ke zjištění ochoty dotázaných obyvatel Cieszyna a Českého Těšína využívat v době pandemie konkrétní nabídky dostupné na identifikovaných přeshraničních trzích ETS. Poslední soubor otázek se týkal problematiky integrace obyvatel z polské a české strany ETS a kvality jejich života.

Věcné otázky v dotazníku byly formulovány formou uzavřených otázek převážně ve formě tabulek. Použité škály byly ordinální, pětibodové (Likertova škála). Věcné otázky byly striktně podřízeny účelům studie. Metrické otázky umožnily charakterizovat zkoumaný vzorek a prezentovat získané výsledky ve výzkumných průřezích - např. podle obyvatel polské a české strany regionu ETS (tabulka č. 3).

Tabulka č. 3: Charakteristika studijního vzorku (N=2109)

Specifikace		Obyvatelé polské strany ETS (N=1109)		Obyvatelé české strany ETS (N=1000)		Celkem (N=2109)	
		Absolutní počet	Procento testovaného vzorku	Absolutní počet	Procento testovaného vzorku	Absolutní počet	Procent o testovan ého vzorku
Pohlaví	Žena	657	59,24	522	52,20	1179	55,90
	Muž	452	40,76	478	47,80	930	44,10
Věk	18-24 let	109	9,83	73	7,30	182	8,63
	25-34 let	207	18,67	158	15,80	365	17,31
	35-44 let	273	24,62	172	17,20	445	21,10
	45-54 let	196	17,67	198	19,80	394	18,68
	55-64 let	131	11,81	174	17,40	305	14,46
	Nad 64 let	193	17,40	225	22,50	418	19,82
Vzdělání	Základní/ nižší střední vzdělání	77	6,94	90	9,00	167	7,92
	Odborné vzdělání	187	16,86	342	34,20	529	25,08
	Střední vzdělání	379	34,17	377	37,70	756	35,85
	Vyšší vzdělání	466	42,02	191	19,10	657	31,15
Sociální postavení na trhu práce	Žák/Student	88		43	4,30	131	6,21
	Smluvní zaměstnanec	581	52,39	519	51,90	1100	52,16
	Samostatně výdělečně činný podnikatel	121	10,91	66	6,60	187	8,87
	Jiná forma zaměstnání (včetně zemědělců)	32	2,89	67	6,70	99	4,69
	Penzista/Důchodce	242	21,85	279	27,90	521	24,70
	Nezaměstnaný	45	4,06	26	2,60	71	3,37

Zdroj: Vlastní výzkum.

Celkem vzorek obyvatel ETS zahrnoval 1109 obyvatel z polské strany euroregionu (přibližně 0,4 % všech obyvatel z polské strany ETS) a 1000 obyvatel z české strany (přibližně 0,3 %). Z toho 55,9 % tvořily ženy, a 44,1 % muži. Byli převážně ve věku 35 až 44 let (21,1 %) a nad 64 let (19,8 %) se středoškolským (35,9 %) nebo vysokoškolským vzděláním (31,2 %).

Výzkum poptávkové strany trhu Euroregionu Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko se zaměřil především na zjištění vlivu (jeho směru a dopadu) zavedených (v době pandemie COVID-19) omezení spojených s překračováním polsko-české hranice na fungování izolovaných přeshraničních trhů a následnou integraci i kvalitu života obyvatel polské a české strany ETS.

Poslední fází získávání primárních informací byly rozhovory ve fokusních skupinách (FGI), které byly provedeny na polské (5 FGI) a české (5 FGI) straně ETS s odborníky zabývajícími se problémy identifikovaných přeshraničních trhů v praxi.¹⁶ Scénář rozhovorů obsahoval 11 otevřených otázek rozdělených do dvou výzkumných oblastí. První oblast se týkala přeshraničních toků – fungování konkrétního přeshraničního trhu (práce, zdravotnických služeb, vzdělávání, drobných podnikatelů nebo volného času); druhá se týkala dopadu pandemie COVID-19 na fungování izolovaných trhů. Rozhovory byly provedeny v měsících dubnu a květnu 2023. Podrobnosti o provedených rozhovorech v rámci FGI jsou uvedeny v tabulce č. 4.

Informace získané jako výsledek skupinových rozhovorů umožnily vyvodit závěry týkající se mimo jiné determinantů dalšího fungování izolovaných přeshraničních trhů v ETS a byly rovněž definovány problémy a výzvy v oblasti posilování přeshraniční spolupráce v ETS. Závěry z výzkumu navíc umožnily realizovat utilitární cíl výzkumu – staly se podkladem pro vypracování doporučení pro rozhodovací orgány měst a obcí tvořících ETS.

¹⁶ G. Maciejewski, *Uwarunkowania kulturowe prowadzenia zogniskowanych wywiadów grupowych* [v:] *Badania marketingowe wobec nowych trendów w otoczeniu*. K. Mazurek-Łopacińska i M. Sobocińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2020, s. 45-59.

Tabulka č. 4 Odborníci účastníci se rozhovorů ve fokusní skupině

Č.	ODBORNÍCI ÚČASTNÍCI SE STUDIE (FGI - FOCUS GROUP INTERVIEWS)	
	Odborníci z polské strany	Odborníci z české strany
Přeshraniční trh práce		
	Datum rozhovoru: 9.05.2023	Datum rozhovoru: 19.05.2023
1	Zástupce ředitele PÚ v Těšíně	Náměstek primátora města Karviná – trh zaměstnanosti, rozvoj a vnější vztahy
2	Předseda správní rady Nadace pro rozvoj sociálního podnikání „Być Razem”	Projektový manažer Lodičky Dokořán Karviná
3	Člen okresní rady pro trh práce	Proděkan pro rozvoj a vnější vztahy SU OPF
4	Manažer lidských zdrojů ve společnosti "OLZA" Mondelez	Vedoucí Institutu interdisciplinárního výzkumu SU OPF
5	Kariérní poradce Akademie WSB, pobočka v Těšíně	Odborný konzultant Bee Partner
6	-	Zakladatel centra na podporu podnikání a podnikavosti Business Gate
Přeshraniční trh zdravotnických služeb		
	Datum pohovoru: 26.04.2023	Datum pohovoru: 30.03.2023
1	Ředitel záchranné služby v Těšíně	Ředitel Záchrané služby Karviná
2	Vedoucí laboratoře MED-LAB-SUCHANEK	Majitelka a lékařka Kožní klinika Orlová
3	Ředitel Centra pro výzkum bezpečnosti zdravotnických systémů Akademie WSB	Náměstek pro zdravotnictví Moravsko-slezského kraje
4	Předseda Okresní pobočky PCK	Majitelka Lékárna Petrovice u Karviné
5	Sociální pedagog a komunitní terapeut Centra duševního zdraví v Těšíně	Starosta Petrovice u Karviné
6	-	Zástupce vedoucího katedry Financí a účetnictví SU OPF – odborník na veřejné služby a veřejnou ekonomii
Přeshraniční trh vzdělávacích služeb		
	Datum pohovoru: 26.04.2023	Datum pohovoru: 31.03.2023
1	Předseda Rady pro vzdělávání města Těšín	Pedagog ZŠ Borovského
2	Předseda Výboru pro vzdělávání Okresní rady Cieszyn	Pedagog ZŠ U Lesa Karviná
3	Ředitel Komplexu technických škol plukovníka Gwidona Langer a v Těšíně	Náměstek pro oblast školství, kultury a sportu v Karviné
4	Ředitel Mateřské školy č. 1 v Těšíně	Odborný asistent Katedry ekonomie a veřejné správy SU OPF
5	Ředitel Centra společných služeb Městského úřadu v Těšíně	Členka akademického senátu Slezské univerzity
6	Učitel angličtiny	Zástupce vedoucího katedry Financí a účetnictví SU OPF - odborník na veřejné služby a veřejnou ekonomii
7	Divadelní pedagog v Divadelním klubu mládeže v Těšíně	Odborný asistent Katedry ekonomie a veřejné správy SU OPF
8	-	Docent Katedry ekonomie a veřejné správy SU OPF, Člen akademického senátu SU OPF
Přeshraniční trh vzdělávacích malých podniků		
	Datum pohovoru: 9.05.2023	Datum pohovoru: 25.04.2023
1	Místopředseda Komise pro sociální záležitosti Rady města Těšín	Starosta Petrovice u Karviné
2	Specialista na produkty cestovního ruchu Městského úřadu Těšín	Starosta obce Bystřice
3	Koordinátorka projektového týmu Úřadu obce Brenna	Ředitel RSTS
4	Koordinátorka Školy řemesel na zámku Těšín	Starosta města Jablunkov
5	Vedoucí odboru sportu na radnici v Těšíně	Místostarosta Český Těšín
6	Proděkanka Akademie WSB (fakulta pobočky v Těšíně)	Vedoucí oddělení strategií a plánování města Karviná

pokračování Tabulky č. 4

PŘESHRANIČNÍ TRH VOLNÉHO ČASU (CESTOVNÍ RUCH A KULTURA)		
	Datum pohovoru: 9.05.2023	Datum pohovoru: 23.03.2023
1	Místopředseda městské rady v Cieszyňě, vedoucí kulturního oddělení Městského kulturního střediska v Těšíně	Odborný asistent katedry Cestovního ruchu a volnočasových aktivit SU OPF
2	Instruktor-koordinátor knihoven okresu Těšín	Marketingový manažer hotelu Diana Karviná
3	Ředitelka hotelu Liburnia v Těšíně	Ředitelka hotelu Rudolf
4	Předseda Nadace Siemanko - Family Foundation	Výkonný tajemník Regionální rada rozvoje a spolupráce se sídlem v Třinci, z. s.
5	Předsedkyně představenstva Asociace klubů tvořivých žen	Zřizovatel CK Dakol

Zdroj: Vlastní výzkum.

Další důležitou součástí kvalitativního výzkumu byl závěrečný (jedenáctý) skupinový rozhovor (focus group interview - FGI) se skupinou polských a českých odborníků (se zástupci ETS a výzkumnými pracovníky Akademie WSB a Slezské univerzity v Opavě), který se uskutečnil v Českém Těšíně dne 27. 6. 2023 - tabulka č. 5). Jeho hlavním cílem bylo shrnout získané výsledky výzkumu a formulovat doporučení pro další fungování identifikovaných přeshraničních trhů.

Tabulka č. 5. Odborníci účastníci se souhrnného fokusního skupinového rozhovoru

Č.	ODBORNÍCI ÚČASTNÍCI SE PRŮZKUMU
1	Tajemník polské strany Euroregionu Śląsk Cieszyński-Těšínské Slezsko
2	Ředitel Institutu pro studium územní a meziobecní spolupráce AWSB
3	Vedoucí oddělení řízení a výrobního inženýrství AWSB
4	Tajemník české strany Euroregionu Śląsk Cieszyński-Těšínské Slezsko
5	Docent Katedry ekonomie a veřejné správy SU OPF, Člen akademického senátu SU OPF
6	Odborný asistent Katedry ekonomie a veřejné správy SU OPF

Zdroj: Vlastní výzkum.

K analýze informací získaných primárním výzkumem byla použita popisná statistika, strukturální indexy, indexy intenzity, křížový tabulkový popis, jakož i analýza spolehlivosti, faktorová analýza a modelování strukturálních rovnic.

2. Analýza výsledků výzkumu

2.1 Česko-polský přeshraniční trh jako výzkumná oblast

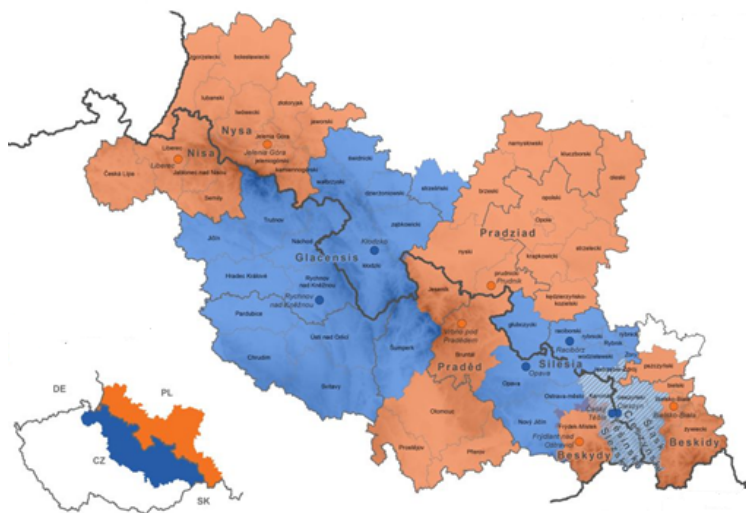
Za účelem zjištění vztahu mezi zavedenými (v době pandemie Covid-19) omezeními v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS a fungováním izolovaných přeshraničních trhů, resp. k identifikaci souvislostí mezi fungováním izolovaných přeshraničních trhů a integrací a kvalitou života obyvatel polské a české strany ETS, bylo nutné přijmout vhodnou definici přeshraničního trhu. Pro tento účel byla použita jak ekonomická, tak geografická definice trhu, podle níž je kategorie přeshraničního trhu definována jako přeshraniční trh. Podle této definice tvoří kategorii přeshraničního trhu všechny směnné vztahy mezi subjekty, které nabízejí výrobky uspokojující různé potřeby, a zákazníky, kteří tyto výrobky nakupují v příhraničních regionech zemí, které mají společnou hranici¹⁷.

Fungování přeshraničního trhu je tedy ovlivňováno jak opatřeními vnitrostátních subjektů a subjektů ze sousední země, tak i zákazníky z obou stran hranice, kteří mohou vystupovat jako „skrytý“ zákazník, hlásící nezveřejněnou poptávku, jako potenciální zákazník, projevující zájem o dostupnou nabídku, a jako aktivní zákazník - pravidelně využívající nabídku dostupnou na obou stranách hranice. Geografické chápání přeshraničního trhu ukazuje na území, které se nachází na obou stranách česko-polské hranice, jako na samostatnou oblast s podobnými podmínkami pro nákup a prodej¹⁸.

Velmi užitečné je zde územní rozdělení polsko-českého pohraničí na šest euroregionů, které se nacházejí podél celé jižní polské hranice (obr. č. 3).

¹⁷ Por. Z. Kędzior (red.), *Badania Rynku: metody zastosowania*, PWE, Warszawa 2005, s. 9-10.

¹⁸ Por. Ł. Wróblewski, *Kształtowanie relacji na polsko-czeskim transgranicznym rynku usług kultury*, PWE, Warszawa 2020, s. 60-62.

Obrázek 3. Česko-polský přeshraniční trh z geografického hlediska

Zdroj: informační materiál Euroregionu Silesia, staženo z

http://www.euroregion-silesia.cz/show_text.php?id=programy-EU-cil2-fond-mikroprojektu-mapa-uzemi&open_menu=202 [přístup: 01.06.2023].

Je však třeba si uvědomit, že se jedná o určité zjednodušení, neboť je třeba mít na paměti, že stejně jako v případě dvojice „euroregionální spolupráce - přeshraniční spolupráce“ (kde první z nich je specifickou formou přeshraniční spolupráce) se přeshraniční oblast nemusí plně shodovat s územím euroregionu/euroregionů¹⁹.

Avšak s ohledem na skutečnost, že oblast euroregionu je zcela zřetelným projevem integrace příhraničních oblastí (významná část polských a českých aktérů přeshraničního trhu je sdružena v rámci euroregionu), je rozumné nahlížet na přeshraniční trh prizmatem euroregionů (včetně ETS) fungujících v příhraničních oblastech. Významnými aktéry přeshraničního trhu se stávají veřejné subjekty nebo subjekty tzv. třetího sektoru jako příjemci evropských fondů, kterými euroregiony disponují. Tím, že mají k dispozici prostředky k budování vztahů se subjekty či příjemci na obou stranách hranice, významně přispívají nejen k rozvoji konkrétního přeshraničního trhu, ale také k „stírání hranic“, k „vyhlazení švů“ evropské politiky územního plánování.

Charakteristickým rysem polsko-českých přeshraničních trhů fungujících v rámci euroregionů je kromě vyššího stupně institucionalizace struktur také četné propojení subjektů z těchto trhů se specializovanými národními a mezinárodními koordinačními orgány pro

¹⁹ Ł. Wróblewski, *Structure and conditions for the functioning of the Polish-Czech cross-border market of cultural service*, „Ekonomski vjesnik“, 2018, 31(2).

přeshraniční spolupráci²⁰. Kromě toho, zatímco přeshraniční spolupráce mezi organizacemi mimo území euroregionu se často omezuje na jeden konkrétní problém, spolupráce mezi subjekty na trhu euroregionů se většinou navazuje s ohledem na dlouhodobý horizont a různé problémy, které je třeba řešit²¹.

Ve velmi širokém pojetí bude polsko-český přeshraniční trh zahrnovat šest euroregionů: Glacensis, Pradziad, Silesia, Těšínské Slezsko, Beskydy a také první polský euroregion – Euroregion Nisa, který byl založen v roce 1991. Na takto vymezeném území polsko-českého přeshraničního kulturního trhu (s délkou hraniční čáry 796 km) žije téměř 5 milionů obyvatel, z toho přibližně 3,2 milionu na polské straně a 1,8 milionu na české straně. Největším euroregionem z hlediska území je Euroregion Nisa, který se rozkládá na ploše přibližně 8,1 tis. km² (bereme-li v úvahu pouze polskou a českou stranu, bez strany německé). Tento euroregion má také největší počet obyvatel (přibližně 1,016 milionu). Dalším nejlidnatějším euroregionem polsko-českého pohraničí je Euroregion Beskydy (téměř 1,005 mil. obyvatel). Ostatní euroregiony mají velmi podobný počet obyvatel, který se pohybuje mezi 670 a 770 tisíci. Jejich rozloha činí přibližně 29,7 tis. km², z toho polská část zaujímá 20,6 tis. km² a česká část 9,1 tis. km² (tabulka č. 6)²².

Tabulka 6. Základní informace o česko-polských příhraničních euroregionech

Euroregion	Datum založení	Počet obyvatel [v tisících] [% obyvatel euroregionu]					Rozloha [v tis. km ²] [% rozlohy euroregionu]				
		Celkem	PL	CZ	SK	DE	Celkem	PL	CZ	SK	DE
Nisa	21.12.1991	1587	590 37%	426 27%	-	571 36%	12591	5595 44%	2499 20%	-	4497 36%
Glacensis	5.12.1996	770	515 67%	255 33%	-	-	5249	3528 67%	1721 33%	-	-
Praděd	2.07.1997	761	628 83%	133 17%	-	-	7656	5756 75%	1900 25%	-	-
Těšínské Slezsko	22.04.1998	672	312 46%	360 54%	-	-	1730	967 56%	763 44%	-	-
Slezsko	20.09.1998	771	283 37%	488 63%	-	-	2732	1508 55%	1224 45%	-	-
Beskydy	9.06.2000	1301	844 65%	161 12%	296 23%	-	6343	3288 52%	972 15%	2083 33%	-
Celkem		5862	3172 54%	1823 31%	296 5%	571 10%	36301	20642 57%	9079 25%	2083 6%	4497 12%

Zdroj: B. Kasperek (ed.), *Euroregiony pogranicza polsko-czeskiego - Euroregiony polsko-českého pohraničí*, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”, Cieszyn 2014.

²⁰ A. Mierosławska, *Euroregiony na granicach Polski*, IERiGŻ, Warszawa 1999, s. 5.

²¹ M. Greta, *Integracja sąsiedzka. Znaczenie euroregionów*, [v:] *Integracja Europejska*, A. Marszałek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000, s. 449.

²² Více o tom viz: B. Kasperek (red.), *Euroregiony pogranicza polsko-czeskiego - Euroregiony polsko-českého pohraničí*, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”, Cieszyn 2014.

Euroregiony jsou založeny především na dohodách mezi regionálními a místními orgány, ale aktivní účast subjektů z jiných hospodářských odvětví není neobvyklá. Cílem euroregionální spolupráce je uskutečňovat a harmonizovat různé aktivity v oblasti kultury, ale i vědy, vzdělávání nebo hospodářství. Velmi důležité je, aby aktivity realizované v rámci polsko-české spolupráce byly přínosné pro obě strany a sloužily k prohlubování vzájemných vztahů mezi institucemi, hospodářskými subjekty a obyvateli místních komunit²³. Výhodou euroregionů je jistě jejich větší flexibilita v rozsahu realizovaných aktivit. Široký rozsah statutárních činností umožňuje těmto subjektům mimo jiné realizovat mnoho přeshraničních iniciativ stimulujících fungování přeshraničních trhů. Lze tvrdit, že tyto subjekty mají mnohem „pohodlnější“ postavení než místní samosprávy, které musí plnit určitý balík vlastních úkolů²⁴.

Při zkoumání konkrétního přeshraničního polsko-českého trhu v ETS je třeba věnovat pozornost nejen faktorům souvisejícím s historií a současným stavem politických, hospodářských a kulturních vztahů mezi dotčenými zeměmi, ale také místním podmínkám. Za této situace je obtížné pokusit se identifikovat podmínky fungování přeshraničních trhů v celém polsko-českém pohraničí - ve všech šesti euroregionech dohromady. Je zřejmé, že přes četné podobnosti má nejen každý euroregion svá specifika, ale dokonce i jednotlivé příhraniční úseky v rámci jednoho euroregionu se od sebe výrazně liší. To je případ polsko-českého pohraničí, neboť například složitá historie Těšínského Slezska způsobuje, že přeshraniční spolupráce na tomto úseku hranice se poněkud liší od polsko-české spolupráce v oblastech, kde do roku 1945 žili na obou stranách hranice téměř jen Němci²⁵.

Je zajímavé, že polsko-české pohraničí, které je v mnoha ohledech tak silně diferencované, je jednou z nejpevnějších prostorových struktur v Evropě. Z hlediska terénního tvaru se jedná především o hornatou oblast (Sudety a Beskydy). Obyvatelstvo žijící na polské straně je převážně národnostně homogenní, i když na určitém úseku polsko-českého pohraničí - především na tom, který prochází opolským a částečně slezským vojvodstvím - se můžete setkat

²³ I.M. Wieczorek, M. Ganczar (red.), *Wybrane aspekty współpracy transgranicznej polskich samorządów w kontekście przemian prawa Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016, s. 17.

²⁴ Ł. Wróblewski, *Kształtowanie relacji na polsko-czeskim transgranicznym rynku...*, op. cit., s. 77-80.

²⁵ M.A. Rzepka, *Kilka uwag o rozmieszczeniu mniejszości niemieckiej na Śląsku*, [In:] *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*, J. Sztumski, B. Gramlewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999; O. Szura, *Mniejszość niemiecka na Górnym Śląsku (Zarys problematyki)*, [In:] *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*, J. Sztumski, B. Gramlewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999; M. Kolczyński, *Mniejszość niemiecka w województwie Śląskim – wybrane determinanty pozycji społecznej*, [In:] *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*, J. Sztumski, B. Gramlewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.

i s obyvatelstvem německé národnosti. Západní část polsko-českého pohraničí je často obývána Poláky, kteří byli do této oblasti přemístěni po druhé světové válce. Obecně má tato část polsko-českého pohraničí od Chałupek po Lužickou Nisu charakter nového pohraničního regionu, kde se často setkávají nové místní komunity, které si vzhledem k různorodému obyvatelstvu nevytvořily silné přeshraniční vazby²⁶. Výrazně odlišná je situace ve východní části polsko-českého pohraničí, zejména v Těšínském Slezsku, které je geograficky odlišné tím, že hranice neprochází horami, ale snadno přístupným terénem – údolími řek Odry a Olzy. Takový terén má nepochybně pozitivní vliv na rozvoj specifických přeshraničních trhů.

Především je však obyvatelstvo v příhraničních oblastech Těšínského Slezska dlouhodobě zakořeněno a na české straně žije také polská menšina²⁷. V důsledku toho je mnoho lidí na obou stranách hranice příbuzných, spřízněných a dokonce vlastní pozemky na opačné straně hranice. Tato situace podporuje úzkou sousedskou spolupráci, do níž jsou zapojeny příhraniční obce, které jsou hospodářsky propojeny. Oblast Těšínského Slezska umožňuje mnohem širší spolupráci, která se neomezuje na úzký hraniční pás. Kromě toho je Těšínské Slezsko samo o sobě příkladem regionu s jasně vyvinutou specifičností, který vznikl na styku různých kultur. K diferenciacím rysům tohoto příhraničního prostoru patří např: přítomnost čtyř etnických skupin (Poláků, Čechů, Němců a Židů) až do poloviny minulého století, tří velkých náboženských skupin (katolíků, evangelíků a vyznavačů judaismu) a ateistů, jakož i poměrně brzké dosažení vysoké úrovně sociokulturního a hospodářského rozvoje, a to již od dob Rakouska-Uherska.

Přestože se tato zpráva vědomě vyhýbá srovnávání charakteru přeshraniční spolupráce (v rámci izolovaných přeshraničních trhů) mezi jednotlivými euroregiony polsko-českého pohraničí, v souladu s předpoklady projektu "EUREGIO-INFO" představuje výsledky výzkumu, závěry a doporučení týkající se izolovaných přeshraničních trhů fungujících na území Euroregionu Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko (obr.č. 4).

²⁶ V literatuře se rozlišují přechodná pohraničí, která vznikají, když se společenství, která je tvoří, nějakým způsobem promíchají, např. v důsledku migračních a jiných sociálních procesů apod. Za opačný typ se považují kontaktní pohraničí, která jsou jasně oddělena nějakou formou hranice, např. státní hranicí, přírodní hranicí apod. Za opačný typ se považuje kontaktní pohraničí, jasně oddělené nějakou formou hranice, např. státní hranicí, přírodní hranicí atd. Více o tom viz: A. Sadowski, *Pogranicze jako przedmiot badań socjologicznych w warunkach integracji europejskiej* [w:] *Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej*, K. Krzysztofek, A. Sadowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004.

²⁷ V Zaolší v České republice žije početná polská populace, která nebyla asimilována a podle odhadů tvoří asi 10 % obyvatelstva této oblasti. Velká koncentrace Poláků se nachází v Karvině a Frýdku-Místku. Viz P. Wróblewski, Lech a Čech ve Slezsku a na Moravě. Polsko-české pohraničí v Opolském, Katovickém a Bielském vojvodství. V: Z. Kurcz (red.), *Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 171.

Obrázek č. 4. Přeshraniční polsko-český trh ETS

Zdroj: Informační materiál CEE, staženo z http://cykloprojekt.irt.wroc.pl/wp-content/uploads/2018/01/B.-Kasperek_Rozw%C3%B3j-transgranicznej-turystyki-rowerowej-w-obszarze-Euroregionu-%C5%9A1%C4%85sk-Cieszy%C5%84ski.pdf [přístup: 10.06.2023].

Založení Euroregionu Těšínské Slezsko – Těšínské Slezsko v roce 1998, jehož polským zastoupením je Sdružení pro regionální spolupráci a rozvoj Olza (SRiWR), zatímco českým zastoupením je Regionální sdružení územní spolupráce Těšínského Slezska, lze považovat za pokus o rekonstrukci sítě vzájemné důvěry prostřednictvím vypracování mechanismů spolupráce mezi polskými a českými aktéry přeshraničního trhu. Možnost získávání externích finančních prostředků z projektů, které začala řídit v roce 1999 ETS, se stala záminkou pro navázání a rozvoj polsko-české spolupráce. Spolupráce, která byla někdy neochotná a plná

odstupu (zejména v prvních letech fungování euroregionu)²⁸. Výsledkem této spolupráce byl vznik přeshraničních trhů v oblasti ETS, jako jsou: přeshraniční trh práce, zdravotnické služby, vzdělávací služby, drobné podnikání nebo volný čas.

2.2. Analýza výsledků kvantitativního výzkumu

2.2.1. Hlavní složky hypoteticko-deduktivního modelu – výsledky faktorové analýzy faktorová analýza

Pro zjištění vlivu polsko-českých omezení při překračování hranic zavedených v oblasti ETS (během pandemie COVID-19) na fungování samostatných přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobných podnikatelů nebo volného času) a v důsledku toho na přeshraniční integraci obyvatel polské a české strany euroregionu, bylo nutné definovat složky pro:

- komponent (faktor) popisující zavedená omezení související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS (tabulka č. 7),
- komponenty (faktory) jednotlivých přeshraničních trhů (práce, lékařské služby, vzdělávací služby, drobné podnikání nebo volný čas) - tabulka č. 8,
- komponent (faktor) popisující přeshraniční dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (tabulka č. 9),
- komponent (faktor) popisující kvalitu života obyvatel polské a české strany ETS (tabulka č. 10).

Tyto složky v podobě vhodně zvolených tvrzení byly použity ve studii obyvatel polské a české strany ETS. Tato tvrzení byla definována na základě informací získaných od odborníků účastnících se individuálních hloubkových rozhovorů (IDI) a hloubkové literatury k danému tématu.

²⁸ Ł. Wróblewski, *The Influence of Creative Industries on the Socioeconomic Development of Regions in Poland*, "International Journal of Entrepreneurial Knowledge", 2014, No. 1(2), s. 45–57; A. Kasperek, *Culture as a space of reconciliation through transborder cooperation. The case of project activeness implemented within the activity of Cieszyn Silesia Euroregion*, [In:] *Cultural Management. From Theory to Practice*, Ł. Wróblewski, Z. Dacko-Pikiewicz, J.C.Y. Liu (red.), London Scientific, London 2018, s. 131-145.

Bylo vytvořeno 47 tvrzení - pět pro složku popisující zavedená omezení spojená s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS (tabulka č. 7), šest tvrzení pro každý z pěti identifikovaných přeshraničních trhů (tabulka č. 8), šest tvrzení pro složku popisující přeshraniční integraci obyvatel polské a české strany ETS (tabulka č. 9) a konečně šest tvrzení pro složku týkající se kvality života obyvatel polské a české strany ETS (tabulka č.10).

Tabulka č. 7. Složky komponenty popisující zavedená omezení související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS

Číslo otázky v dotazníku	Složka (tvrzení v dotazníku)
2.1	Dočasné uzavření česko-polské hranice
2.2	Požadavek mít při překročení česko-polské hranice negativní certifikát o vyšetření PCR nebo antigenu COVID-19.
2.3	Požadavek mít při překročení česko-polské hranice potvrzení o očkování/expozici
2.4	Povinná karanténa v sousední zemi (po překročení česko-polské hranice)
2.5	Povinná karanténa (v místě trvalého bydliště) po návratu ze sousední země

Zdroj: Dotazník.

Tvrzení prezentována v tabulce č. 7 byla upravena do pětibodové Likertovy škály od „silně negativní“ (-2) po „silně pozitivní“ (2). Ochota dotázaných obyvatel ETS projevit přeshraniční aktivitu na jednom z identifikovaných trhů v souvislosti se zavedenými omezeními při překračování PL-CZ hranice byla měřena pomocí tvrzení9 vytvořených (stejně jako v předchozím případě) na základě rozhovorů s odborníky (šest pro každý z pěti identifikovaných přeshraničních trhů) - tabulka 8. Tato tvrzení byla rovněž upravena na pětibodovou Likertovu stupnici od „rozhodně ne“ (-2) po „rozhodně ano“ (2).

Tabulka č. 8. Složky komponent popisující identifikované přeshraniční trhy v oblasti ETS

Číslo otázky v dotazníku	Složka (tvrzení v dotazníku)
3.1.1	Opatření mi znemožnila pracovat/vydělávat peníze na druhé straně hranice
3.1.2	Opatření oslabila vztahy/vazby mezi mnou a mým zaměstnavatelem na druhé straně hranice
3.1.3	Opatření mi zabránila v podnikání (výroba, služby, obchod) na druhé straně hranice.
3.1.4	Opatření oslabila vztahy mezi mým podnikem a mými zákazníky na druhé straně hranice
3.1.5	Opatření mi znemožnila kontakty s obchodními partnery (partnery, dodavateli, subdodavateli) na druhé straně hranice.
3.1.6	Opatření zhoršila vztahy/ vazby mezi mou společností a obchodními partnery (partnery, dodavateli, subdodavateli) nacházejícími se na druhé straně hranice.
3.2.1	Opatření mi znemožnila kontakt s praktickým lékařem, který vykonává praxi na druhé straně hranice
3.2.2	Opatření mi znemožnila kontakt se odborným lékařem, který vykonává praxi na druhé straně hranice.
3.2.3	Opatření mi znemožnila kontakt se zubním lékařem, který vykonává praxi na druhé straně hranice.
3.2.4	Opatření mi znemožnila kontakt s fyzioterapeutem/rehabilitačním specialistou, který vykonává praxi na druhé straně hranice.
3.2.5	Opatření mi znemožnila využívat zdravotnické zařízení/vybavení, které je k dispozici na druhé straně hranice.
3.2.6	Zavedená opatření mi znemožnila nakupovat v lékárnách na druhé straně česko-polské hranice.
3.3.1	Zavedená opatření mi znemožnila využívat služeb předškolních zařízení nacházejících se na druhé straně hranice.
3.3.2	Zavedená opatření mi znemožnila využívat vzdělávací služby základních škol nacházejících se na druhé straně hranice.
3.3.3	Zavedená opatření mi znemožnilo využívat vzdělávací služby středních škol nacházejících se na druhé straně hranice.

3.3.4	Opatření mi znemožnila využívat vzdělávací služby vysokých škol na druhé straně hranice
3.3.5	Opatření mi znemožnila využívat odbornou přípravu, která je k dispozici na druhé straně hranice.
3.3.6	Opatření mi znemožnila využívat doučování nebo jazykové kurzy, které jsou k dispozici na druhé straně hranice.
3.4.1	Opatření mi zabránilo v nákupu potravin dostupných na druhé straně hranice
3.4.2	Opatření mi zabránilo v nákupu pohonných hmot (benzín, nafta) za hranicí
3.4.3	Opatření mi zabránilo v nákupu alkoholu/tabákových výrobků dostupných za hranicemi.
3.4.4	Opatření mi zabránilo v nákupu stavebních materiálů dostupných přes hranice.
3.4.5	Opatření mi zabránilo v nákupu oděvů dostupných za hranicemi
3.4.6	Opatření mi znemožnilo nákup zboží pro domácnost dostupného přes hranice.
3.5.1	Opatření mi zabránilo využít kulturní nabídky dostupné na druhé straně hranice (např. divadlo, muzeum, kulturní dům).
3.5.2	Opatření mi znemožnila využívat možnosti zábavy dostupné na druhé straně hranice (např. kluby, diskotéky, kina)
3.5.3	Opatření mi znemožnila využívat turistické možnosti dostupné na druhé straně hranice (např. hotely, lyžařské vleky, turistické atrakce)
3.5.4	Opatření mi znemožnila využívat gastronomickou nabídku dostupnou na druhé straně hranice (např. restaurace, pizzerie, kavárny).
3.5.5	Opatření mi znemožnila využívat sportovní zařízení dostupná na druhé straně hranice (např. bazény, zimní stadiony, tenisové kurty)
3.5.6	Opatření mi znemožnila využívat kosmetické, lázeňské a wellness služby, které jsou k dispozici na druhé straně hranice.

Zdroj: Dotazník.

Složky komponenty popisující přeshraniční integraci obyvatel polské a české strany ETS jsou uvedeny v tabulce č. 9.

Tabulka č. 9. Složky komponenty popisující přeshraniční integraci obyvatel polské a české strany ETS

Číslo otázky v dotazníku	Složka (tvrzení v dotazníku)
4.1	Omezení oslabila vztahy/ vazby mezi obyvateli polské a české strany Euroregionu Těšínské Slezsko.
4.2	Omezení způsobila, že jsem přestal vnímat oblast na druhé straně česko-polské hranice jako potenciální místo pro svou práci
4.3	Omezení způsobila, že jsem se přestal zajímat o problémy, které se týkají komunity žijící na druhé straně česko-polské hranice.
4.4	Omezení způsobila, že jsem přestal vnímat polskou a českou stranu Euroregionu Těšínské Slezsko jako komplementární celek.
4.5	Omezení způsobila, že jsem ztratil víru ve smysl další integrace komunit žijících na polské a české straně Euroregionu Těšínské Slezsko.
4.6	Zavedená omezení mi uvědomila, jak moc se od sebe Poláci a Češi liší.

Zdroj: Dotazník.

Složky komponenty týkající se kvality života obyvatel polské a české strany ETS jsou uvedeny v tabulce č. 10.

Tabulka 10. Složky komponenty týkající se kvality života obyvatel polské a české strany regionu ETS

Číslo otázky v dotazníku	Složka (tvrzení v dotazníku)
5.1	Ztráta možnosti výdělků/podnikání na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny.
5.2	Ztráta možnosti využívat lékařské služby dostupné na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny.
5.3	Ztráta možnosti studovat, využívat vzdělávací služby dostupné na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny.

5.4	Ztráta možnosti nakupovat na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny.
5.5	Ztráta možnosti využívat kulturní, zábavní, turistické, stravovací zařízení dostupné na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny.
5.6	Ztráta možnosti využívat sportovní, wellness, lázeňská zařízení dostupná na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny.

Zdroj: Dotazník.

Stejně jako v předchozím případě byla tvrzení uvedená v tabulkách č. 9 a 10 upravena na pětibodovou Likertovu stupnici od „rozhodně ne“ (-2) po „rozhodně ano“ (2) a byla vypracována na základě rozhovorů s odborníky a hloubkové literatury.

Při analýzách (spolehlivosti, faktorové, strukturální rovnice) byla použita kombinace explorační a konfirmační statistiky. Nejprve byla provedena analýza spolehlivosti složky popisující zavedená omezení související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS²⁹. Byla provedena pomocí softwaru SPSS a modulu *Analýza spolehlivosti*. Jako analytický model byl zvolen model vnitřní konzistence Cronbachova koeficientu alfa založený na průměrné korelaci mezi položkami škály³⁰. Cronbachův koeficient alfa se používá k posouzení spolehlivosti měřicího nástroje. Za přijatelnou hodnotu je považována hodnota koeficientu vyšší než $\alpha = 0,7$ - v analyzovaném případě činila 0,891. Výsledek je tedy uspokojivý a další analýza neprokázala, že by odstranění některé položky vedlo k významnému zvýšení hodnoty Cronbachova koeficientu alfa, což svědčí o vysoké míře spolehlivosti měřicího nástroje.

Analýza spolehlivosti ukázala, že všechny položky součtové škály s ní silně korelují (nad úroveň 0,7). Z toho vyplývá, že všechny analyzovaná tvrzení by měla být použita v další analýze.

Následně byla pro komponentu popisující zavedená omezení související s překročením polsko-české hranice v oblasti ETS provedena explorační faktorová analýza pomocí metody hlavních komponent a ortogonální rotace Promax³¹ s využitím softwaru SPSS³². Byly přijaty následující předpoklady analýzy:

- metoda extrakce - metoda hlavních komponent;

²⁹ A.D. Aczel, J. Sounderpandian, *Statystyka w zarządzaniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

³⁰ N.H. Timm, *Applied Multivariate Analysis*, Springer, Heidelberg 2002.

³¹ Promax je diagonální rotace, která umožňuje korelaci faktorů. Lze ji vypočítat rychleji než Obliminovu jednoduchou rotaci, a proto je užitečná pro velké soubory dat, jako je tomu v popsáném případě, kdy N= 2109 jednotek.

³² A.D. Aczel, J. Sounderpandian, *Statystyka w zarządzaniu...*, op. cit.

- extrakce na základě vlastního čísla většího než 1;
- metoda diagonální rotace Promax s parametrem kappa 4;
- budou prezentovány pouze faktorové zátěže s absolutními hodnotami nad úrovní 0,5.

Jako předběžný krok byla posouzena platnost použití faktorové analýzy k detekci latentních faktorů pomocí koeficientu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) a Bartlettova testu sféricity. Pro daný soubor činí míra KMO 0,814, což je uspokojivý výsledek (očekává se, že míra bude nad úrovní 0,7). Lze tedy očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru pěti výroků. Podobně je tomu v případě Bartlettova testu sféricity - hypotéza o jednorozměrnosti korelační matice mezi tvrzení by měla být zamítnuta (p-hodnota pod úrovní 0,05). Lze tedy konstatovat, že použití faktorové analýzy je oprávněné. Výsledkem analýzy bylo, že v souladu s přijatými předpoklady bylo možné identifikovat jeden faktor, který významně vysvětluje variabilitu pozorovanou ve vstupním souboru dat. Extrahovaný faktor (omezení pro překračování hranic PL-CZ zavedená v oblasti ETS v důsledku pandemie Covid-19) vysvětluje téměř 70,137% variability vstupního souboru dat. Redukce pětirozměrného souboru na jediný latentní faktor tak vede ke ztrátě 29,863% informací. Za předpokladu, že by měly být vybrány ty proměnné, u nichž faktorové zátěže přesahují úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 11.

Tabulka č. 11. Matice zatížení faktorů - omezení při překračování hranic PL-CZ v oblasti ETS

Matice složek ^a

Složka

1

2.5: [Povinná karanténa (v místě trvalého bydliště) při návratu ze sousední země].	0,871
2.2: [Požadavek na vlastnictví potvrzení o negativním PCR testu nebo testu na antigen COVID-19 při překročení česko-polské hranice].	0,848
2.4: [Povinná karanténa v sousední zemi (po překročení česko-polské hranice)]	0,842
2.1: [Dočasné uzavření polsko-české hranice]	0,815
2.3: [Požadavek mít při překročení polsko-české hranice potvrzení o očkování]	0,810

Metoda extrakce faktorů - Hlavní složky

a. 1 - Počet extrahovaných složek.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce 11 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Podobně (jako v případě složky popisující zavedená omezení související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS) byla provedena faktorová analýza pro 30 složek popisujících identifikované přeshraniční trhy v oblasti ETS - zvlášť pro každý z pěti identifikovaných trhů.

Na začátku byla posouzena platnost použití faktorové analýzy k odhalení latentních faktorů ve vztahu ke komponentám popisujícím sklon zkoumaných obyvatel ETS k aktivitě na přeshraničním trhu práce v souvislosti se zavedenými omezeními při překračování polsko-české hranice. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,961. Výsledek je uspokojivý a další analýza neprokázala, že by odstranění některé položky zvýšilo hodnotu Cronbachova alfa koeficientu. Pro daný soubor je míra KMO 0,909, což naznačuje, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Stejně tak v případě Bartlettova testu sféricity – hypotéza o jednorozměrnosti korelační matice mezi výroky by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že analyzovaných 6 tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že tento vysvětluje 83,838% variability vstupního souboru dat. Redukce šestidimenzionálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 16,162% informace. Za předpokladu, že by měly být vybrány ty proměnné, pro které faktorové zatížení přesahuje úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 12.

Tabulka 12 Matice faktorových zátěží - přeshraniční trh práce

Matice složek ^a

Složka

2

3.1.5:	[Zavedená opatření mi znemožnila kontakt s obchodními partnery (společníky, dodavateli, subdodavateli) na druhé straně hranice]	0,927
3.1.1:	[Zavedená opatření mi zabránila ve výkonu práce/vydělečné činnosti na druhé straně hranice]	0,922
3.1.6:	[Zavedená opatření oslabila vztah/vazbu spojující mou společnost s obchodními partnery (partnery, dodavateli, subdodavateli) nacházejícími se na druhé straně hranice]	0,917
3.1.4:	[Zavedená opatření oslabila vztahy/vazby mezi mou společností a zákazníky nacházejícími se na druhé straně hranice. straně hranice].	0,912
3.1.2:	[Zavedená opatření oslabila vztahy/vazby mezi mou společností a mým zaměstnavatelem nacházejícím se na druhé straně hranice. hranice].	0,910
3.1.3:	[Zavedená opatření mi znemožnila vykonávat mou podnikatelskou činnost (výroba, služby, obchodní činnost) přes hranici]	0,906

Metoda extrakce faktorů - hlavní komponenty.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce č. 12 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Validita použití faktorové analýzy k detekci latentních faktorů byla dále posuzována u komponent popisujících sklon dotázaných obyvatel ETS k aktivitě na přeshraničním trhu zdravotnických služeb v souvislosti se zavedenými omezeními při překračování hranic PL-CZ. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,951. Analýza spolehlivosti ukázala, že všechny položky souhrnné škály spolu silně korelují (nad úrovní $\alpha = 0,8 - 0,9$). Z toho vyplývá, že všechny analyzované výroky by měly být použity v další analýze.

Pro daný soubor je míra KMO 0,929, což naznačuje, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Podobně v případě Bartlettova testu sféricity - hypotéza o jednorozměrnosti korelační matice mezi výroky by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že 6 analyzovaných tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že vysvětluje 83,953 % variability vstupního souboru dat. Redukce 6-dimenzionálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 16,047 % informace. Za předpokladu, že by měly být vybrány ty proměnné, pro které faktorové zatížení přesahuje úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce 13.

Tabulka 13. Matice zatížení faktorů - přeshraniční trh zdravotnických služeb

Matice složek ^a

Složka

3

3.2.2:	[Zavedená opatření mi umožnila kontaktovat odborníka, který má praxi na druhé straně hranice]	0,957
3.2.3:	[Zavedená opatření mi umožnila kontaktovat zubního lékaře s praxí na druhé straně hranice]	0,956
3.2.5:	[Zavedená opatření mi umožnila využít lékařskou infrastrukturu/vybavení dostupné na druhé straně hranice]	0,950
3.2.1:	[Zavedená opatření mi umožnila kontaktovat praktického lékaře z druhé strany hranice]	0,948
3.2.4:	[Zavedená opatření mi umožnila kontaktovat fyzioterapeuta/rehabilitačního specialistu z druhé strany hranice]	0,937
3.2.6:	[Zavedená opatření mi umožnila nakupovat v lékárnách za česko-polskou hranicí].	0,727

Metoda extrakce faktorů - hlavní komponenty.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce 13 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Dále byla hodnocena validita použití faktorové analýzy k detekci latentních faktorů u komponent popisujících sklon dotazovaných obyvatel ETS k aktivitě na přeshraničním trhu vzdělávacích služeb v souvislosti se zavedenými omezeními při překračování PL-CZ hranice. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,980. Analýza spolehlivosti ukázala, že všechny položky souhrnné škály jsou s ní silně korelovány (nad úrovní $\alpha = 0,9$). Z toho vyplývá, že všechny analyzované výroky by měly být použity v další analýze.

Pro daný soubor je míra KMO 0,910, což znamená, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Podobně v případě Bartlettova testu sféricity - hypotéza o jednodimenziálnosti korelační matice mezi výroky by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenziálnosti vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že analyzovaných 6 tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že tento vysvětluje 91,161 % variability vstupního souboru dat. Redukce 6-dimenziálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 8,839 % informace. Za předpokladu, že by měly být vybrány ty proměnné, u nichž faktorové zátěže přesahují úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 14.

Tabulka č. 14. Matice faktorového zatížení - přeshraniční trh vzdělávacích služeb

Matice složek ^a

Složka

4

3.3.3:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat vzdělávací služby středních škol, které se nacházejí na druhé straně hranice]	0,968	0,957
3.3.4:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat vzdělávací služby vysokých škol nacházejících se na druhé straně hranice]	0,968	0,956
3.3.2:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat vzdělávací služby základních škol na druhé straně hranice]	0,959	0,950
3.3.1:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat služeb předškolních zařízení nacházejících se na druhé straně hranice].	0,955	0,948
3.3.5:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat odbornou přípravu dostupnou na druhé straně hranice]	0,941	0,937
3.3.6:	[Zavedená opatření mi umožnila využít doučování nebo jazykové kurzy dostupné na druhé straně hranice]	0,937	0,727

]

Metoda extrakce faktorů - hlavních komponent.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce č. 14 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Dalším krokem bylo posouzení platnosti použití faktorové analýzy k odhalení latentních faktorů na složkách popisujících sklon dotázaných obyvatel ETS k aktivitě na přeshraničním trhu drobného podnikání v souvislosti se zavedenými omezeními při překračování hranic PL-CZ. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,938. Analýza spolehlivosti ukázala, že všechny položky souhrnné škály jsou s ní silně korelovány (nad úrovní $\alpha = 0,8$). Z toho vyplývá, že všechny analyzované výroky by měly být použity v další analýze.

Pro daný soubor je míra KMO 0,921, což naznačuje, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Podobně v případě Bartlettova testu sféricity - hypotéza o jednorozměrnosti korelační matice mezi výroky by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že 6 analyzovaných tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že vysvětluje 76,300% variability vstupního souboru dat. Redukce 6-dimenzionálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 23 700% informace. Za předpokladu, že by měly být vybrány ty proměnné, u nichž faktorové zátěže přesahují úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 15.

Tabulka č. 15. Matice faktorového zatížení - přeshraniční trh malých podniků

Matice složek ^a

Složka

5

3.4.6:	[Zavedená opatření mi umožnila nakoupit domácí potřeby, které jsou k dispozici na druhé straně hranice]	0,921
3.4.5:	[Zavedená opatření mi umožnila nakoupit oblečení dostupné na druhé straně hranice]	0,905
3.4.2:	[Zavedená opatření mi umožnila nakupovat pohonné hmoty (benzín, naftu) na druhé straně hranice]	0,900
3.4.1:	[Zavedená opatření mi umožnila nakupovat potraviny dostupné na druhé straně hranice]	0,881
3.4.4:	[Zavedená opatření mi umožnila nakupovat stavební výrobky dostupné na druhé straně hranice]	0,837
3.4.3:	[Zavedená opatření mi umožnila nákup alkoholu/tabákových výrobků dostupných na druhé straně hranice]	0,790

Metoda extrakce faktorů - hlavních komponent.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce č. 15 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Validita použití faktorové analýzy k detekci latentních faktorů byla dále posuzována u komponent popisujících sklon dotazovaných obyvatel ETS k aktivitě na trhu přeshraničních služeb pro volný čas v souvislosti se zavedenými omezeními při překračování hranic PL-CZ. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,945. Analýza spolehlivosti ukázala, že všechny položky souhrnné škály jsou s ní silně korelovány (nad úrovní $\alpha = 0,8$). Z toho vyplývá, že všechny analyzované výroky by měly být použity v další analýze.

Pro daný soubor je míra KMO 0,914, což naznačuje, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Stejně tak v případě Bartlettova testu sféricity - hypotéza o jednorozměrnosti korelační matice mezi výroky by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že 6 analyzovaných tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že vysvětluje 78,412% variability vstupního souboru dat. Redukce 6-dimenzionálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 21,588% informace. Za předpokladu, že by se měly vybrat ty proměnné, u kterých jsou zátěže faktorové přesahují úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 16

Tabulka č. 16. Matice faktorového zatížení - přeshraniční trh volného času

Matice složek ^a

Složka

6

3.5.5:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat sportovní zařízení, která jsou k dispozici na druhé straně hranice (např. bazény, kluziště, tenisové kurty)]	0,898
3.5.1:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat kulturní nabídku dostupnou na druhé straně hranice (např. divadlo, muzeum, kulturní dům)]	0,893
3.5.4:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat stravovací zařízení dostupná na druhé straně hranice (např. restaurace, pizzerie, kavárny)]	0,890
3.5.6:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat kosmetické, lázeňské a wellness služby dostupné na druhé straně hranice]	0,880
3.5.3:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat turistická zařízení dostupná na druhé straně hranice (např. hotely, lyžařské vleky, turistické atrakce)]	0,877
3.5.2:	[Zavedená opatření mi umožnila využívat zábavní zařízení dostupná na druhé straně hranice (např. kluby, diskotéky, kina)]	0,874

Metoda extrakce faktorů - hlavních komponent.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce č. 16 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Předposledním krokem této fáze faktorové analýzy bylo posouzení platnosti použití faktorové analýzy k odhalení latentních faktorů ve vztahu ke komponentám popisujícím přeshraniční dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,891. Analýza reliability ukázala, že všechny položky souhrnné škály jsou s ní silně korelovány (nad úrovní 0,6-0,7). Z toho vyplývá, že všechny analyzované tvrzení by měla být použita v další analýze. pro daný soubor je míra KMO 0,903, což naznačuje, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Podobně v případě Bartlettova testu sféricity - hypotéza o jednorozměrnosti korelační matice mezi výroky by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že analyzovaných 6 tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že tento vysvětluje 65,274 % variability vstupního souboru dat. Redukce šestidimenzionálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 34,726 % informace. Za předpokladu, že by měly být vybrány ty proměnné, pro které jsou poplatky zátěže přesahují úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 17.

Tabulka č. 17. Matice faktorového zatížení – přeshraniční integrace obyvatel polské a české strany ETS.

Matice složek ^a

Složka

7

4.4:	[Zavedená omezení způsobila, že jsem přestal vnímat polskou a českou stranu Euroregionu Těšínské Slezsko jako vzájemně se doplňující celek]	0,855
4.5:	[Zavedená omezení způsobila, že jsem ztratil víru ve smysl další integrace obcí žijících na polské a české straně Euroregionu Těšínské Slezsko]	0,830
4.1:	[Zavedená omezení oslabila vztahy/vazby mezi obyvateli polské a české strany Euroregionu Těšínské Slezsko]	0,813
4.3:	[Zavedená omezení způsobila, že jsem se přestal zajímat o problémy týkající se komunity žijící na druhé straně polsko-české hranice]	0,809
4.2:	[Zavedená omezení způsobila, že jsem se přestal dívat na oblast na druhé straně česko-polské hranice jako na potenciální místo pro svou práci]	0,802
4.6:	[Zavedená omezení mi uvědomila, jak moc se od sebe liší Poláci a Češi]	0,732

Metoda extrakce faktorů - hlavních komponent.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce č. 17 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké kladné faktorové zátěže na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Nakonec byla posouzena validita použití faktorové analýzy k detekci latentních faktorů pro komponenty popisující kvalitu života obyvatel polské a české strany ETS. Hodnota Cronbachova alfa koeficientu je 0,925. Analýza reliability ukázala, že všechny položky souhrnné škály jsou s ní silně korelovány (nad úroveň 0,7 - 0,8). Z toho vyplývá, že všechny analyzované výroky by měly být použity v další analýze.

Pro daný soubor je míra KMO 0,895, což naznačuje, že existují důvody pro provedení faktorové analýzy. Podobně v případě Bartlettova testu sféricity – hypotéza o jednodimenzionalitě korelační matice mezi tvrzeními by měla být zamítnuta (lze očekávat výrazné snížení naddimenzionality vstupního souboru šesti výroků) - je použití faktorové analýzy oprávněné.

Za předpokladu, že analyzovaných 6 tvrzení tvoří jeden faktor, bylo zjištěno, že tento vysvětluje 73,669 % variability vstupního souboru dat. Redukce šestidimenzionálního souboru na jediný latentní faktor tedy vede ke ztrátě 26,331% informace. Za předpokladu, že by se měly vybrat ty proměnné, u nichž faktorové zátěže přesahují úroveň 0,5, je konečná matice faktorových zátěží uvedena v tabulce č. 18.

Tabulka č. 18. Matice faktorového zatížení - kvalita života obyvatel polské a české strany ETC.

Matice složek ^a

Složka

8

5.6:	[Ztráta možnosti využívat sportovní, wellness a lázeňská zařízení dostupná na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny]	0,887
5.5:	[Ztráta možnosti využívat kulturní, zábavní, turistické, stravovací služby dostupné na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny]	0,887
5.3:	[Ztráta možnosti studovat, využívat vzdělávací služby dostupné na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny]	0,871
5.1:	[Ztráta možnosti vydělávat/podnikat na druhé straně hranice PL-CZ by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny]	0,863
5.2:	[Ztráta možnosti využívat lékařské služby dostupné na druhé straně hranice PL-CZ by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny]	0,860
5.4:	[Ztráta možnosti nakupovat na druhé straně hranice PL-CZ by negativně ovlivnila můj život a život mé nejbližší rodiny]	0,777

Metoda extrakce faktorů - hlavních komponent.

a. 1 - počet extrahovaných komponent.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z údajů v tabulce č. 18 vyplývá, že všechny proměnné mají vysoké, kladné hodnoty faktorových zátěží na analyzovaný faktor, což je žádoucí výsledek.

Další fází provedené analýzy bylo umístění extrahovaných osmi komponent (faktorů) do dvou hypoteticko-deduktivních modelů, jejichž struktura spolu s odhadnutými parametry je uvedena v následujících částech zprávy.

2.2.2 Fungování izolovaných přeshraničních trhů v podmínkách

V ekonomických vědách hrají výzkumné modely velmi důležitou roli, neboť na jedné straně poskytují určitý obraz reality a na druhé straně umožňují provádět empirický výzkum s určitou metodologickou přesností. Z hlediska kvantitativního výzkumu (jako je výzkum prováděný v rámci projektu "EUREGIO-INFO") mají výzkumné modely velmi často podobu hypoteticko-deduktivních modelů, v nichž se na základě dedukce vysvětlují závislosti mezi proměnnými popisujícími zkoumaný jev ve snaze prokázat hypotetické vztahy mezi nimi. Přitom je třeba zdůraznit, že věda ve skutečnosti nic nedokazuje. Pouze vyslovuje domněnky

o **pandemii Covid-19 a integraci obyvatelstva ETS** a ověřuje je, a vědecké poznání je souborem neustále obnovovaných pracovních hypotéz o realitě.³³

Za účelem odhadu vlivu omezení překračování hranic PL-CZ (zavedených v souvislosti s pandemií Covid-19) na fungování přeshraničních trhů (identifikovaných v rámci provedeného kvalitativního výzkumu) a v důsledku toho na integraci obyvatel ETS, byly všechny latentní proměnné (komponenty) umístěny do strukturálního rovnicového modelu (SEM). Analýza SEM byla provedena na základě faktorového modelu odhadnutého metodou hlavních složek v souladu se získanými výsledky a přijatými předpoklady (vypracovanými během konzultací projektového týmu). První hypoteticko-deduktivní model vyvinutý polsko-českým výzkumným týmem zahrnoval dva faktory vygenerované jako výsledek analýzy, které odpovídaly komponentě popisující zavedená omezení spojená s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC (tabulka č. 7) a faktoru zachycujícímu přeshraniční dezintegraci obyvatel polské a české strany ETC (tabulka č. 9). Kromě toho bylo do modelu zavedeno pět modulačních proměnných, kterými byly identifikovány přeshraniční trhy působící v oblasti ETC (přeshraniční trh práce, zdravotnické služby, vzdělávací služby, drobné podnikání a přeshraniční volný čas) - tabulka č. 8.

V modelu 1 byl přijat systém cest, jehož cílem bylo zjistit, jak komponenta popisující polsko-česká omezení pro překračování hranic, zavedena v oblasti ETC, ovlivnila fungování každého z pěti identifikovaných přeshraničních trhů a zda se v důsledku toho promítla do dezintegrace obyvatel polské a české strany ETC – obrázek č. 5.

³³ Více o tom viz: K. Krzakiewicz, *Myślenie systemowe i mentalne modele w zarządzaniu*, „Organizacja i Kierowanie”, 2014, nr 1(161), s. 77–88; W. Czakon (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2015; W. Czakon, *W kierunku rozwoju badań ilościowych w naukach o zarządzaniu*, „Organizacja i Kierowanie”, 2016, nr 3(173), s. 41–52.

Obrázek č. 5: Hypoteticko-deduktivní model 1

(znaménko „-“ v závorce označuje předpokládaný negativní jednosměrný dopad extrahované komponenty, zatímco znaménko „+“ označuje pozitivní dopad podnět).

Zdroj: Vlastní výzkum.

Pro účely výzkumu bylo formulováno pět výzkumných hypotéz, jejichž prvky jsou uvedeny na obrázku č. 5 znázorňujícím strukturu hypoteticko-deduktivního modelu. Byly formulovány následující hypotézy:

- **H1:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s překračováním
- polsko-české hranice v oblasti ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce (H1a“-,”) což následně podnítilo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETC (H1b "+");
- **H2:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s
- překračováním polsko-české hranice v regionu ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotní péče (H2a"-"), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatelstva na polské a české straně ETC (H2b "+");
- **H3:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s
- překračováním polsko-české hranice v regionu ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb (H3a"-"), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatelstva na polské a české straně ETC (H3b "+");
- **H4:** Omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s
- překračováním polsko-české hranice v regionu ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobného podnikání (H4a"-"), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETC (H4b "+");
- **H5:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s
- překračováním polsko-české hranice v regionu ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu volného času (H5a"-"), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany regionu ETC (H5b "+").

Za účelem ověření hypotéz byl teoretický konstrukt konfrontován s empirickým modelem vytvořeným na základě dat, byl proveden průzkum ve skupině 2109 obyvatel ETC na jeho polské a české straně. Parametry modelu jsou uvedeny v tabulce č. 19.

Tabulka č. 19. Koefficienty modelu 1

Specifikace			Koefficient modelu	Standardizovaný koefficient	Standardní chyba	Statistika t	p-hodnota	R-kvadrát
otázka _3_1	<---	otázka _2	-0,179	-0,174	0,036	-4,969	<0,001*	0,119
otázka _3_2	<---	otázka _2	-0,141	-0,141	0,034	-4,106	<0,001*	0,130
otázka _3_3	<---	otázka _2	-0,105	-0,119	0,030	-3,450	<0,001*	0,014
otázka _3_4	<---	otázka _2	-0,564	-0,361	0,055	-10,245	<0,001*	0,020
otázka _3_5	<---	otázka _2	-0,473	-0,345	0,048	-9,786	<0,001*	0,030
otázka _4	<---	otázka _3_1	0,078	0,077	0,046	1,701	0,089	0,202
otázka _4	<---	otázka _3_2	-0,054	-0,051	0,054	-0,984	0,325	
otázka _4	<---	otázka _3_3	0,110	0,094	0,060	1,829	0,067	
otázka _4	<---	otázka _3_4	0,136	0,205	0,032	4,238	<0,001*	
otázka _4	<---	otázka _3_5	0,157	0,207	0,040	3,892	<0,001*	

* statistická významnost na úrovni 0,05.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z informací uvedených v tabulce č. 19 vyplývá, že omezení zavedená v souvislosti s pandemií Covid-19 v souvislosti s překračováním hranic na polsko-české hranici v oblasti Euroregionu Těšínské Slezsko měla negativní (destimulační) dopad na fungování uvedených pěti přeshraničních trhů, což ve svém důsledku podnítilo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETC. Je třeba poznamenat, že pouze v případě přeshraničního trhu drobných podnikatelů a volného času je vliv na dezintegraci obyvatel z polské a české strany Euroregionu Těšínské Slezsko statisticky významný. V tabulce č. 20 jsou uvedeny korelační koefficienty mezi jednotlivými složkami modelu 1.

Tabulka č. 20. Korelační koeficienty mezi složkami modelu 1

Specifikace	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_4
otázka_2	1	-0,345	-0,361	-0,119	-0,141	-0,174	-0,163
otázka_3_5	-0,345	1	0,737	0,456	0,488	0,511	0,415
otázka_3_4	-0,361	0,737	1	0,325	0,355	0,380	0,399
otázka_3_3	-0,119	0,456	0,325	1	0,771	0,644	0,265
otázka_3_2	-0,141	0,488	0,355	0,771	1	0,643	0,244
otázka_3_1	-0,174	0,511	0,380	0,644	0,643	1	0,288
otázka_4	-0,163	0,415	0,399	0,265	0,244	0,288	1

Zdroj: vlastní výzkum.

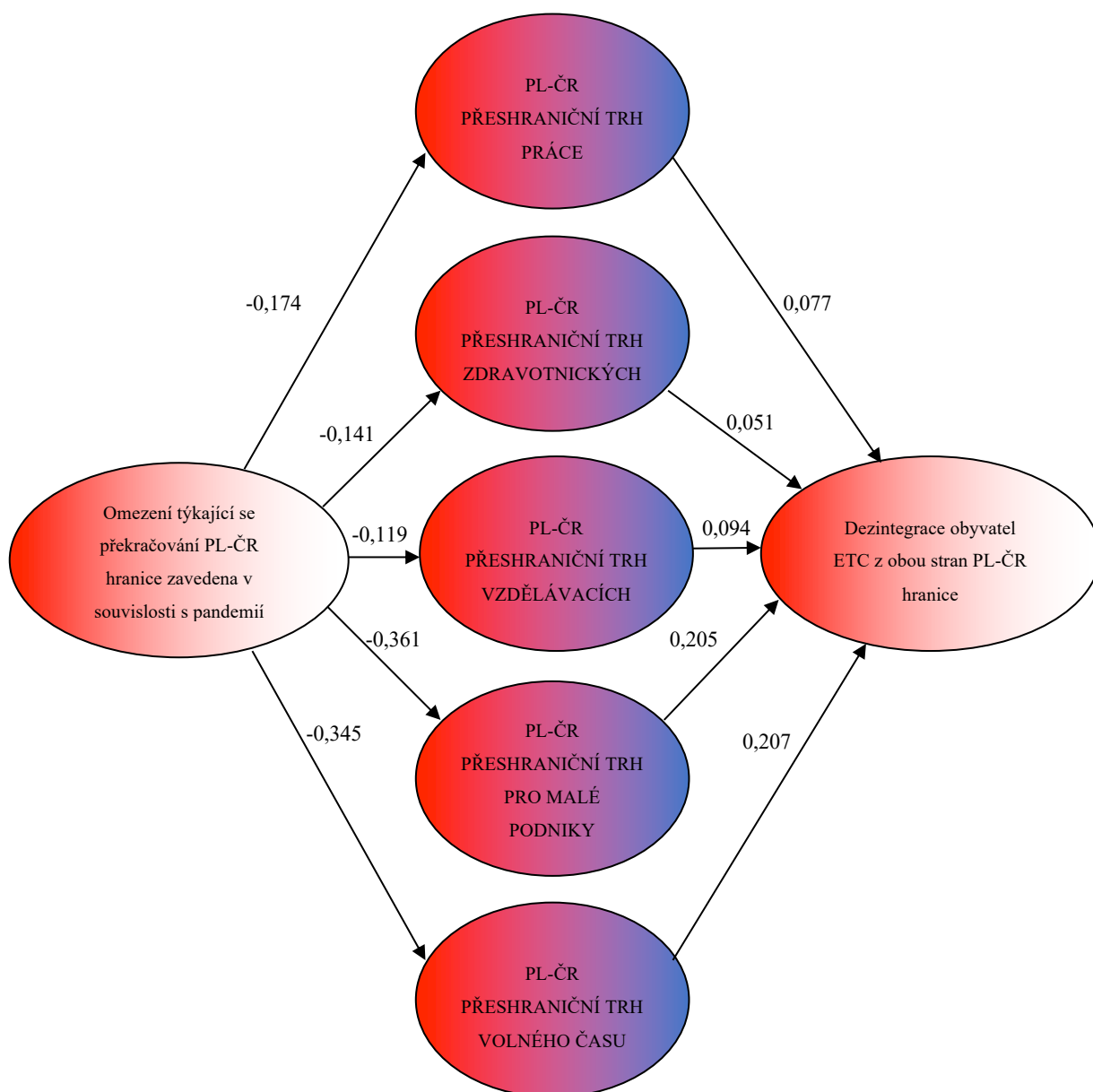
Z informací v tabulce č. 20 vyplývá, že faktor „Omezení související s překračováním PL-ČR hranice zavedená v důsledku pandemie Covid-19“ negativně koreluje s jednotlivými přeshraničními trhy. Korelace jsou záporné, slabé. Naopak jednotlivé přeshraniční trhy jsou pozitivně korelovány s faktorem „Dezintegrace obyvatel ETC z obou stran PL-ČR hranice“. Korelace jsou kladné, středně silné. Tabulka č. 21 ukazuje vliv jednotlivých proměnných.

Tabulka č. 21. Standardizované efekty vlivu jednotlivých složek konstruktů - model 1

Celkový účinek	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_4	pyt_4
otázka_3_5	-0,345	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_4	-0,361	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_3	-0,119	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_2	-0,141	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_1	-0,174	0	0	0	0	0	0	00
otázka_4	-0,163	0,207	0,205	0,094	-0,051	0,077		00
Přímý účinek	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_4	pyt_4
otázka_3_5	-0,345	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_4	-0,361	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_3	-0,119	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_2	-0,141	0	0	0	0	0	0	00
otázka_3_1	-0,174	0	0	0	0	0	0	00
otázka_4	0	0,207	0,205	0,094	-0,051	0,077		00
Nepřímý účinek	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_4	pyt_4
otázka_3_5	0	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_4	0	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_3	0	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_2	0	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_1	0	0	0	0	0	0	0	0
otázka_4	-0,163	0	0	0	0	0	0	0

Zdroj: vlastní výzkum.

Při komentování celkového účinku bylo zjištěno, že omezení v překračování hranice PL-CZ zavedená v souvislosti s pandemií Covid-19 negativně a slabě ovlivňují pět přeshraničních trhů, přičemž nejsilnější celkový účinek byl zaznamenán na trhu malých podnikatelů. Na druhou stranu při analýze dopadu narušení souvisejících s fungováním jednotlivých přeshraničních trhů na dezintegraci obyvatel ETS na obou stranách PL-ČR hranice bylo zjištěno, že je pozitivní, přičemž nejsilnější dopad na dezintegraci obyvatel ETS naznačuje porušení ve fungování přeshraničního trhu práce. Model cesty spolu s odhadnutým koeficientem (standardizovaný koeficient) je uveden na obrázku č. 6.

Obr. č. 6. Hypoteticko-deduktivní model 1 – výsledky

Zdroj: Vlastní výzkum.

Posledním krokem při ověřování teoretické konstrukce bylo posouzení vhodnosti modelu. Výsledky posouzení dobré shody modelu 1 jsou uvedeny v tabulce č. 22.

Tabulka č. 22 Míry dobré shody modelu 1

Shodná opatření		Hodnota	Stav
CMIN/df	Kvocient chí-kvadrátu a počtu stupňů volnosti; přijatelná úroveň míry indukující dobrou shodu modelu: pod 0,5	2,550	přijatelný
RMR	Střední kvadratická hodnota reziduí; přijatelná úroveň míry indukující dobrou shodu modelu: pod 0,1	0,062	přijatelný
GFI	Index dobré shody; přijatelná úroveň míry označující dobrou shodu modelu: nad 0,9	0,915	přijatelný
AGFI	Upravený index dobré shody; přijatelná úroveň míry ukazující dobrou shodu modelu: nad 0,9	0,901	přijatelný
CFI	Relativní index dobré shody; přijatelná úroveň míry udávající dobrou shodu modelu: nad 0,9	0,976	přijatelný
RMSEA	Střední kvadratická chyba aproximace; přijatelná úroveň míry udávající dobrou shodu modelu: pod 0,08	0,039	přijatelný

Zdroj: Vlastní výzkum.

Hodnoty všech ukazatelů uvedených v tabulce č. 22 dokládají dobrou shodu teoretického modelu s empirickými daty. Konečně, model správně implikuje skutečnou strukturu rozptylově-kovarianční matice mezi analyzovanými složkami konstruktů.

Závěrem komentáře k výsledkům analýzy SEM a jejich vztahu k výzkumným hypotézám je třeba konstatovat, že všech pět výzkumných hypotéz bylo potvrzeno, tedy:

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETC;
- Omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb, což následně podnítilo dezintegraci polské a české strany ETC;
- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatelstva na polské a české straně ETC;
- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobných podnikatelů, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české straně ETC;
- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC měla negativní (destimulační) dopad na fungování

přeshraničního trhu volnočasových služeb, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel na polské a české straně ETC.

2.2.3. Fungování izolovaných přeshraničních trhů v podmínkách pandemie Covid-19 a kvalita života obyvatel ETC

Druhý hypoteticko-deduktivní model zahrnoval dva faktory vygenerované jako výsledek analýzy, které odpovídaly komponentě popisující zavedená omezení související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC (tabulka č. 7) a faktoru zachycujícímu kvalitu života obyvatel polské a české strany ETC (tabulka č. 10). Kromě toho bylo do modelu zavedeno pět modulačních proměnných, kterými byly identifikovány přeshraniční trhy působící v oblasti ETC (přeshraniční trh práce, zdravotnické služby, vzdělávací služby, drobní podnikatelé a volný čas) - tabulka č. 8.

- V modelu 2 byl přijat systém cest, který měl určit, jak komponenta popisující omezení související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETC ovlivnila fungování každého z pěti identifikovaných přeshraničních trhů, a zda se v důsledku toho projevila v snížení kvality života obyvatel polské a české strany ETC – obrázek č. 7.

Obrázek Č. 7: Hypoteticko-deduktivní model 2

(znaménko „-“, v závorce označuje očekávaný negativní jednosměrný dopad identifikované složky, zatímco znaménko „+“ označuje pozitivní stimulační dopad)

Zdroj: Vlastní výzkum.

Pro účely studie bylo formulováno dalších pět výzkumných hypotéz, jejichž prvky jsou uvedeny na obrázku č. 7 znázorňujícím strukturu hypoteticko-deduktivního modelu. Byly formulovány následující hypotézy:

- **H6:** Omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování

přeshraničního trhu práce (H6a"-"), což - následně působilo stimulačně na zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS (H6b "+");

- **H7:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb (H7a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS (H7b "+");
- **H8:** Omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb (H8a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české ETS (H8b "+");
- **H9:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu pro drobných podnikatelů (H9a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS (H9b "+");
- **H10:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu s volnočasovými službami (H10a“-„), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS (H10b „,+“).

Za účelem ověření hypotéz byla teoretická konstrukce konfrontována s empirickým modelem vytvořeným na základě dat, byl proveden průzkum ve skupině 2109 obyvatel ETS na její polské a české straně. Parametry modelu jsou uvedeny v tabulce č. 23.

Tabulka č. 23. Koeficienty modelu 2

Specifikace			Koeficient modelu	Standardizovaný koeficient	Standardní chyba	Statistika t	p-hodnota	R-kvadrát
otázka_3_1	<---	otázka_2	-0,168	-0,163	0,036	-4,688	<0,001*	0,086
otázka_3_2	<---	otázka_2	-0,137	-0,137	0,034	-4,004	<0,001*	0,091

otázka_3_3	<---	otázka_2	-0,102	-0,115	0,03	-3,349	<0,001*	0,013
otázka_3_4	<---	otázka_2	-0,462	-0,301	0,051	-9,033	<0,001*	0,019
otázka_3_5	<---	otázka_2	-0,397	-0,293	0,046	-8,671	<0,001*	0,026

otázka_5	<---	otázka_3_1	0,090	0,091	0,038	2,358	0,018*	0,438
otázka_5	<---	otázka_3_2	0,010	0,009	0,045	0,214	0,831	
otázka_5	<---	otázka_3_3	0,067	0,058	0,050	1,331	0,183	
otázka_5	<---	otázka_3_4	0,110	0,166	0,027	4,138	<0,001*	
otázka_5	<---	otázka_3_5	0,332	0,441	0,035	9,493	<0,001*	

* statistická významnost na hladině 0,05.

Zdroj: Vlastní výzkum.

Z informací uvedených v tabulce č. 23 vyplývá, že omezení zavedena v souvislosti s pandemií Covid-19 v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti Euroregionu Těšínské Slezsko měla negativní dopad na fungování uvedených pěti přeshraničních trhů, což ve svém důsledku vedlo k zhoršení kvality života obyvatel Euroregionu Těšínské Slezsko (jak na polské, tak na české straně euroregionu). Je však třeba poznamenat, že pouze v případě přeshraničního trhu práce, drobných podnikatelů a volného času je vliv na zhoršení kvality života obyvatel ETS statisticky významný. Tabulka č. 24 ukazuje korelační koeficienty mezi jednotlivými složkami modelu 2.

Tabela č. 24. Korelační koeficienty mezi jednotlivými složkami modelu 2

Specifikace	ot. 2	ot.3_5	ot. 3_4	ot. 3_3	ot. 3_2	ot. 3_1	ot. 5
otázka_2	1	-0,293	-0,301	-0,115	-0,137	-0,163	-0,202
otázka_3_5	-0,293	1	0,733	0,461	0,494	0,510	0,641
pyt_3_4	-0,301	0,733	1	0,339	0,369	0,394	0,549
otázka_3_3	-0,115	0,461	0,339	1	0,771	0,641	0,383
otázka_3_2	-0,137	0,494	0,369	0,771	1	0,643	0,392
otázka_3_1	-0,163	0,510	0,394	0,641	0,643	1	0,425
otázka_5	-0,202	0,641	0,549	0,383	0,392	0,425	1

Zdroj: Vlastní výzkum.

Informace v tabulce č. 24 poukazují na to, že faktor „Omezení (zavedena během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS“ je negativně korelován s jednotlivými přeshraničními trhy. Korelace jsou záporné, slabé. Naopak jednotlivé přeshraniční trhy jsou pozitivně korelovány se zhoršením kvality života obyvatel polské a české strany ETS. Korelace jsou pozitivní, středně silné. V tabulce č. 25 jsou uvedeny výsledky vlivu jednotlivých proměnných.

Tabulka č. 25. Standardizované efekty vlivu jednotlivých složek konstruktů - model 2

Celkový účinek	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_5
otázka_3_5	-0,293	0	0	0	0	0	0
otázka_3_4	-0,301	0	0	0	0	0	0
otázka_3_3	-0,115	0	0	0	0	0	0
otázka_3_2	-0,137	0	0	0	0	0	0
otázka_3_1	-0,163	0	0	0	0	0	0
otázka_5	-0,202	0,441	0,166	0,058	0,009	0,091	0
Přímý účinek	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_5
otázka_3_5	-0,293	0	0	0	0	0	0
otázka_3_4	-0,301	0	0	0	0	0	0
otázka_3_3	-0,115	0	0	0	0	0	0
otázka_3_2	-0,137	0	0	0	0	0	0
otázka_3_1	-0,163	0	0	0	0	0	0
otázka_5	0	0,441	0,166	0,058	0,009	0,091	0
Nepřímý účinek	otázka_2	otázka_3_5	otázka_3_4	otázka_3_3	otázka_3_2	otázka_3_1	otázka_5
otázka_3_5	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_4	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_3	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_2	0	0	0	0	0	0	0
otázka_3_1	0	0	0	0	0	0	0
otázka_5	-0,202	0	0	0	0	0	0

Zdroj: Vlastní výzkum.

Při komentování celkového efektu bylo zjištěno, že omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-českých hranice v oblasti ETS měla negativní a slabý dopad na fungování pěti přeshraničních trhů, což se následně projevilo ve zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS, přičemž nejsilnější celkový efekt byl zaznamenán na přeshraničním trhu drobných podnikatelů (nakupování). Na druhou stranu při analýze vlivu jednotlivých přeshraničních trhů na zhoršení kvality života obyvatel polské

a české strany ETS byl pozorován pozitivní vliv, přičemž nejsilnější vliv na zhoršení kvality života měly poruchy na přeshraničním trhu práce. Model cest spolu s odhadnutými standardizovanými regresními koeficienty je uveden na obrázku č. 8.

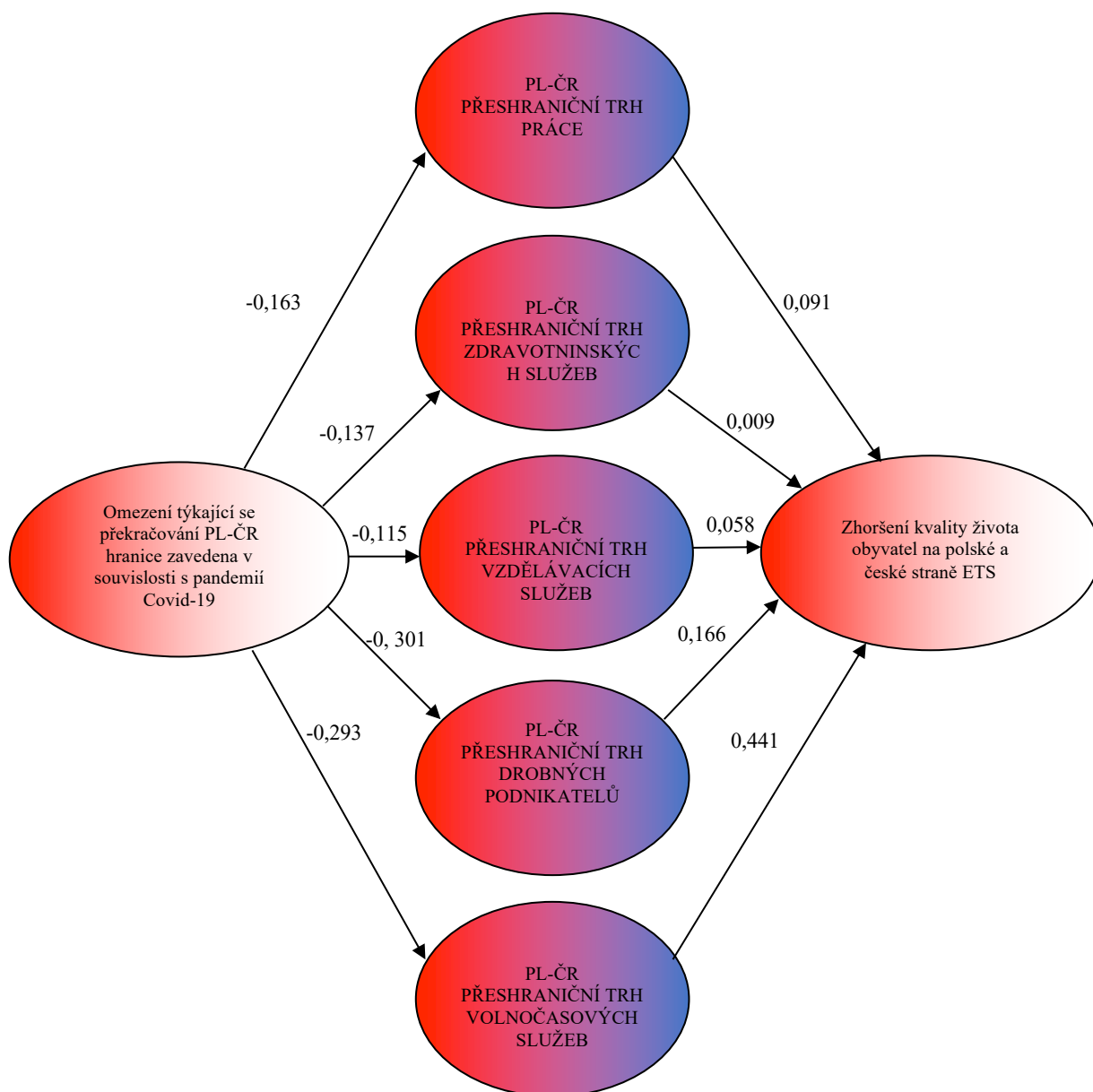
Posledním krokem při ověřování teoretické konstrukce bylo posouzení vhodnosti modelu. Výsledky posouzení dobré shody modelu 2 jsou uvedeny v tabulce č. 26.

Tabulka č. 26. Míra souladu modelu 2

Shodná opatření		Hodnota	Stav
CMIN/df	Kvocient chí-kvadrátu a počtu stupňů volnosti; přijatelná úroveň míry označující dobrou shodu modelu: pod 5,0.	2,791	přijatelný
RMR	Střední kvadratická hodnota reziduí; přijatelná úroveň míry označující dobrou shodu modelu: pod 0,1	0,069	přijatelný
GFI	Index dobré shody; přijatelná úroveň míry udávající dobrou shodu modelu: nad 0,9.	0,911	přijatelný
AGFI	Upravený index dobré shody; přijatelná úroveň míry označující dobrou shodu modelu: nad 0,9	0,893	přijatelný
CFI	Relativní index dobré shody; přijatelná úroveň míry označující dobrou shodu modelu: nad 0,9.	0,974	přijatelný
RMSEA	Střední kvadratická chyba aproximace; přijatelná úroveň míry udávající dobrou shodu modelu: pod 0,08	0,042	přijatelný

Zdroj: Vlastní výzkum.

Hodnoty všech ukazatelů uvedených v tabulce č. 26 prokazují dobrou shodu teoretického modelu s empirickými údaji. Konečně model správně implikuje skutečnou strukturu matice rozptylu a kovariance mezi analyzovanými složkami konstruktů.

Obrázek č. 8: Hypoteticko-deduktivní model 2

(znaménko „-“, v závorce označuje předpokládaný negativní jednosměrný dopad extrahované složky, zatímco znaménko „+“ označuje pozitivní stimulační dopad).

Zdroj: Vlastní výzkum.

Závěrem v rámci komentáře k výsledkům SEM analýzy a jejich vztažení k výzkumným hypotézám je třeba konstatovat, že všech pět výzkumných hypotéz bylo potvrzeno, tedy:

omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce, což následně podnítilo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel Polska a České republiky;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobného podnikání, což mělo následně stimulační vliv na zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu s volnočasovými službami, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS.

2.3 Analýza výsledků kvalitativního výzkumu

Mnohdy je pro zachycení tržní reality vhodné použít ve výzkumném procesu různé přístupy a metody³⁴, a dále shromáždit údaje o objektivních skutečnostech a subjektivních názorech³⁵. Proto bylo vyvozování závěrů z výsledků kvantitativního výzkumu v souladu s interpretativním postupem výzkumu rozšířeno na analýzu výsledků kvalitativního výzkumu. Za tímto účelem

³⁴ Více o tom: G. Maciejewski, *Badania empiryczne w rozwiązywaniu problemów współczesnego zarządzania organizacjami*, [In:] *Od tradycji do współczesności. Współczesne kontynuacje dorobku Aleksandra Rotherta*, M. Lisiński i J. Dziędzióra (red.), Wydawnictwo AWSB, Dąbrowa Górnicza 2022, s. 29-42.

³⁵ K. Mazurek-Łopacińska, M. Sobocińska, *Triangulacja w badaniach jakościowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 525, 2018, s.19.

byl použit koncept triangulace založený na teorii N. K. Denzina, podle níž existují čtyři typy triangulace³⁶:

- triangulace dat, ke které dochází při použití různých, na sobě nezávislých zdrojů dat;
- triangulace výzkumných metod, která zahrnuje kombinaci různých výzkumných metod a technik;
- triangulace výzkumníků, zahrnující zapojení více pozorovatelů do výzkumu, tazatelů provádějících a interpretujících rozhovory nebo kontrolu výsledků výzkumu s cílem minimalizovat preference výzkumníků;
- triangulace teorií, která umožňuje interpretovat určitý soubor dat s využitím více teoretických perspektiv a chrání výzkumníky před přílišným lpěním na určitých předpokladech a ignorováním jiných verzí vysvětlení zkoumaných jevů a procesů.

V popisovaném výzkumu byly použity první tři z nich. Je třeba poznamenat, že triangulace metod se nachází v oblasti metodologického pluralismu a je výrazem odklonu od metodologického fundamentalismu, jehož představitelé se domnívají, že různé výzkumné metody nelze kombinovat³⁷.

Velký potenciál a význam triangulace, je-li komplexně uplatněna v rámci kvantitativního i kvalitativního výzkumu, spočívá v přínosech, kterých lze jejím použitím dosáhnout. Jedná se zejména o možnost zvýšit kvalitu výzkumu a získat širší a hlubší pohled na zkoumané kategorie, což následně umožňuje zvýšit spolehlivost, relevanci a obecnost získaných výsledků³⁸. Kromě toho triangulace slouží k validaci výsledků a snižuje riziko vlivu metody na utváření zkoumaného předmětu.

Při postupu kvalitativního výzkumu byly položeny následující výzkumné otázky:

- **O1:** Zvyšuje (a jak) fungování samostatných přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, volného času a drobných podnikatelů) v oblasti ETS kvalitu života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu)?

³⁶ N.K. Denzin, *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, Routledge, New York, 2017, s. 297-313.

³⁷ K. Mazurek-Łopacińska, M. Sobocińska, *Triangulacja w badaniach jakościowych*, op. cit., s.17.

³⁸ G. Maciejewski, *O jakości w badaniach jakościowych* [In:] Red. H. Buk, C. M. Olszak, M. Równińska, E. Ziemia, *Tendencje w ekonomii i finansach. Konteksty teoretyczne i rozwiązania praktyczne*, UE w Katowicach, Katowice 2013, s. 90-100.

-O2: V jaké fázi vývoje (po pandemii Covid-19) se nacházejí izolované přeshraniční trhy (práce, zdravotnické služby, vzdělávací služby, drobné podnikání a volný čas) v oblasti ETS?

Pokusem o zodpovězení těchto otázek jsou výsledky kvalitativního výzkumu, které jsou uvedeny v kapitolách 2.3.1 a 2.3.2 této práce. Kvalitativní materiál byl získán jako výsledek individuálních hloubkových rozhovorů (IDI) a fokusních skupin (FGI). Kromě toho byla kvalitativní data konfrontována se subjektivními názory obyvatel ETS, kteří se zúčastnili průzkumů (z polské i české strany euroregionu). Tyto názory jsou diskutovány v kapitole 2.3.3.

2.3.1. Hodnocení fungování izolovaných přeshraničních trhů v podmínkách pandemie Covid-19 a jejich významu pro zlepšení kvality života obyvatel ETS

Trh práce

Podle odborníků účastnících se kvalitativního výzkumu je třeba přeshraniční aktivitu v oblasti trhu práce označit za nízkou, nebo alespoň nižší, než by odborníci očekávali. Otevřená hranice sice umožňuje volný pohyb a práci na obou stranách hranice, ale na obou stranách, zejména na české straně, je pozorován relativně malý počet pracovních nabídek, přičemž se jedná spíše o nabídky práce ve výrobě, práce na směny apod., a z toho vyplývá relativně malý zájem o tyto nabídky. Na druhé straně je důležitým aspektem ovlivňujícím aktivitu na přeshraničním trhu práce poměr zlotého k české koruně. Jazyková bariéra ve vztahu k trhu práce se odborníkům nezdá být nijak zvlášť vysoká, ale existuje. V příhraničních oblastech je úroveň vzájemného dorozumění, a to v jednoduchém běžném jazyce, uspokojivá, ale je žádoucí ji zvýšit účastí v jazykových kurzech, jejichž nabídka se sice zvyšuje, ale již několik let je na nízké úrovni. Zejména je důležité zvýšit počet nabízených kurzů obchodní češtiny.

Oblast trhu práce a jeho prozatím relativně nízká úroveň v polsko-českém směru je ovlivněna také formálně-právními otázkami, tj. výskytem problémů při vyřizování všech potřebných povolení v České republice, zdravotních průkazů, daňových otázek apod. Kromě toho je pozoruhodná skutečnost, že v obou zemích existují značné rozdíly v oblasti řízení trhu práce, kdy v České republice existuje centralizovaný systém, zatímco v Polsku je více soustředěn na činnost jednotlivých okresů. To způsobuje určité komunikační peripetie, např. při změnách osob řídících sféru trhu práce v České republice. Další překážkou, kterou je třeba odstranit, je neexistence platformy pro volnou výměnu informací o nabídkách práce mezi Polskem a Českou republikou. Tato výměna by podle odborníků měla být realizována

prostřednictvím systému EURES. Pro Poláky, kteří hledají práci v České republice, je lepší využití služeb pracovních agentur, které na sebe přebírají břemeno vyřizování formálních záležitostí. Pohyb osob zaměstnaných na české straně má také často přeshraniční charakter, neboť část těchto osob je zaměstnána v oblastech ČR, které jsou od hranic vzdálenější (např. oblast IT - Praha), nebo je práce vykonávána na dálku pro českého zaměstnavatele.

Další problematikou, která určitým způsobem obohacuje a zintenzivňuje přeshraniční pohyb ve vztahu k trhu práce, je realizace četných projektů aktivizujících osoby v obtížné situaci na trhu práce (dlouhodobě nezaměstnané, osoby se zdravotním postižením, osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody), které se po odborné rekvalifikaci (kurzy, školení) ochotně obracejí na český trh práce.

Podle odborníků byl přeshraniční trh práce v době pandemie COVID-19 výrazně ovlivněn rozdílnými omezeními a požadavky, které zavedly obě země. Docházelo k poměrně dynamicky se měnící situaci, pokud jde o provádění zkoušek (např. rozdílná doba a čas jejich uznávání v obou zemích), možnost překračování hranic za účelem výkonu práce apod., což způsobovalo vážné dopady na trhu práce a nespokojenost jak na straně zaměstnanců, tak na straně zaměstnavatelů. Nespokojenost se zavedenými omezeními, zákazy apod. se týkala i neprofesní sféry, neboť připravila občany obou zemí, zejména ty, kteří žijí v jedné městské aglomeraci, např. v Cieszyň, o možnost trávit volný čas tak, jak byli zvyklí, např. s přáteli na druhé straně hranice.

Odborníci shodně zdůraznili, že ústřední orgány při zavádění některých předpisů během pandemie nezohlednily specifické potřeby příhraničních regionů v souvislosti s pohybem pracovníků, ačkoli na druhé straně náhlost jevu, jeho bezprecedentní povaha, epidemiologická neznalost v počátečním období pandemie tyto kroky svým způsobem ospravedlňují.

Pokud jde o účinnost a přiměřenost přísných opatření a omezení zavedených ústředními orgány, bylo pro odborníky obtížné tuto otázku posoudit. Jistě alespoň někteří z nich je třeba považovat za neadekvátní a příliš „přehnaná“, například zákaz vstupu do lesa.

Výsledkem pandemie je nárůst pozitivních mezilidských vztahů. Přibližně dvouletá izolace měla na obyvatele pohraničních oblastí „toužebný“ účinek po možnosti překročit hranici, využít tam nabízených atrakcí, stravovacích zařízení apod. (zejména ve velmi blízkých pohraničních městech). Velký příliv českých občanů do Polska v důsledku tzv. „nákupní turistiky“ začal v některých situacích vzbuzovat u Poláků vůči tomuto fenoménu mírnou

nelibost, přičemž je třeba poznamenat, že předtím byl směr „nákupní turistiky“ opačný. Naopak velký nárůst zákazníků z České republiky má stimulující vliv na polský trh práce.

Podle odborníků se zdá, že v případě pandemie či epidemie v budoucnu mohou nevládní organizace udělat nejvíce – v lokálním měřítku – na trhu práce, ale také v obecném, celospolečenském kontextu. V případě pandemie COVID-19 je třeba přiznat, že tyto akce byly nedostatečné. Mohly být početnější a účinnější. Tyto organizace jsou v lepší pozici pro poskytování pomoci a vypracování některých místních řešení než místní samospráva nebo byznys.

Zavádění místních opatření v krizové situaci, jako je pandemie, však musí být v první řadě centrálně regulováno právními předpisy zavádějícími možnost takových opatření, i když na druhé straně je v krizové situaci, jako je pandemie, poněkud sporné uvolnit některá rozhodnutí a svěřit je do rukou místních orgánů nebo organizací. Možným řešením by však bylo například zřízení přeshraničních center krizového řízení.

Na druhou stranu je sporná možnost formálně zavést zvláštní status obyvatele pohraničí a přiznat takové osobě zvláštní práva, např. k překračování hranic, neboť by se tím zavedlo legislativní zvýhodnění určité sociální skupiny. Podle účastníků studie by bylo nutné velmi přesně „parametry“ takového statusu stanovit bilaterálně a pro každou zemi stejně. Na druhou stranu z praktického hlediska by taková úprava výrazně usnadnila každodenní život obyvatel příhraničních regionů, zejména na trhu práce, kde je možnost pohybu přes hranice za prací nejdůležitější ze všech oblastí společenského a rodinného života.

Trh zdravotnických služeb

Podle odborníků, kteří se zúčastnili studie, se lze jen těžko shodnout na tom, že trh se zdravotnickými službami ve společném prostoru ETS zlepšuje nebo zvyšuje kvalitu života jeho obyvatel. Nezlepšuje, protože prakticky neexistuje.

V období před pandemií COVID bylo možné hovořit o tzv. lékařské turistice z polské strany na českou, kde polští občané využívali ortopedické zákroky, oční operace apod. a zkracovali si tak čekací dobu na lékařskou službu v Polsku. V současné době je tento jev již minimalizován. Významná je také jazyková bariéra v oblasti zdraví a medicíny. Je nutné rozhodně zlepšit jazykové vzdělávání polského a českého obyvatelstva v oblasti vyššího zvládnutí jazyka sousední země. Poláci a Češi žijící v pohraničí jsou sice schopni se vzájemně komunikovat, ale tato schopnost je pouze základní a týká se velmi jednoduchého každodenního

jazyka (především v oblasti obchodu). Využívání lékařských služeb na druhé straně hranice s sebou nese nutnost používání lékařských termínů (např. zejména v oblasti psychiatrie) a všude tam, kde správná diagnóza lékaře vyžaduje důkladný ústní rozhovor a nesestává z čistě "technického" vyšetření, může být správnost této diagnózy zpochybněna.

Odborníci zdůraznili, že za tímto účelem byly, jsou a pravděpodobně i budou organizovány přeshraniční aktivity nadací, sdružení a dalších nevládních organizací, zejména v oblasti vzájemného vzdělávání a dobrovolnictví. Existovaly, existují a pravděpodobně budou existovat také různé přeshraniční projekty, včetně těch spolufinancovaných z fondů EU, které utužují přeshraniční vazby mezi polskými a českými občany, ale ty se týkají spíše „měkkých“ aspektů (informace, vzdělávání, spolupráce nevládních organizací) než striktně zdravotnické sféry.

Vysoká míra nespokojenosti polských občanů Euroregionu Těšínské Slezsko související s omezeními zavedenými centrálními orgány v souvislosti s pandemií COVID-19 se příliš neliší od míry této nespokojenosti občanů žijících v jiných regionech země. V podobném duchu se vyjadřují i čeští odborníci. To samozřejmě souvisí s výrazným omezením svobody pohybu (včetně překračování hranic), nemožností využívat některé služby, obtížemi podnikatelů udržet své společnosti atd. Pokud jde o posouzení, zda byla daná omezení vhodná a účinná, je třeba poznamenat, že výše uvedená analýza je prováděna post factum, tedy v době, kdy je již znám průběh pandemie a její účinky v době jejího vrcholu, zatímco v době vrcholu byla opatření přijímána ad hoc, na základě statistik výskytu, kdy existovala velká neznalost o samotném viru, možnostech jeho šíření, vývoji účinné vakcíny atd. S odstupem času lze opatření centrálních orgánů považovat za optimální a postihující obyvatele Euroregionu Těšínské Slezsko ve stejném rozsahu jako zbytek země, neboť místní orgány neměly zákonné možnosti zavést jiná řešení. Je třeba také poznamenat, že omezení týkající se např. pandemie však ovlivnila přeshraniční aktivitu Poláků žijících v příhraničních oblastech a zejména se tato aktivita dotkla osob žijících v Polsku a pracujících na české straně, protože místo každodenního dojíždění za prací a překračování hranic za tímto účelem se tito lidé museli často rozhodnout pro trvalé ubytování v České republice.

V případě opakování obdobné mimořádné situace (pandemie) lze spíše těžko předpokládat, že budou postupy jiné, tj. že např. obce, zdravotnická zařízení apod. budou mít větší pravomoci v oblasti legislativy, lokálně usměrňovat jednotlivé činnosti formálně-právní povahy ve smyslu omezení apod., i když by bylo vhodné zavést takovou flexibilitu na úrovni obcí. Na stejné úrovni činnosti by naopak v budoucnu pravděpodobně probíhaly aktivity „zdola“ ze strany nevládních organizací podporujících obyvatele. V oblasti zdravotní péče se

přiznání zvláštních práv všem obyvatelům přeshraniční oblasti (např. při uplatňování úplných práv při překračování dočasně uzavřené hranice) jeví jako právně nemožné, ale z hlediska boje proti pandemii i neúčelné, neboť by se tím ovšem posílil efekt šíření patogenu. Takováto povolení nebo výjimky z určitých omezení musí vycházet z podrobné analýzy jednotlivých případů.

Trh vzdělávacích služeb

Z analýzy výpovědí účastníků fokusní skupiny je patrné, že polská strana „závistivě hledí“ na českou stranu v oblasti vzdělávání, protože v České republice je mnohem větší stabilita, pokud jde o právní předpisy v oblasti vzdělávání. V Polsku je velká nestálost předpisů – reformy školství, neustálé změny. Češi mají strukturovanější předpisy, které se mění méně často. Odborníci však zaznamenávají příznaky spolupráce mezi školami z Polska a podniky v České republice, které přijímají polské studenty na praxi v profesích, které se mladí lidé v Polsku rádi učí, a takových profesí je v České republice nedostatek (např. elektrikář, automechanik, mechatronik, ale i holič). Probíhají pokusy o realizaci společných projektů EU vzdělávacího charakteru (i pro pedagogy).

Experti se shodli, že pandemie COVID ztížila pohyb a překračování hranice, přičemž na obou stranách hranice platí různá omezení a vlády jednotlivých zemí zavádějí různé postupy. Pro polské odborníky bylo obtížné posoudit, zda byla přísná opatření zavedená během pandemie COVID-19 účinná či nikoli: „Toto hodnocení je při pohledu zpět zcela jiné než v průběhu pandemie. Nikdo neví, jaký by byl rozsah onemocnění, jaká by byla úmrtnost, pokud by nebyla zavedena žádná omezení.“ Čeští odborníci byli naopak toho názoru, že „ano - opatření byla účinná a vhodná, zabránila dalšímu šíření pandemie.“

Na trh vzdělávání měla pandemie velký dopad, zejména pokud jde o zavádění dálkového studia. Bylo vyvinuto mnoho řešení a mechanismů, které nyní, pokud by došlo k další pandemii, mohou být v podstatě okamžitě znovu zavedeny (zejména v oblasti IT). Na druhou stranu je velmi potřebné obnovit vazby mezi žáky, resp. mezi žáky a učiteli, které se ztratily v důsledku dálkové výuky a „*zavírání žáků doma*“.

Trh volnočasových služeb (cestovní ruch, rekreace, kultura)

V oblasti široce vymezeného trhu volnočasových služeb (zahrnujícího zejména cestovní ruch, rekreaci a kulturu) lze předpokládat, že počet osob překračujících hranici za výše uvedenými účely je poměrně vysoký, ale problematiku je třeba rozdělit na dvě oblasti. První z nich je tzv. nákupní turistika, kde je v současné době pozorován velký nárůst počtu občanů České republiky, kteří nakupují na polské straně. To samozřejmě souvisí s ekonomickou otázkou, neboť v současné době jsou ceny zboží v Polsku pro Čechy atraktivní, což je ovlivněno i vývojem měnového kurzu. Ještě nedávno měla situace opačný trend: Poláci velmi rádi překračovali polsko-českou hranici, aby nakoupili zboží na české straně.

V oblasti klasicky chápané turistiky a rekreace je třeba konstatovat, že polští občané častěji využívají nabídky na české straně, od pohybových aktivit v přírodě (pěší turistika, cykloturistika) až po zájezdy na různé akce, především sportovní. Na druhou stranu je třeba říci, že nabídka různých typů akcí, zejména kulturních, je rozhodně bohatší na polské straně. Například pouze na polské straně jsou filmové projekce pořádány v rámci kin pod širým nebem. Za pozornost stojí zejména nedostatečná koordinace při pořádání akcí, které jsou organizovány na obou stranách hranice současně, například v rámci přeshraniční spolupráce: Svátek tří bratří. To vede k situaci, kdy nedochází k přeshraničnímu pohybu osob z obou zemí, a to z důvodu, že například hudební koncert za účasti známých osobností je pořádán na polské a české straně v naprosto stejnou dobu. To je v současné době hlavní překážkou intenzifikace přeshraničního ruchu za výše uvedenými účely, ale na druhé straně to vytváří možnost jejího poměrně snadného odstranění, a to pomocí relativně jednoduchých opatření přijatých v tomto směru, na místní úrovni.

Do jisté míry je významná i jazyková bariéra, která se projevuje tím, že obyvatelé dané země nemají možnost účastnit se různých akcí pořádaných v sousední zemi, které vyžadují více než základní znalost cizího jazyka (např. účast na filmových projekcích).

Za zmínku však stojí i skutečnost, že mezi obyvateli obou zemí existují velké kulturní rozdíly. Občané České republiky jsou méně ochotni využívat nabídek na polské straně a při návštěvě naší země za typickými rekreačními účely a při dočasném pobytu např. v polském hotelu nebo penzionu využívají spíše interních aktivit daného zařízení, ale nevyužívají možnosti navštívit zařízení nebo turistické atrakce v okolí. Výslovně bylo konstatováno, že čeští občané představují, zjednodušeně řečeno, „britský“ typ kultury, bez potřeby rozmanitých podnětů, pokud jde o volnočasové aktivity. Na obou stranách hranice stále ve společnosti

vladně řada stereotypů o obyvatelích sousední země. Výjimkou je Zaolší, kde je polsko-česká společnost integrovaná díky tomu, že zde žije mnoho polsko-českých rodin.

V oblasti cestovního ruchu (i „komerčního“) a rekreace má negativní vliv na objem přeshraničního ruchu nedostatek dvojjazyčných informačních tabulí, průvodců nebo ještě prozaičtější: jídelních lístků v restauracích. Dokonce i turistická informační místa mají obvykle tištěné materiály pouze v jazyce dané země. Cituji polského odborníka: *„my jako Poláci, kteří zde žijeme, nevíme, jaké turistické zajímavosti jsou na české straně“*. V důsledku toho by bylo velmi důležité vytvořit komplexní webový dvojjazyčný portál, který by shromažďoval velmi konkrétní informace o aktuálních akcích dostupných pro obyvatele obou zemí (kulturní akce, sportovní akce, popis atraktivních míst k návštěvě, cyklotrasy, běžecké trasy, možnosti využívání veřejné dopravy do daných míst atd.). Jedná se o další způsob, jak snížit bariéru spojenou s nedostatkem spolehlivých informací dostupných pro obyvatele příhraničních oblastí, a vytvoření takové informační základny by bylo příležitostí ke zvýšení polsko-české přeshraniční spolupráce. Podobné hlasy zaznívaly i z řad českých odborníků: *„Turisté nemají informace o volném přechodu hranic, chybí produkty, které by nabízely společné balíčky. Turisté také nevědí o místech a zařízeních, která mohou navštívit. Na druhou stranu se připravují turistické balíčky a produkty, aby česko-polská strana věděla, co, kdy a kde navštívit. Z polské strany byly také zahájeny přípravy skanzenu na Borku v Trinci. Příprava společné propagace“*.

„Je třeba zlepšit spolupráci mezi jednotlivými subjekty v České republice, stejně jako webové stránky v různých jazycích. Málo informací mezi turisty o nabídce výrobků z České republiky. Potřebujeme více reklamy, propagace, informování turistů o nabídce akcí, výrobků z ČR. Přeshraniční návštěvnost je ze 2/3 z ekonomických důvodů (nákupní turistika), z 1/3 za účelem návštěvy památek a akcí v ČR. Potenciál je ve zlepšení současné informovanosti, kterou by zaštiťovala vybraná organizace ČR (...).“

Příležitost k rozvoji trhu služeb cestovního ruchu je velmi vysoká. Jak upozornil jeden z českých expertů, v regionu je obrovský potenciál: *„Lidé chtějí někam jet, poznat se. Touha cestovat tu je. Lidé budou chtít cestovat, pokud dostanou správné informace. Uvidíme, zda lidé budou mít na cestování prostředky. I v restauracích vyšší kategorie dochází k obrovskému poklesu tržeb. Otázkou je, zda se jedná o dlouhodobý, nebo jen krátkodobý problém (...).“*

Přeshraniční spolupráce a přeshraniční provoz v oblasti cestovního ruchu lze posílit a zvýšit také zavedením výuky českého jazyka v polských školách a naopak (jako možného

volitelného jazyka) a odstraněním zatěžujících formálních bariér (předpisy pro organizaci školních výletů, dopravu apod.).

Během pandemie COVID-19 největší nespokojenost obyvatel pohraničí vyvolávalo uzavření hranic, ale také různé fáze omezení zavedených v průběhu času a jejich různý rozsah v obou zemích. To způsobilo obyvatelům na obou stranách četné osobní problémy, snad ani ne tak z hlediska cestovního ruchu a rekreace, ale spíše v profesní a osobní sféře (odchod polských občanů ze zaměstnání na české straně nebo dlouhodobé odloučení od rodiny v důsledku rozhodnutí dočasně žít v zahraničí). Z hlediska turistiky a rekreace lze zákaz vstupu do lesů považovat za zcela absurdní. Těžko však říci – pro ty, kteří se zabývají cestovním ruchem a rekreací – zda omezení a restrikce zavedené ústředními orgány byly účinné, efektivní atd. Podle názoru polských odborníků to bude možné posoudit spíše až v dlouhodobém horizontu nebo v případě dalších pandemií/epidemií. Čeští odborníci byli naopak ve svých úsudcích rozhodnější a uváděli, že řada opatření byla zbytečná. Podle jejich názoru je nyní nutné vrátit vše do doby před pandemií. Objevují se však i nové potíže, například způsobené válkou na Ukrajině: *„Nyní musíme počítat s dalšími faktory – válkou na Ukrajině, energetickou krizí, kroky polské strany. Vláda vybrané problémy nedokáže vysvětlit. Lidé se bojí toho, co přijde, nemají peníze na ubytování, jídlo, na vybrané atrakce (...). Dopad tříletého covidu, ukrajinské krize postihl zejména malé restaurace. Je třeba přilákat více turistů, alespoň na krátkodobé pobyty.“*

Důležitým aspektem pro obyvatele na polské straně byla v době pandemie značná neinformovanost například o požadavcích české strany na schválené typy ochranných prostředků, uznaná očkování apod. v situaci, kdy osoba mohla překročit hranice na základě samostatných povolení nebo v době, kdy již byla omezení uvolněna.

Pandemie ovlivnila polsko-český turistický a rekreační trh také v tom ohledu, že téměř dvouletá izolace obou národů vedla k trvalým změnám některých návyků, jaké někteří lidé měli před pandemií, a zde je další citace polského odborníka: *„(...) už nemusíme jezdit za něčím na druhou stranu (...)“*.

V případě situace, jako je pandemie, nemají místní komunita a místní úřady, instituce a další místní organizace v zásadě žádnou možnost podniknout cokoli vlastního, jsou nuceny dodržovat předpisy a uplatňovat vnitrostátní právo. Podle odborníků je však možné vyvíjet určitý „tlak“ na poslance, senátory, psát výzvy a organizovat demonstrace, aby byly potřeby obyvatel pohraničí uznány na centrální úrovni.

V případě pandemie bylo pro experty obtížné říci, zda je dobrý nebo špatný nápad přiznat „obyvatelům pohraničí“ zvláštní práva, např. volněji překračovat hranice. Na jedné straně by taková práva mohla být formálně přiznána zákonem nebo nařízením, což by určitým způsobem usnadnilo každodenní život obyvatel (zejména těch, kteří pracují na druhé straně hranice), na druhé straně by však mohlo dojít k určité diskriminaci ostatních občanů a větší možnosti šíření patogenu.

Trh malých podnikatelů / místní samosprávy

Místní samosprávy, vybavené odpovídajícími působnostmi, by jistě mohly hrát roli tvůrce trhu malých podnikatelů působících na trhu spotřebního zboží a služeb. Účastníci rozhovorů však shodně konstatovali, že v oblasti spolupráce místních samospráv mají poněkud omezené pole působnosti, protože jako veřejné instituce jsou povinny vykonávat činnosti, které jim v obou zemích ukládají právní předpisy (zákony, vyhlášky).

Největší oblast spolupráce vyplývá ze společné realizace projektů EU přeshraničního charakteru. Fondy EU tuto spolupráci svým způsobem stimulují a jsou jakýmsi motorem společných předsevzetí. Méně obvyklé je, že se objevují nápady na společné aktivity odzdola a že se pro tyto aktivity hledají dostupné finanční prostředky.

Účastníci také konstatovali, že některé vlastní úkoly, které obec realizuje z vlastních prostředků, by kromě prostředků EU měly být realizovány společně – po dohodě mezi Těšínem a Českým Těšínem.

Velmi často se během rozhovoru objevovaly také odbočky, které poukazovaly na to, že Těšín je jeden a že jeho rozdělení na dvě části řekou Olše je poněkud umělé. Tím spíše tedy měla být posílena spolupráce.

Jako příklad dobré praxe v oblasti spolupráce na trhu drobných podnikatelů uvedli odborníci Svátek tří bratří, který společně pořádají místní úřady a podnikatelé na obou stranách hranice. Upozornili však, že je třeba výrazně zlepšit komunikaci a způsob koordinace aktivit, aby se například na obou stranách hranice nekonaly velmi podobné akce ve stejnou dobu, což brání účasti většího počtu lidí a nepodporuje přeshraniční ruch.

Podle odborníků je dobrým příkladem investic a spolupráce realizace těch aktivit, které na druhé straně hranice chybí, např. pořádání kurzů designu pro mladé lidi na polské straně, které může navštěvovat česká mládež, která doma takovou nabídku nemá.

Byla však také identifikována řada aktivit, které by měly být lépe koordinovány a měly by zohledňovat podmínky obou zemí, např. tvorba strategií v oblasti ochrany životního prostředí – na polské straně platí zcela jiné předpisy než v České republice. Podobná je situace v oblasti uprchlické politiky.

Četné překážky existovaly i v době Covidu, zejména ty, které se týkaly uzavírání hranic. Během průzkumu se objevil také názor, že „Covid nás donutil k tomu, abychom se setkávali se online, a my jsme si na to zvykli, a je mnohem lepší setkávat se osobně, protože se tím budují vztahy a to umožňuje lepší organizaci a realizaci společné a realizaci společných podniků“.

Učiníme-li stručné shrnutí analyzovaného materiálu, je obtížné dát kladnou odpověď na výzkumnou otázku **O1**: Zvyšuje (a jak) fungování samostatných přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, volnočasových služeb a drobných podnikatelů) v oblasti ETS kvalitu života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu)?

Mezi odborníky se dokonce objevila tvrzení, že existují dva Svátky tří bratří. Jako další dobrý příklad spolupráce byla uvedena realizace skateparku z prostředků EU. V Českém Těšíně je skatepark pro pokročilé, a proto měl být v Cieszyňě vybudován skatepark pro začátečníky, aby se nedublovalo stejné řešení v jedné oblasti a aby se podpořila návštěva lidí z polské i české strany města na obou místech.

Výsledky kvalitativního výzkumu (FGI, IDI) potvrzují závěry kvantitativního výzkumu uvedené v části 2.2 této zprávy. Myšlenka euroregionů v sobě nese obrovský potenciál, který v případě plné aktivace jistě zlepší kvalitu života obyvatel regionu ETS. To je patrné téměř z každého vyjádření odborníků, kteří byli pozváni k účasti na studii (jak z polské, tak z české strany). ETS má obrovský potenciál, který, bude-li náležitě využit, zlepší kvalitu života obyvatel regionu. Aby se tak stalo, je třeba co nejdříve upustit od covidových omezení, pokud to epidemiologická situace dovolí, a poté podniknout společné aktivity zaměřené na odstranění odborníky identifikovaných překážek, které brání řádnému fungování izolovaných přeshraničních trhů.

Společnou překážkou pro všechny izolované trhy je jazyková bariéra. Přestože jsou obyvatelé regionu schopní se mezi sebou domluvit v běžných, drobných záležitostech (např. nakupování), když chtějí využít specializovaných služeb (např. lékařských, vzdělávacích nebo volnočasových aktivit), narážejí již na výrazné jazykové bariéry. Jazyk, ale i samotná komunikace, která spočívá v obousměrném toku informací, je problémem na trzích, jako je

cestovní ruch, práce nebo trh malých podnikatelů. Administrativní a formální překážky jsou velkým problémem zejména na trhu práce, ve zdravotnictví a ve vzdělávání.

Na odstraňování zjištěných překážek by se měly podílet všechny zúčastněné strany, jak upozorňuje jeden z českých odborníků ve svém vyjádření: *„Je důležité, aby vlády lépe komunikovaly s občany a vysvětlovaly důvody svých kroků. Podpora malých podnikatelů a inovací může pomoci překonat ekonomické problémy. Je také nutné se poučit z krize a připravit se na budoucí výzvy. Obnova česko-polských vztahů a obnova ekonomiky vyžaduje společné úsilí a podporu občanů, vlád a orgánů euroregionů.“* Orgány Euroregionu zde mohou hrát klíčovou roli a stát se platformou pro setkávání, integraci aktivit a především pro komunikaci mezi všemi zúčastněnými stranami.

2.3.2 Diagnostika vývojových fází izolovaných přeshraničních trhů v oblasti ETS po pandemii Covid-19

Trh práce

Podle účastníků fokusní skupiny je přeshraniční trh práce v počáteční fázi, případně teprve v určité fázi svého rozvoje.

Výrazný rozdíl je v případě sociálních podniků, kde v Polsku existuje specifická právní úprava pro tento typ zaměstnavatelů, zatímco v České republice taková úprava neexistuje. Na druhou stranu v České republice tyto podniky vznikly na základě iniciativ zdola a většinou se jedná o velké podniky. Polský model je roztržštěný (velký počet podniků, které však zaměstnávají několik málo až několik desítek osob).

Příležitosti pro rozvoj přeshraničního trhu práce je třeba spatřovat ve změnách, ke kterým dochází v oblasti vzdělávání, kdy stále více polských škol spolupracuje s českými školami formou organizování učňovské praxe v České republice (např. patronátní třídy Třineckých železáren – možnost uplatnění pro absolventy polských škol). Růstu přeshraničního trhu práce a zároveň odstranění bariér v této oblasti lze dosáhnout také tím, že se na obou stranách hranice zavede do škol výuka v jazyce sousední země, což se již částečně děje. Pokud jde o rozvoj trhu práce, je třeba upozornit na překážku v podobě rozdílné mentality Čechů a Poláků, i když v této oblasti dochází ke zlepšení, a rozdíly s tím spojené se zmenšují. Kromě toho se objevuje fenomén nedostatečné kontinuity v realizaci aktivit, předpokladů a koncepcí

vytvořených v rámci společných přeshraničních projektů financovaných z různých zdrojů, především z fondů Evropské unie. Po ukončení těchto projektů spolupráce často končí.

Nejdůležitějším problémem souvisejícím s možností dalšího rozvoje polsko-českého přeshraničního trhu práce se však podle odborníků jeví odstranění systémových, formálních a právních rozdílů, a dále vyrovnaní těchto předpisů na obou stranách, aby se usnadnil tok informací, nabídek práce a praktických možností nástupu do zaměstnání v zahraničí.

Podle názoru odborníků pandemie nevnese do fungování trhu práce trvalé negativní změny. Naopak, díky pozorovanému nárůstu poptávky po spotřebním zboží a službách došlo i k nárůstu trhu práce.

Trh zdravotnických služeb

Jak již bylo uvedeno, podle odborníků je třeba prozatím předpokládat, že přeshraniční trh zdravotnických služeb v Euroregionu Těšínské Slezsko neexistuje. Případně jej lze považovat za trh, který je ve velmi počátečním stadiu svého vývoje. Důvodem jsou především zásadní rozdíly v národních systémech zdravotní péče v Polsku a v České republice. V České republice má občan v zásadě veškeré zdravotní služby zajištěny státním systémem, aniž by musel nést jakékoliv náklady, v důsledku čehož zde prakticky neexistuje systém soukromé zdravotní péče, takže český občan nemá zájem využívat zdravotnické služby na polské straně hranice. To se však může změnit, jak upozornil jeden z odborníků na české straně *“(…) do budoucna lze očekávat nárůst poptávky v důsledku odložení operací v době pandemie”*.

V přeshraničním kontextu rovněž neexistuje koordinovaný systém zdravotnické záchranné služby, neboť i zde existují velké rozdíly v zákonech jednotlivých zemí, mezinárodní zdravotnická doprava je rovněž zatížena mnoha překážkami při překračování hranic. Příležitostně jsou prováděny vzájemné lékařské pohotovostní služby, které se však omezují na záchranu zdraví a života občana druhé země, a to na území země, kde byl zraněn. Předpokladem změny výše popsaných aspektů, tj. zvýšení přeshraničního trhu zdravotní péče Polska a České republiky, je především nutnost systémových změn právních předpisů ve zdravotnictví, což však vzhledem k neexistenci jednotných předpisů EU v této oblasti při vysoké autonomii jednotlivých zemí je, a nadále bude, obtížné.

Situaci by se do jisté míry dalo zlepšit, kdyby byla dána trochu větší flexibilita a volnost v rozhodování těm, kteří mají na starosti jednotlivé oblasti nebo zdravotnická zařízení (např.

ředitelé záchrany v sousedních městech na obou stranách hranice), tj. kdyby bylo možné přijmout určitá formální, procesní a organizační opatření na místní úrovni.

Vzhledem k velmi nízkému stupni rozvoje přeshraničního trhu zdravotní péče je rovněž obtížné hovořit o udržitelných změnách na tomto trhu v důsledku pandemie. Na druhou stranu lze konstatovat, že zatímco se vazby mezi Poláky a Čechy žijícími v euroregionu kvantitativně vrátily na víceméně stejnou úroveň (počet turistů, počet lidí nakupujících na druhé straně hranice), lze zaznamenat nárůst vzájemných sympatií, zdvořilosti apod. mezi obyvateli příhraničních oblastí. Podle některých odborníků se vazby mezi obyvateli na obou stranách hranice v důsledku pandemie neoslabily, jak by naznačoval názor jednoho českého experta: „*Ne - naopak, covidová situace posílila vztahy mezi lidmi, kteří se potkávali tajně.*“

Digitalizace a další elektronizace je jistě jedním z faktorů rozvoje přeshraničního trhu se zdravotnickými službami. To je patrné zejména v oblasti elektronických předpisů, resp. v oblasti lékařských telefonických konzultací, jak zdůraznil další český expert: „*Ano - z pohledu lékáren došlo k úplnému přechodu na systém "e-předpisů", vyššímu využívání ochranných prostředků (respirátory, dezinfekční prostředky apod.) a vyššímu využívání telemedicíny (to však souvisí s legislativními problémy).*“

Trh vzdělávacích služeb

Podle odborníků v oblasti školního vzdělávání můžeme hovořit o velmi malém přeshraničním trhu. Ještě přísnější hodnocení odborníků bylo zaznamenáno v oblasti předškolního vzdělávání. Podle jejich názoru přeshraniční trh v oblasti předškolního vzdělávání prakticky neexistuje. Důvodem je poměrně velké množství bariér, které brání komunikaci a volnému pohybu osob, zejména mladých lidí (žáků). Existuje řada překážek při přípravě výjezdů do zahraničí (včetně výjezdů do Českého Těšína). Mezi tyto překážky patří např. nutnost získat souhlas kuratoria, vyplňování cestovních karet, souhlas rodičů, pojištění, nutnost občanského průkazu nebo pasu pro nezletilé dítě. Všechny tyto dokumenty jsou nezbytné k tomu, aby „*překročila hranice kvůli divadelnímu představení, byť jen na dvě hodiny.*“ Velkým problémem je také dopravní bariéra, tj. neexistence přeshraniční veřejné dopravy nebo nedostatečnost této dopravy pro potřeby „*školních výletů*“ – nedostatek vhodného vozového parku. Na české straně se naopak „*školy z hlediska žákovských výletů (exkurze apod.) orientují spíše na národní hospodářství, nikoliv na Polsko.*“

Dalším problémem je také jazyková bariéra, neboť obecně se v polském Těšíně nevyučuje čeština a v českých školách polština. Děti, a především rodiče, neměli zájem, aby se jejich děti učily česky. Tuto nepříznivou situaci dále zhoršuje nedostatek učitelů češtiny, kteří by měli zájem o výuku jazyka v polských školách – to je dáno především nižší úrovní platů ve školách na polské straně Těšína ve srovnání s českými školami. Účastníci rozhovorů poukazovali na to, že po příchodu fondů EU a možnosti organizovat společné přeshraniční aktivity se objevila další mentální bariéra – zdálo se, že Česká republika/Polsko je příliš blízko, a tudíž je méně atraktivním partnerem. Partneri byli hledáni v regionech a zemích, které se zdály být atraktivnější – byly vzdálenější od polsko-českých hranic.

Dalším úskalím rozvoje přeshraničního trhu v oblasti vzdělávacích služeb může být také skutečnost, že pouze jedna strana vidí potřebu spolupráce a výhody spolupráce (spíše polská strana). Pokud vznikne potřeba na obou stranách, pak se podle odborníků dá udělat vše. Češi jsou ochotni spolupracovat s polskou stranou, pokud se objeví potřeba, kterou nejsou schopni sami splnit.

Účastníci fokusní skupiny se domnívají, že tento tok v oblasti školního vzdělávání je spíše jednosměrný – tj. studenti z Polska směrem do České republiky. I když rozsah tohoto toku také není příliš významný – jedná se o cca 40 polských studentů, kteří studují na českých školách. Problémem pro volnější tok žáků na přeshraničním trhu vzdělávacích služeb jsou také bariéry vyplývající z rozdílů ve vzdělávacích systémech (rozdílný počet tříd, nutnost skládat zkoušky, např. po osmé třídě základní školy). Podle odborníků mají polské školy rozsáhlejší podporu v oblasti pedagogické a psychologické pomoci (dostupnost psychologa, logopeda), která je k dispozici přímo ve škole, což na české straně chybí.

Respondenti se shodli na tom, že rozvoj přeshraničního trhu v oblasti vzdělávání mohou podpořit iniciativy zdola – žáků, rodičů, učitelů – které vycházejí z místních potřeb. Upozornili také na skutečnost, že možnosti vzdělávání se výrazně rozvinuly díky přístupu k moderním řešením na online platformách, jako je Google nebo MS Teams. Tato situace může být silným impulsem pro rozvoj tohoto trhu jak ve školním, tak v odborném vzdělávání (kurzy, školení). Jako příklad uvedl jeden z expertů během IDI: *„Ne, kvůli pandemii jsme nezaznamenali pokles zájmu o naši instituci. Naopak, jsme spíše přeplnění. Lidé mají o naše aktivity zájem a zjistili, že možnost setkávat se (a provádět jednotlivé aktivity) v online prostředí je jednodušší. Že se to všechno usnadnilo a zájem je naopak možná větší než před pandemií.“* Nová IT řešení však

nepodporují pouze studenty nebo žáky. Podporují také rozvoj pedagogických pracovníků a školitelů, což se odráží v zlepšování kompetencí subjektů působících na tomto trhu: *„Epidemie měla pozitivní dopad na vzdělávání pedagogických pracovníků – širšímu okruhu učitelů se zpřístupnilo více kurzů ve formě webinářů.“*

Trh volnočasových aktivit (turistický ruch, rekreace, kultura)

Z vyjádření odborníků, kteří se účastnili fokusních skupin, lze usuzovat, že trh s volnočasovými službami je teprve v počáteční fázi. Ke zlepšení tohoto stavu a k rozvoji tohoto trhu je třeba ještě mnoho úsilí a aktivit na obou stranách hranice. Podle názoru polských odborníků by se prováděné aktivity měly ubírat především směrem k mnohem lepší koordinaci činností prováděných polsko-českou stranou na úrovni samospráv a všech organizací zabývajících se touto oblastí. Experti z České republiky poukazovali především na nedostatečnou propagaci regionu. Malé povědomí o jeho existenci. Je podle nich nutné přilákat turisty ze vzdálenějších míst, např. z Opole, a pak také z celé České republiky, Polska. Důležité je zapojení národních institucí.

V době pandemie došlo také k rozvolnění mezinárodních mezilidských kontaktů, např. lidí, kteří dříve spolupracovali v rámci nějakého sdružení nebo jiné organizace, a to má za následek trvalé snížení příjmů subjektů fungujících v oblasti cestovního ruchu/rekreace/kultury. Například polská firma, která měla před pandemií hodně českých zákazníků na dětské integrační akce (pořádání zajímavých tematických narozeninových oslav), jež prakticky nebyly českými podnikateli nabízeny, ale v období pandemie se tyto služby začaly nabízet i v České republice.

Pozitivním signálem pro rozvoj tohoto trhu je naopak shodný názor polských odborníků, že kvantitativní a kvalitativní úroveň masových kulturních a sportovních akcí se po vypuknutí pandemie vrátila na víceméně stejnou úroveň jako před pandemií. To je první signál, který přináší naději na další dynamický rozvoj tohoto trhu. Čeští odborníci naopak mezi oblasti, které by mohly být lépe využity, počítají wellness-lázeňské služby, golfové hry, teambuildingové aktivity v rámci služebních cest, cykloturistiku a návštěvy vybraných kulturních památek. Podle jejich názoru je nutná dobrá strategie rozvoje Těšínského Slezska a také propagace formou veletrhů v České republice – v Praze, Bratislavě apod. Spolupráce s CzechTourism a MS Tourism. Tyto potřeby velmi dobře ilustruje vyjádření jednoho českého odborníka: *„Zahajme masivní propagační kampaň regionu (...). Je třeba zpřístupnit informace o nabídce*

akcí a produktů na webových stránkách vybraných zařízení (...)“. Komunikace mezi osobami s rozhodovací pravomocí na obou stranách hranice je nyní efektivnější díky novým řešením, která nabízí oblast IT.

Trh malých podnikatelů / samosprávy

Oblast působení drobných podnikatelů prostupuje oběma stranami hranice a zasahuje všude tam, kde je nedostatek v uspokojování potřeb obyvatel ETS. Rozvoj tohoto trhu byl v době pandemie COVID-19 značně ztížen: omezení překračování hranic pro zaměstnané osoby, uzavření turistického ruchu, nutnost povinného pobytu v uzavřených prostorech. Po skončení pandemie je třeba tento trh stimulovat, s čímž mohou pomoci organizace místní správy působící v oblasti ETS.

Bohužel podle názoru odborníků, kteří se průzkumu zúčastnili, toho samy místní samosprávy mnoho nezmůžou, protože většina jejich opatření se řídí národními předpisy a podmínkami.

Účastníci rozhovorů, kteří uváděli překážky spolupráce a rozvoje přeshraničního trhu malých podniků, zmiňovali kromě jazykových bariér i četné formální a právní překážky, které samozřejmě vnímají pracovníci místních samospráv. Tyto bariéry vyplývají především z rozdílných právních předpisů existujících na obou stranách hranice: nařízení, zákonů a vyhlášek. Rozvoji tohoto trhu nepomáhá ani nutnost četných povolení a formalit. Ty jsou patrné zejména v oblasti podnikání na druhé straně hranice, postupů při zaměstnávání pracovníků nebo předpisů pro překračování hranic dětmi a mladými lidmi.

Stručné shrnutí této části materiálu a zároveň odpověď na výzkumnou otázku **O2**: V jaké fázi vývoje (po pandemii Covid-19) se nacházejí identifikované přeshraniční trhy (práce, zdravotnické služby, vzdělávací služby, drobní podnikatelé a volný čas) v oblasti ETS?

V průběhu času se trhy mění. Každý z nich má svou vlastní dynamiku a prochází specifickými fázemi vývoje³⁹. Různé trhy také různě reagují na různé typy krizí (např. v souvislosti s pandemií Covid-19). Obvykle se rozlišují čtyři fáze vývoje trhu⁴⁰:

- Experimentální fáze (fáze vzniku, počáteční fáze),
- Fáze expanze (fáze růstu, fáze rozvoje),

³⁹ L. Garbarski, M. Krzyżanowska (red.), *Marketing. Sztuka konkurowania i współpracy*, Poltext, Warszawa 2023, s. 27-28.

⁴⁰ W. Wrzosek, *Funkcjonowanie rynku*, PWE, Warszawa 2002, s. 67-70.

- Fáze zralosti (fáze stabilizace),
- Fáze útlumu (fáze úpadku).

Na základě výpovědí expertů, kteří se zúčastnili kvalitativních rozhovorů, lze konstatovat, že analyzované přeshraniční trhy se nacházejí v raných fázích vývoje. Podle názoru expertů se trh práce nachází v počáteční fázi. Trh zdravotnických služeb prakticky neexistuje, resp. lze předpokládat, že je ve velmi počáteční fázi rozvoje. Trh s volnočasovými službami je podle odborníků rovněž v počátcích. Relativně nejrozvinutějším trhem se zdá být trh drobného podnikání. Ten však čeká na impuls a pomoc, aby se dostal ze stagnace způsobené krizí vyvolanou pandemií Covid-19.

2.3.3. Názory obyvatel na integraci a kvalitu života v ETS v podmínkách pandemie Covid-19

Odborná zjištění získaná prostřednictvím kvalitativních rozhovorů (IDI, FGI) je v duchu triangulace výzkumných metod vhodné konfrontovat s názory obyvatel ETS získanými během dotazníkového šetření. Zvláště zajímavé se zdají být otázky týkající se integrace obyvatel euroregionu a otázky související s hodnocením kvality jejich života. Proto bylo rozhodnuto provést podrobnou analýzu:

- četnost překračování polsko-české hranice obyvateli ETS s ohledem na zvolený účel (otázka integrace obyvatel euroregionu a jejich aktivity na přeshraničních trzích);
- názory obyvatel ETS na vybrané oblasti přeshraniční činnosti.
- názory obyvatel ETS na dopad omezení při překračování polsko-českých hranic (zavedených v souvislosti s pandemií COVID-19) na vybrané oblasti přeshraniční integrace/spolupráce;

Analýza byla provedena na základě kombinovaných odpovědí polských a českých obyvatel regionu a také podle jejich národnosti (tabulky č. 27-29).

Nejprve byla pozornost věnována otázce překračování polsko-české hranice obyvateli regionu, a to z důvodu účelu této aktivity. Překročení hranice není nic jiného než vstup do společenství obyvatel na druhé straně hranice. Jde o navazování vztahů a jejich následné rozvíjení. Jde o integraci do komunity na druhé straně hranice.

Mezi různými účely překročení hranice je zdaleka nejčastějším důvodem, proč obyvatelé ETS jezdí na druhou stranu hranice, nakupování – přiznalo to více než 72 %

respondentů (tabulka č. 27). Češi mají o nákupy na druhé straně hranice větší zájem než Poláci, ačkoli před několika lety, jak uváděli experti během FGI, byla situace opačná. Nejčastěji deklarují, že do Polska jezdí nakupovat zhruba jednou měsíčně, ne častěji než jednou týdně (34 %). Do České republiky jezdí Poláci za nákupy nejčastěji méně často, zhruba dvakrát ročně, ale ne častěji než jednou měsíčně (31 %).

Druhým důvodem překračování hranic obyvateli regionu je cestování do jiných destinací, hranice překračují za účelem tranzitu přes území souseda. Zde se zdá být pochopitelná převaha obyvatel polské části ETS (40 % Poláků a 29 % Čechů). Vždyť přes Českou republiku vedou cesty do zimních středisek v Rakousku nebo letních rekreačních středisek v Itálii. Oba však využívají tranzit jen velmi zřídka.

Dalším důvodem návštěvy sousední oblasti je sport a turistika. Téměř 60% Poláků jezdí na českou stranu za aktivním odpočinkem nebo relaxací. Do Polska jezdí 44% Čechů. Stejně jako v předchozích dvou případech se však i přes krátkou vzdálenost nejedná o časté návštěvy (tabulka č. 27).

Tabulka č. 27. Četnost překračování polsko-české hranice obyvateli ETS podle účelu

Specifikace	Velmi často (alespoň čtyřikrát týdně)		Často (alespoň jednou týdně, ne více než čtyřikrát týdně)		Zřídka (přibližně jednou za měsíc, ne častěji než jednou týdně)		Velmi zřídka (přibližně jednou nebo dvakrát ročně, ne však častěji než jednou měsíčně)		Nepřekračují česko-polské hranice za uvedeným účelem	
	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%
Nakupování										
Poláci	37	3,34	152	13,71	173	15,60	344	31,02	403	36,34
Češi	43	4,30	181	18,10	336	33,60	260	26,00	180	18,00
Celkem	80	3,79	333	15,80	509	24,14	604	28,64	583	27,64
Cesta / tranzit										
Poláci	29	2,62	70	6,31	167	15,06	439	39,59	404	36,43
Češi	15	1,50	54	5,40	113	11,30	292	29,20	526	52,60
Celkem	44	2,09	124	5,88	280	13,28	731	34,66	930	44,10
Sport / Turistika										
Poláci	24	2,16	122	11,00	218	19,66	280	25,25	465	41,93
Češi	10	1,00	42	4,20	126	12,60	263	26,30	559	55,90
Celkem	34	1,61	164	7,78	344	16,31	543	25,75	1024	48,55
Zábava										
Poláci	24	2,16	98	8,84	182	16,41	263	23,72	542	48,87
Češi	9	0,90	31	3,10	106	10,60	225	22,50	629	62,90
Celkem	33	1,57	129	6,12	288	13,66	488	23,14	1171	55,52

Kultura										
Poláci	15	1,35	80	7,21	169	15,24	274	24,71	571	51,49
Češi	6	0,60	21	2,10	80	8,00	188	18,80	705	70,50
Celkem	21	1,00	101	4,79	249	11,81	462	21,91	1276	60,50
Rodina / Přátelé										
Poláci	25	2,25	89	8,03	131	11,81	193	17,40	671	60,51
Češi	14	1,40	36	3,60	76	7,60	125	12,50	749	74,90
Celkem	39	1,85	125	5,93	207	9,82	318	15,08	1420	67,33
Poláci	36	3,25	47	4,24	67	6,04	72	6,49	887	79,98
Obchodní / podnikatelský záměr										
Češi	15	1,50	48	4,80	78	7,80	110	11,00	749	74,90
Celkem	51	2,42	95	4,51	145	6,88	182	8,63	1636	77,57
Poláci	11	0,99	16	1,44	86	7,76	172	15,51	824	74,30
Lékařské služby										
Češi	5	0,50	11	1,10	31	3,10	55	5,50	898	89,80
Celkem	16	0,76	27	1,28	117	5,55	227	10,76	1722	81,65

pokračování tabulky č. 27

Práce										
Poláci	75	6,76	50	4,51	60	5,41	64	5,77	860	77,55
Češi	11	1,10	12	1,20	38	3,80	43	4,30	896	89,60
Celkem	86	4,08	62	2,94	98	4,65	107	5,07	1756	83,26
Vzdělávání										
Poláci	13	1,17	25	2,25	47	4,24	76	6,85	948	85,48
Češi	3	0,30	12	1,20	30	3,00	53	5,30	902	90,20
Celkem	16	0,76	37	1,75	77	3,65	129	6,12	1850	87,72
Jiný účel překročení hranice										
Poláci	4	0,36	3	0,27	10	0,90	29	2,62	1063	95,85
Češi	1	0,10	2	0,20	2	0,20	8	0,80	987	98,70
Celkem	5	0,24	5	0,24	12	0,57	37	1,75	2050	97,20

Zdroj: Vlastní výzkum.

Na dalším místě v žebříčku účelů cest obyvatel ETS jsou zábava, kultura, návštěva příbuzných a přátel nebo obchodní účely. Četnost překračování hranice za těmito účely je podle prohlášení respondentů rovněž nízká: přibližně jednou až dvakrát ročně. Ne častěji než jednou za měsíc.

Je tedy vidět, že závěry o oddělených přeshraničních trzích, které vyplynuly z kvalitativního výzkumu, jsou potvrzeny prohlášeními dotázaných obyvatel regionu. Nejčastěji Poláci a Češi cestují na druhou stranu hranice za účelem nákupů – nejméně často nebo vůbec ne za účelem získat lékařskou péči, zaměstnání a využít vzdělávací nabídku. Potvrzují se tak názory odborníků o počáteční fázi rozvoje těchto trhů. V případě lékařských služeb se potvrzují i názory expertů ohledně skutečnosti, že Poláci častěji využívají lékařskou péči na české straně než Češi na polské straně (26% Poláků a 10% Čechů). Poláci také častěji než Češi cestují z důvodu zaměstnání k sousedům (23% Poláků a 10% Čechů) – tabulka č. 27.

Dalším krokem analýzy provedené v této části jsou názory dotázaných obyvatel ETS na vybrané oblasti přeshraničních aktivit. Zdá se, že respondenti jsou ve svých názorech konzistentní. Jejich odpovědi potvrzují i hodnocení odborníků co se týče vývoje identifikovaných přeshraničních trhů, která byla získána během kvalitativního výzkumu (IDI, FGI). Analyzovaný materiál je shrnut v tabulce č. 28.

Tabulka č. 28. Názory obyvatel ETS na vybrané oblasti přeshraničních aktivit

Specifikace	Rozhodně nesouhlasím		Nesouhlasím		Ani nesouhlasím, ani souhlasím		Souhlasím		Rozhodně souhlasím	
	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%
Ztráta možnosti nakupovat přes hranice PL-ČR by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny.										
Poláci	107	9,65	201	18,12	402	36,25	317	28,58	82	7,39
Češi	306	30,60	200	20,00	192	19,20	202	20,20	100	10,00
Společně	413	19,58	401	19,01	594	28,17	519	24,61	182	8,63
Ztráta kulturních, zábavních, turistických a gastronomických možností, které jsou k dispozici na druhé straně hranice PL-ČR, by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny.										
Poláci	100	9,02	211	19,03	355	32,01	336	30,30	107	9,65
Češi	369	36,90	237	23,70	175	17,50	170	17,00	49	4,90
Společně	469	22,24	448	21,24	530	25,13	506	23,99	156	7,40
Ztráta možnosti využívat sportovní, wellness a lázeňská zařízení, která jsou k dispozici na druhé straně hranice PL-ČR, by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny.										
Poláci	129	11,63	240	21,64	413	37,24	243	21,91	84	7,57
Češi	393	39,30	232	23,20	188	18,80	148	14,80	39	3,90
Společně	522	24,75	472	22,38	601	28,50	391	18,54	123	5,83
Ztráta možnosti výdělků/podnikání na druhé straně hranice PL-ČR by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny.										
Poláci	131	11,81	291	26,24	416	37,51	158	14,25	113	10,19

Češi	465	46,50	251	25,10	157	15,70	91	9,10	36	3,60
Společně	596	28,26	542	25,70	573	27,17	249	11,81	149	7,07

Ztráta možnosti využít lékařské služby dostupné na druhé straně hranice PL-ČR by měla negativní dopad na můj život a život mé nejbližší rodiny.

Poláci	128	11,54	270	24,35	441	39,77	207	18,67	63	5,68
Češi	475	47,50	280	28,00	162	16,20	62	6,20	21	2,10
Společně	603	28,59	550	26,08	603	28,59	269	12,76	84	3,98

Ztráta možnosti studovat, přístupu ke vzdělávacím službám dostupným na druhé straně hranice PL- ČR by negativně ovlivnilo můj život a život mé nejbližší rodiny.

Poláci	140	12,62	316	28,49	489	44,09	111	10,01	53	4,78
Češi	467	46,70	270	27,00	180	18,00	64	6,40	19	1,90
Společně	607	28,78	586	27,79	669	31,72	175	8,30	72	3,41

Zdroj: Vlastní výzkum.

Polští i čeští respondenti se shodují, že by je nejvíce negativně ovlivnila ztráta možnosti nakupovat za hranicemi. Tento názor zastává 36% dotázaných Poláků a 30% dotázaných Čechů (součet odpovědí souhlasím a rozhodně souhlasím). Na druhém místě se umístila ztráta možnosti využívat volnočasové aktivity: kultura, zábava, turistika, gastronomie (40% Poláků a 22% Čechů), ale také sport, wellness nebo lázně (30% Poláků a 19% Čechů). Teprve pak by se dotázaných obyvatel ETS dotkla ztráta možnosti výdělků/podnikání na druhé straně hranice (24% Poláků a 13% Čechů) nebo ztráta možnosti využívat lékařské služby (24% Poláků a 8% Čechů). Nejméně důležitou oblastí činnosti je pro polské i české respondenty ztráta přístupu ke vzdělávacím službám nabízeným na druhé straně hranice (15% Poláků a 8% Čechů) - tabulka č. 29.

Názory dotázaných obyvatel ETS jasně ukazují, které oblasti integrace, které trhy, jsou pro ně nejdůležitější. Na prvním místě je to oblast maloobchodu, následuje trh volnočasových služeb, dále trh práce a trh drobného podnikání, a nakonec trh zdravotnických služeb a trh vzdělávacích služeb.

Posledním krokem analýzy jsou názory obyvatel ETS na dopad omezení při překračování polsko-české hranice (zavedených v souvislosti s pandemií COVID-19) na vybrané oblasti přeshraniční integrace/spolupráce. Analyzovaný materiál je shrnut v tabulce č. 29.

Ze získaných údajů vyplývá, že dotazovaní Poláci mnohem častěji než dotazovaní Češi souhlasili se svými názory na dopad omezení při překračování společné hranice, která byla zavedena v souvislosti s pandemií COVID-19. Češi v průběhu průzkumu mnohem častěji označovali negativní odpovědi (odpovědi rozhodně nesouhlasím a nesouhlasím) – tabulka č. 28.

Výroky, že "zavedená omezení oslabila vztahy / vazby mezi obyvateli Polska a české strany ETS", a že „zavedená omezení mě přiměla uvědomit si, jak moc se Poláci a Češi ode sebe liší“, byly dva názory, se kterými respondenti nejčastěji souhlasili. S prvním tvrzením však nejčastěji souhlasili Poláci (více než 35% respondentů), zatímco s druhým Češi (25% respondentů). Naopak nejméně respondentů, a to jak Poláků, tak Čechů, souhlasilo s výrokem, že „zavedená omezení způsobila, že jsem ztratil víru ve smysl další integrace komunit žijících na polské a české straně regionu střední a východní Evropy“ (12% Poláků a 9% Čechů). Tyto údaje ukazují, které oblasti integrace/spolupráce jsou pro obě strany společenství ETS nejdůležitější. Pandemie nejvíce oslabila mezilidské vazby a způsobila, že si lidé uvědomili, že se náhle znovu objevila hranice, která dlouho nebyla vidět.

Hranice, na kterou už všichni denně zapomínali, připomínala, že obyvatelé euroregionu, kteří spolu denně koexistují, se musí podřizovat pandemickým omezením a restrikcím, často zcela odlišným na obou stranách hranice. Optimismus může přiživovat skutečnost, že navzdory pandemii Češi i Poláci neztratili víru ve smysl další integrace komunit žijících na polské a české straně ETS (tabulka č. 29).

Tabulka č. 29. Názory obyvatel ETS na dopad omezení týkajících se překračování česko-polské hranice (zavedená v souvislosti s pandemií COVID-19) na vybrané oblasti přeshraniční integrace/spolupráce

Specifikace	Rozhodně nesouhlasím		Nesouhlasím		Ani nesouhlasím, ani souhlasím		Souhlasím		Rozhodně souhlasím	
	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%	lb.	%
Zavedená omezení oslabila vztahy a vazby mezi obyvateli polské a české strany ETS										
Poláci	162	14,61	274	24,71	349	31,47	274	24,71	118	10,64
Češi	273	27,30	301	30,10	230	23,00	152	15,20	44	4,40
Společně	435	20,63	575	27,26	579	27,45	426	20,20	162	7,68
Omezení mě přiměla uvědomit si, jak moc je mezi Poláky a Čechy rozdílů										
Poláci	269	24,26	260	23,45	395	35,62	125	11,27	60	5,41
Češi	224	22,40	264	26,40	262	26,20	183	18,30	67	6,70
Společně	493	23,38	524	24,85	657	31,15	308	14,60	127	6,02
Omezení způsobila, že jsem přestal vnímat polskou a českou stranu ETS jako vzájemně se doplňující celek										
Poláci	212	19,12	255	22,99	423	38,14	151	13,62	68	6,13
Češi	297	29,70	319	31,90	242	24,20	110	11,00	32	3,20
Společně	509	24,13	574	27,22	665	31,53	261	12,38	100	4,74
Zavedená omezení způsobila, že jsem přestal vnímat oblast na druhé straně polsko-české hranice jako potenciální místo pro svou práci										
Poláci	189	17,04	228	20,56	479	43,19	131	11,81	82	7,39
Češi	330	33,00	293	29,30	250	25,00	87	8,70	40	4,00
Společně	519	24,61	521	24,70	729	34,57	218	10,34	122	5,78
Omezení způsobila, že jsem se přestal zajímat o problémy, které se týkají komunity žijící na druhé straně PL-ČR hranice										
Poláci	200	18,03	259	23,35	483	43,55	115	10,37	52	4,69
Češi	303	30,30	359	35,90	240	24,00	72	7,20	26	2,60
Společně	503	23,85	618	29,30	723	34,28	187	8,87	78	3,70

Omezení způsobila, že jsem ztratil víru ve smysl další integrace komunit žijících na polské a české straně hranice ETS

Poláci	258	23,26	292	26,33	425	38,32	83	7,48	51	4,60
Češi	337	33,70	344	34,40	230	23,00	66	6,60	23	2,30
Společně	595	28,21	636	30,16	655	31,06	149	7,07	74	3,51

Zdroj: Vlastní výzkum.

Prezentovaná analýza výsledků průzkumu ukázala nejen soulad odborných hodnocení a názorů dotazovaných obyvatel euroregionu, ale díky triangulaci použitých metod umožnila získat kvalitní výzkumný materiál.

3. Závěry a doporučení

Závěry a doporučení uvedené v této části představují shrnutí této zprávy. Byly vypracovány na základě empirického materiálu shromážděného v rámci projektu „EUREGIO-INFO“ a na základě provedených analýz.

Při analýzách byly využity metody statistické inference a metody popisné statistiky (kvantitativní informace). Dále byl využit přepis nahrávek z provedených hloubkových rozhovorů a obsahová analýza shromážděného výzkumného materiálu (kvalitativní informace).

Hlavním cílem provedeného výzkumu bylo získat informace o dopadu přijatých epidemiologických opatření na každodenní život obyvatel příhraniční oblasti, včetně integrace obyvatel polské a české strany Euroregionu Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko. Tento cíl měl empirický charakter a míra jeho dosažení je zaznamenána v podobě závěrů prezentovaných v této části práce.

Před samotnou studií byl stanoven také cíl utilitární, kterým byla formulace doporučení pro další možnosti rozvoje přeshraničního trhu práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, drobných podnikatelů a volného času v oblasti ETS. Tato doporučení jsou prezentována bezprostředně za závěry.

Pro realizaci stanovených cílů a ověření nejvýznamnějších vztahů a závislostí, které ve zkoumané oblasti existují, byly formulovány hypotézy a výzkumné otázky vycházející z dosavadních výsledků společenských věd uvedených v literatuře. Hlavní hypotézou studie byl předpoklad, že zavedená (v době pandemie Covid-19) omezení spojená s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování

oddělených přeshraničních trhů, což se následně projevilo v dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS, jakož i ve zhoršení kvality jejich života.

Vzhledem ke komplexnosti hlavní hypotézy bylo v souladu s pozitivistickým výzkumným postupem formulováno deset specifických hypotéz, které byly statisticky testovány:

- **H1:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním hranic v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce (H1a“-,,), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H1b „,+“);
- **H2:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním hranic v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb (H2a“-,,), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H2b „,+“);
- **H3:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s překračováním hranic v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb (H3a“-,,), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H3b “,+“);
- **H4:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s překračováním hranic v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobného podnikání (H4a“-,,), což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H4b „,+“);
- **H5:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu s volnočasovými službami (H5a“-,,), což následně podnítilo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS (H5b „,+“);
- **H6:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s překračováním hranic v regionu hranice ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce (H6a „-,,), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na trhu volnočasových aktivit polské a české straně ETS (H6b "+");

- **H7:** omezení (zavedená v průběhu pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb (H7a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany regionu ETS (H7b "+");

- **H8:** Omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb (H8a"-"), což následně podnítilo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS (H8b "+");

- **H9:** omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu pro drobné podnikatelé (H9a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel na polské a české straně ETS (H9b "+");

- **H10:** Omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v regionu ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu s volnočasovými službami (H10a"-"), což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS (H10b "+").

Dále byly formulovány následující výzkumné otázky:

- **O1:** Zvyšuje (a jak) fungování samostatných přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, volného času a drobných podnikatelů) v oblasti ETS kvalitu života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu)?

- **O2:** V jaké vývojové fázi (po pandemii Covid-19) se nachází identifikované přeshraniční trhy (práce, lékařské služby, vzdělávací služby, drobní podnikatelé a volný čas) v oblasti ETS?

Na základě konečných výsledků provedených statistických analýz a jejich vztažení ke stanoveným výzkumným hypotézám lze konstatovat, že **všechny konkrétní výzkumné hypotézy byly potvrzeny, čímž se potvrdila platnost hlavní hypotézy**. Konkrétně:

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) pro překračování polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu

zdravotnických služeb, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb, což následně podnítilo dezintegraci polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobných podnikatelů, což následně stimulovalo dezintegraci polských a českých obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu volnočasových služeb, což následně stimulovalo dezintegraci obyvatel na polské a české straně ETS.

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu práce, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu zdravotnických služeb, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu vzdělávacích služeb, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu drobných podnikatelů, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS;

- omezení (zavedená během pandemie Covid-19) související s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování přeshraničního trhu volnočasových služeb, což následně stimulovalo zhoršení kvality života obyvatel polské a české strany ETS.

Na druhou stranu při analýze obsahu shromážděného kvalitativního materiálu a jeho vztažení k položeným výzkumným otázkám je třeba konstatovat, že **na otázku O1 není možné poskytnout zcela kladnou odpověď**. Přeshraniční trhy v regionu ETS v oblasti přeshraničního trhu práce, zdravotnických služeb, vzdělávání, volného času a drobného podnikání nezlepšují kvalitu života obyvatel ETS tak, jak se očekává. Mají však potenciál zlepšit kvalitu života obyvatel regionu v budoucnu, pokud budou správně využity. V odpovědi **na otázku O2 lze konstatovat, že analyzované přeshraniční trhy se nacházejí v počátečních fázích svého rozvoje**. Trh práce je v počáteční fázi. Trh zdravotnických služeb neexistuje, případně lze předpokládat, že tento trh je ve velmi raném stadiu vývoje. Trh s volnočasovými službami je v počáteční fázi. Naopak relativně nejrozvinutějším trhem se zdá být trh drobného podnikání. Ten však čeká na stimulaci a pomoc, aby se dostal ze stagnace způsobené krizí vyvolanou pandemií Covid-19.

Závěry o identifikovaných přeshraničních trzích vyvozené z kvalitativního výzkumu potvrzují i prohlášení dotázaných obyvatel regionu. Poláci a Češi nejčastěji cestují na druhou stranu hranice za účelem návštěvy obchodních zařízení – nejméně často nebo vůbec ne za účelem získání lékařských služeb, výdělku a využití vzdělávací nabídky. Tyto výsledky tedy potvrzují názory odborníků o počáteční fázi rozvoje těchto trhů. V případě lékařských služeb se potvrzují i názory expertů ohledně skutečnosti, že Poláci častěji využívají lékařskou péči na české straně než Češi na straně polské (26% Poláků a 10% Čechů). Poláci také častěji než Češi cestují k sousedům za prací (23% Poláků a 10% Čechů).

Z názorů dotázaných obyvatel ETS jasně vyplývá, které oblasti integrace, které přeshraniční trhy, jsou pro ně nejdůležitější.

V první řadě je to oblast maloobchodu, následovaná oblastí trhu volnočasových služeb, dále trh práce a drobného podnikání a nakonec trh zdravotnických a vzdělávacích služeb. Pandemie Covid-19 nejvíce oslabil mezilidské vztahy obyvatel ETS, díky čemuž si uvědomili, že se náhle objevila hranice, která byla dlouho v nedohlednu. Hranice, na kterou už všichni zapomněli, připomínala, že lidé v regionu, kteří spolu každodenně koexistují, se musí podřizovat covidovým opatřením a omezením, často zcela odlišným na obou jejích stranách. Je

povzbudivé, že navzdory pandemii Češi i Poláci neztratili víru ve smysl další integrace komunit žijících na polské a české straně ETS.

Přejdeme-li od závěrů k doporučením týkajícím se dalších možností rozvoje přeshraničního trhu práce, zdravotnictví, vzdělávání, drobného podnikání a volného času v oblasti ETS, je třeba zdůraznit, že v první řadě je třeba plně obnovit předpandemické principy fungování obou stran trhu: poptávky a nabídky (což se již děje), a poté podniknout kroky směřující k odstranění zjištěných překážek rozvoje samostatných přeshraničních trhů.

Pokud hovoříme o bariérách, je třeba se nejprve zabývat těmi, které se týkají všech oblastí ETS, a to jazykovou bariérou (jazyk na odborné úrovni), mentální bariérou (zvýšení vzájemné atraktivity) a administrativními i právními bariérami. Současně je třeba věnovat pozornost bariérám specifickým pro jednotlivé přeshraniční trhy.

Zásadní otázkou v oblasti rozvoje přeshraničního trhu práce je zajištění stálého a plynulého pohybu přes hranice pro osoby, které jsou závislé na práci v jiné zemi. Současně je třeba mít na paměti ochranu veřejného zdraví a v případě epidemiologické nouze provádět vhodná preventivní opatření v koordinaci s příslušnými orgány na místní a centrální úrovni. Další otázkou je potřeba poskytnout dojíždějícím do zaměstnání aktuální a spolehlivé informace

o překračování hranice a opatřeních na ochranu zdraví. Je vhodné připravit protikrizový program s postupy, které zajistí kontinuitu a větší flexibilitu při zaměstnávání. V případě další krize nesmí být hranice překážkou pro další hladké fungování pracovního trhu.

Měly by být vytvořeny platformy s pracovními nabídkami, které by lidem na obou stranách hranice usnadnily hledání práce. V přeshraničním prostoru je také třeba rozvíjet výzkum ohledně rozsahu toku pracovních sil, který by umožnil vytvořit efektivnější programy založené na polsko-české spolupráci.

Stimulovat rozvoj **přeshraničního trhu ve zdravotnictví** je možné především prostřednictvím rychlejších zásahů a přijímacích lhůt, což je bohužel záležitostí centrálního systému, a regionální organizace mohou v tomto ohledu udělat jen málo. Překážkou dalšího rozvoje přeshraničního trhu je nedostatečná kapacita nemocničních zařízení (počet oddělení, počet lůžek), a v oblasti farmacie nedostatečně rozvinutý trh s léky. Rozvoji přeshraničního trhu se zdravotnickými službami může napomoci podpora výběrových řízení na nákup vybavení nebo přístrojů tak, aby zvítězila nejvýhodnější nabídka bez ohledu na to, z které strany hranice pochází.

Kromě toho je možné podporovat také navazování vztahů s partnerskými zdravotnickými zařízeními (např. nemocnicemi), výměnu nebo zaměstnávání zdravotnického personálu z druhé strany hranice, společné vzdělávání a výměnu zkušeností nejen v oblasti medicíny, ale také v oblasti řízení zdravotnických zařízení na obou stranách hranice.

Trh vzdělávacích služeb lze stimulovat prostřednictvím rozvoje vzdělávacích platform, které mohou využívat jak studenti (vzdělávání), tak učitelé (zvyšování kompetencí). Společné vzdělávání umožní překonat jazykové bariéry a vybudovat vzájemné vztahy, které se budou časem přenášet na ostatní trhy.

Jedním z hlavních důvodů nízké úrovně **přeshraničního cestovního ruchu, rekreačních nebo kulturních aktivit** je nedostatečné povědomí o existujících možnostech na druhé straně hranice. Chybí společné produkty a lepší propagace této přeshraniční oblasti. Chybí podpůrný systém pro rozvoj společného turistického informačního systému. Obyvatelé ETS často nevědí o zajímavých místech na opačné straně hranice. Nabízí se proto užší spolupráce mezi oběma stranami, podpora společných možností, vytváření speciálních turistických balíčků nebo slevových akcí na podporu přeshraničního cestovního ruchu. Rozvoj přeshraničního cestovního ruchu musí zahrnovat úzkou spolupráci mezi vládami, místními orgány, obyvateli a podnikateli. Vlády by měly poskytnout infrastrukturní a politický rámec na podporu přeshraničního cestovního ruchu, zatímco místní organizace, obyvatelé a podnikatelé by měli přispět svým vlastním způsobem, např. nabídkou atraktivních služeb pro turisty a aktivním zapojením do propagace možností přeshraničního cestovního ruchu.

Je také nutné poučit se z krize způsobené pandemií Covid-19 a připravit se na budoucí výzvy. Obnova česko-polských vztahů a obnova ekonomiky vyžaduje společné úsilí a podporu ze strany občanů, vlád a orgánů euroregionu. Je také vhodné společně vytvářet nová odvětví cestovního ruchu, jehož příkladem je vinná turistika.

V oblasti **trhu drobných podnikatelů** je třeba systémově řešit podporu rozvoje přeshraničních forem podnikání. Ta by měla mít podobu administrativních a legislativních řešení a také poskytování lékařské i psychologické pomoci zaměstnancům a zaměstnavatelům v krizových situacích. Další oblastí rozvoje tohoto trhu by se mohly stát přeshraniční platformy pro online prodej zboží a služeb. Podnikatelé se vyznačují malým sklonem ke sdružování a spolupráci v příhraniční oblasti, včetně přeshraničních dohod, a zde existuje prostor pro orgány ETS. Taková spolupráce by usnadnila spolupráci mezi podnikateli a měla by pozitivní dopad na rozvoj tohoto trhu.

Bez ohledu na typ identifikovaného přeshraničního trhu je rovněž vhodné dále podporovat digitální rozvoj regionu ETS a zvyšovat digitální kompetence jeho obyvatel. To se jeví jako nezbytné zejména s ohledem na rozvoj online komunikačních a vzdělávacích platform (informace o regionu a jeho nabídce, možnost pořádání jazykových kurzů na dálku, podpora podnikání, spolupráce s úřady práce, integrace mezi školami, rozvoj systémů e-doporučení k odborným lékařům a e-předpisů atd.).

Souhrn

Hlavním cílem výzkumu prezentovaného v této zprávě bylo zjistit sílu a směr dopadu přijatých epidemiologických opatření na každodenní život obyvatel pohraničí, včetně integrace obyvatel polské a české strany Euroregionu Śląsk Cieszyński – Těšínské Slezsko (empirický cíl). Kromě toho zpráva formuluje doporučení pro další rozvoj identifikovaných přeshraničních trhů v oblasti ETS (utilitární cíl).

Z takhle specifikovaného hlavního cíle byla odvozena hlavní hypotéza, kterou je předpoklad, že:

-Hh: Omezení zavedená během pandemie Covid-19 v souvislosti s překračováním polsko-české hranice v oblasti ETS měla negativní (destimulační) dopad na fungování izolovaných přeshraničních trhů, což se následně projevilo v dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS, jakož i ve zhoršení kvality jejich života.

Vzhledem ke komplexnosti hlavní hypotézy bylo v souladu s pozitivistickým výzkumným postupem definováno a podrobno statistickému testování také deset specifických hypotéz, které jsou popsány v analytické části zprávy.

Kromě toho byly v souladu s interpretativním výzkumným postupem a za účelem realizace utilitárního cíle projektu formulovány dvě výzkumné otázky:

- O1: Zvyšuje (a jak) fungování samostatných přeshraničních trhů (práce, zdravotnických služeb, vzdělávacích služeb, volného času a drobných podnikatelů) v oblasti ETS kvalitu života obyvatel ETS (z polské i české strany euroregionu)?

- **O2**: V jaké fázi vývoje (po pandemii Covid-19) se nacházejí identifikované přeshraniční trhy (práce, lékařské služby, vzdělávací služby, drobní podnikatelé a volný čas) v oblasti ETS?

K dosažení stanovených cílů a ověření předpokládaných hypotéz byl proveden třístupňový primární výzkum v interpretativním metodologickém proudu. Byla použita jak obecná metoda (neúplná numerická indukce), tak specifické metody (metody dotazníku a rozhovoru). Za účelem získání hloubkových a komplexních výsledků o fungování přeshraničních trhů v oblasti ETS během pandemie COVID-19 byl použit integrovaný výzkumný přístup využívající jak přímé pozitivistické, tak interpretační výzkumné postupy.

V první fázi byl kvalitativní výzkum proveden metodou rozhovoru s využitím techniky individuálních hloubkových rozhovorů (IDI) s 10 odborníky přeshraničních trhů působících v oblasti ETS (5 expertů z polské strany a 5 expertů z české strany).

Ve druhé fázi byl proveden kvantitativní výzkum na vzorku 2109 obyvatel ETS (1109 osob na polské straně a 1000 osob na české straně). Data na polské straně pod dohledem Akademie WSB sbírala od února do června 2022 nezávislá výzkumná agentura „Konsultant“, která se specializuje na přeshraniční výzkum. Na české straně byl výzkum proveden v období od března do dubna 2022.

Třetí, poslední fázi sběru primárních informací byly rozhovory ve fokusních skupinách (FGI), které byly provedeny na polské (pět rozhovorů) a české (pět rozhovorů) straně ETS s odborníky zabývajícími se v praxi problematikou identifikovaných přeshraničních trhů (kvalitativní výzkum). Rozhovory byly provedeny v měsících dubnu a květnu 2023. Důležitou součástí této fáze byl závěrečný, jedenáctý FGI provedený se skupinou polských a českých expertů (zástupci ETS a výzkumných a vývojových pracovníků Akademie WSB a Slezské univerzity v Opavě). Tento rozhovor byl příležitostí shrnout získané výsledky výzkumu a formulovat doporučení pro další fungování identifikovaných přeshraničních trhů.

Při analýze získaných výsledků výzkumu byly použity statistické inferenční metody a metody popisné statistiky (informace kvantitativní povahy). Dále byl použit přepis nahrávek z hloubkových rozhovorů a obsahová analýza (informace kvalitativní povahy).

Na základě konečných výsledků statistických analýz shromážděného kvantitativního materiálu lze hypotézu **Hh** přijmout jako pravdivou vzhledem k potvrzení všech specifických hypotéz, což vede k závěru, že omezení překračování polsko-české hranice v oblasti ETS, zavedená

v době pandemie Covid-19, měla negativní (destimulační) dopad na fungování identifikovaných přeshraničních trhů, což se následně projevilo v dezintegraci obyvatel polské a české strany ETS, jakož i ve zhoršení kvality jejich života.

Na druhou stranu při analýze obsahu shromážděného kvalitativního materiálu je obtížné dát pozitivní odpověď na otázku **O1**: Zda (a jakým způsobem) fungování identifikovaných přeshraničních trhů v oblasti ETS zvyšuje kvalitu života obyvatel ETS (jak z polské, tak z české strany euroregionu)? V odpovědi na otázku **O2** lze mít za to, že analyzované přeshraniční trhy se nacházejí v počátečních fázích rozvoje. Podle odborníků se trh práce nachází v počátečních fázích. Trh zdravotnických služeb prakticky neexistuje, resp. lze předpokládat, že je ve velmi počáteční fázi rozvoje. Trh s volnočasovými službami je podle odborníků rovněž v počátcích. Relativně nejrozvinutějším trhem se zdá být trh drobného podnikání. Ten však čeká na impuls a pomoc, aby se dostal ze stagnace způsobené krizí vyvolanou pandemií Covid-19.

Výsledky kvalitativního výzkumu potvrzují závěry učiněné na základě kvantitativního výzkumu, a to jak uvažované v rámci hypoteticko-deduktivních modelů, tak v podobě prohlášení dotazovaných obyvatel regionu.

ETS má obrovský potenciál, jehož správné využití zlepší kvalitu života obyvatel regionu. Aby se tak stalo, je třeba co nejdříve upustit od covidových omezení, pokud to epidemiologická situace dovolí, a poté podniknout společné kroky (na obou stranách hranice) k odstranění zjištěných překážek bránících řádnému fungování jednotlivých přeshraničních trhů.

Hovoříme-li o bariérách, je třeba na prvním místě zmínit kromě jazykových bariér (odborný jazyk) také bariéry mentální (nízká atraktivita polské části ETS pro Čechy a naopak) a četné bariéry administrativní i právní. Tyto bariéry vyplývají především z rozdílů ve stávajících právních předpisech na obou stranách hranice: nařízení, zákonů a vyhlášek. Projevují se zejména v oblasti podnikání na druhé straně hranice, postupů při najímání zaměstnanců nebo předpisů o překračování hranic pro děti a mládež.

Bibliografie

1. Aczel A.D., Sounderpandian J., *Statystyka w zarządzaniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.
2. Biesta G., *Pragmatism and the Philosophical Foundations of Mixed Methods Research*, [In:] *SAGE Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*, A. Tashakkori, C. Teddlie (red.), SAGE, Thousand Oaks 2010.
3. Buursink J., *The binational reality of border-crossing cities*, "Geojournal", 2001, No. 54(1), s. 7-19.
4. Czakon W. (red.), *Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2015.
5. Czakon W., *W kierunku rozwoju badań ilościowych w naukach o zarządzaniu*, „Organizacja i Kierowanie”, 2016, No. 3(173), s. 41–52.
6. Denzin N.K., *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, Routledge, New York, 2017, s. 297-313.
7. Ehlers N., Buursink J., *Binational Cities: People, Institutions, and Structures*, [In:] *Borders, Regions, and People*, M. van der Velde, H. van Houtum (red.), Pion Limited, London 2000.
8. Euroregion Silesia, Materiały informacyjne, pobrane z http://www.euroregion-silesia.cz/show_text.php?id=programy-EU-cil2-fond-mikroprojektu-mapa-uzemi&open_menu=202 [přístup: 01.06.2023].
9. Euroregion Śląsk Cieszyński, Materiały informacyjne, pobrane z http://cykloprojekt.irt.wroc.pl/wp-content/uploads/2018/01/B.Kasperek_Rozw%C3%B3j-transgranicznej-turystyki-rowerowej-w-obszarze-Euroregionu%C5%9A%C4%85sk-Cieszy%C5%84ski.pdf [přístup: 10.06.2023].
10. Garbarski L., Krzyżanowska M. (red.), *Marketing. Sztuka konkurowania i współpracy*, Poltext, Warszawa 2023.
11. Greta M., *Integracja sąsiedzka. Znaczenie euroregionów*, [In:] *Integracja Europejska*, A. Marszałek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.
12. Gualini E., *Cross-border Governance: Inventing Regions in a Trans-national, Multi-level Polity*, "DISP Working Paper", 2003, No. 152.
13. Harvey D.C., *Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia* By Jon Calame and Esther Charlesworth, "Societies Without Borders", 2012, No. 7(3), s. 380-384.

14. Heinelt H., Niederhafner S., *Cities and Organized Interest Intermediation in the EU Multi-Level System*, "European Urban and Regional Studies", 2008, No. 15(2).
15. Joenniemi P., Sergunin A., *When two aspire to become one: City-twinning in Northern Europe*, "DIIS Working Paper", 2009, Vol. 21, pobrane z: http://www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/wp2009-21_citytwinning_northern_europe_web.pdf [prístup: 15.05.2023].
16. Kasperek A., *Culture as a space of reconciliation through transborder cooperation. The case of project activeness implemented within the activity of Cieszyn Silesia Euroregion*, [In:] *Cultural Management. From Theory to Practice*, Ł. Wróblewski, Z. Dacko-Pikiewicz, J.C.Y. Liu (red.), London Scientific, London 2018, s. 131-145.
17. Kasperek B. (red.), *Euroregiony pogranicza polsko-czeskiego - Euroregiony polsko-českého pohraničí*, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”, Cieszyn 2014.
18. Kędzior Z. (red.), *Badania Rynku: metody zastosowania*, PWE, Warszawa 2005.
19. Kolczyński M., *Mniejszość niemiecka w województwie Śląskim – wybrane determinanty pozycji społecznej*, [In:] *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*, J. Sztumski, B. Gramlewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
20. Krzakiewicz K., *Myślenie systemowe i mentalne modele w zarządzaniu*, „Organizacja i Kierowanie”, 2014, Nr 1(161), s. 77–88.
21. Lisiński M., *Paradygmaty metodologiczne nauk o zarządzaniu*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2016, Nr 421, s. 380-383.
22. Maciejewski G., *O jakości w badaniach jakościowych*, [In:] *Tendencje w ekonomii i finansach. Konteksty teoretyczne i rozwiązania praktyczne*, H. Buk, C. M. Olszak, M. Równińska, E. Ziemia (red.), Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2013, s. 90-100.
23. Maciejewski G., *Uwarunkowania kulturowe prowadzenia zogniskowanych wywiadów grupowych* [In:] *Badania marketingowe wobec nowych trendów w otoczeniu*. K. Mazurek-Łopacińska i M. Sobocińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2020, s. 45-59.
24. Maciejewski G., *Badania empiryczne w rozwiązywaniu problemów współczesnego zarządzania organizacjami*, [In:] *Od tradycji do współczesności. Współczesne kontynuacje dorobku Aleksandra Rotherta*, M. Lisiński i J. Dzieńdziora (red.), Wydawnictwo AWSB, Dąbrowa Górnicza 2022, s. 29-42.

25. Mazurek-Łopacińska K., Sobocińska M., *Triangulacja w badaniach jakościowych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 2018, Nr 525, s.11-20.
26. Mierosławska, *Euroregiony na granicach Polski*, IERiGŻ, Warszawa 1999.
27. Newman D., *Theorizing Borders*, “Journal of Borderland Studies”, 2003, No.18(1).
28. Olszewski M., Model komunikacji w sytuacjach kryzysowych, Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”, Regionalni sdrúžení územní spolupráce Těšínského Slezska, Cieszyn 2020.
29. Rzepka M.A., *Kilka uwag o rozmieszczeniu mniejszości niemieckiej na Śląsku*, [In:] *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*, J. Sztumski, B. Gramlewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
30. Sadowski A., *Pogranicze jako przedmiot badań socjologicznych w warunkach integracji europejskiej*, [In:] *Pogranicza i multikulturalizm w warunkach Unii Europejskiej*, K. Krzysztofek, A. Sadowski (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004.
31. Sagan A., *Badania marketingowe. Podstawowe kierunki*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1998.
32. Schulz H., Stokłosa K., Jajeśniak-Quast D., *Twin Towns on the Border as Laboratories of European Integration*, “FIT Discussion Paper”, 2002, Vol. 4.
33. Strüver A., *Significant Insignificance: Boundaries in a Borderless European Union - Deconstructing the Dutch-German Transnational Labour Market*, “Journal of Borderlands Studies”, 2002, No. 17.
34. Swyngedouw E., *Scaled geographies: nature place and the politics of scale*, [In:] *Scale and geographic inquiry*, E. Sheppard, R. McMaster (red.), Blackwell, Oxford 2004.
35. Szura O., *Mniejszość niemiecka na Górnym Śląsku (Zarys problematyki)*, [In:] *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*, J. Sztumski, B. Gramlewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
36. Teddlie Ch., Tashakkori A., *Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*, SAGE, Thousand Oaks 2009.
37. Timm N.H., *Applied Multivariate Analysis*, Springer, Heidelberg 2002.
38. Vandamme F., *Labour Mobility within the European Union: Findings, Stakes and Prospects*, “International Labour Review”, 2000, No. 139.
39. Van Houtum H., *Borders of Comfort: Spatial Economic Bordering Processes on and by the European Union*, “Regional and Federal Studies”, 2002, No. 12.

40. Wróblewski Ł., *The Influence of Creative Industries on the Socioeconomic Development of Regions in Poland*, "International Journal of Entrepreneurial Knowledge", 2014, No. 1(2), s. 45–57.
41. Wróblewski Ł., *Structure and conditions for the functioning of the Polish-Czech cross-border market of cultural service*, "Ekonomski vjesnik", 2018, No. 31(2).
42. Wróblewski Ł., *Kształtowanie relacji na polsko-czeskim transgranicznym rynku usług kultury*, PWE, Warszawa 2020.
43. Wróblewski Ł. (red.), *Polsko-czeska współpraca transgraniczna w świetle wyzwań pandemicznych i postpandemicznych*, „TRANSCARPATICA”, Prace EuroInstytutu Polsko-Czesko-Słowackiego, Cieszyn-Katowice 2022, tom VIII.
44. Wróblewski P., *Lech i Czech na Śląsku i Morawach. Pogranicze polsko-czeskie w województwach: opolskim, katowickim i bielskim*. [In:] *Pogranicze z Niemcami a inne pogranicza Polski*, Z. Kurcz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
45. Wrzosek W., *Funkcjonowanie rynku*, PWE, Warszawa 2002.
46. Wieczorek I.M., Ganczar M. (red.), *Wybrane aspekty współpracy transgranicznej polskich samorządów w kontekście przemian prawa Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Doctrina, Łódź 2016.